

ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. Т.Г. ШЕВЧЕНКА
Кафедра української філології

УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ:

ПРАКТИКУМ

(для студентів природничо-географічного факультету)

Тирасполь
2016

УДК 808.3(076.5)
ББК Ш141.14я73

У45

Укладачі:

О.Л. Якимович, к.ф.н., доц. каф. української філології

А.В. Третяченко, к.ф.н., доц. каф. української філології

Рецензенти:

М.С. Васьків, д.ф.н., проф. каф. журналістики і міжнародних відносин Київського університету культури

Н.В. Кривошапова, к.ф.н., доц. каф. російської мови та міжкультурної комунікації, філологічного факультету ПДУ ім. Т.Г. Шевченка

Українська мова за професійним спрямуванням: практикум (для студентів природничо-географічного факультету) / укл. О.Л. Якимович, А.В. Третяченко. – Тирасполь, 2016. – 136 с.

Видання відповідає чинній програмі з вивчення української мови як офіційної у вищих навчальних закладах ПМР й рекомендовано для студентів природничо-географічного факультету. У посібник включено систему орфографічних, пунктуаційних та граматичних вправ і завдань, спрямованих на вироблення у студентів навичок грамотного письма та усного мовлення.

Окрім того, запропонована праця містить спеціально розроблену систему текстів, покликаних не тільки розвинути зв'язне мовлення студентів, а й вдосконалити їх професійну компетентність шляхом засвоєння й вільного оволодіння україномовною термінологією фахового спрямування. У практикум також включено блоки зі словами для запам'ятовування, перелік віршів для читання та вивчення напам'ять та народні прислів'я і приказки, що мають на меті збагатити словниковий запас студентів та ознайомити їх з кращими зразками української літератури та народної творчості.

УДК 808.3(076.5)

ББК Ш141.14я73

Затверджено на засіданні кафедри української філології.

Протокол № 1 від 15.09. 2016 р.

© Якимович О.Л., Третяченко А.В.
укладення, 2016

ПЕРЕДМОВА

«Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова. Ота жива схованка людського духу. Його багата скарбниця, в яку народ складає і своє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування» (П. Мирний).

«Рідна мова – це невід’ємна частка Батьківщини, голос свого народу й чарівний інструмент, на звуки якого відгукуються найтонші й найніжніші струни людської душі» (Б. Антоненко-Давидович).

«Мова – це душа народу, а народ без мови не народ» (В. Союра).

Щоб ефективно користуватися мовою, щоб досягти успіхів у професійній діяльності спеціалістові потрібно її не тільки знати, а й відчувати, розуміти її структуру, внутрішні закономірності й закони.

Головне завдання вивчення української мови – підготовка грамотної людини з високим рівнем комунікативної компетентності, що ґрунтується на системі знань про мову, її граматичну будову; самобутньої особистості, яка має значну лексичну базу, засвоїла головні норми літературного мовлення, здатна вільно виражати свої думки та почуття в усній та писемній формі, у будь-якому стилі та жанрі, що якнайкраще відповідають ситуації спілкування.

Людина вчиться мові змалку. Значну роль у цьому процесі пізнання мови й світу відіграють батьки, оточення. Але насамперед навчання мови відбувається у школі під час опанування загальноосвітніх дисциплін, а потім – спеціальному навчальному закладі під час набуття фахових знань, професії. Упродовж всього життя людина збагачує свій словник, оволодіває вира-

жальними засобами рідної мови, читаючи літературу, спілкуючись з іншими людьми, опановуючи спеціальність.

Навчально-методичний посібник «Українська мова за професійним спрямуванням: практикум» (для студентів природничо-географічного факультету) укладено відповідно до сучасних вимог викладання української мови як офіційної у вищих навчальних закладах ПМР. Дана праця має забезпечити формування та розвиток комунікативної професійно орієнтованої компетенції особистості, яка здатна реалізувати свій творчий потенціал на потреби держави.

Пропоноване видання містить: вагомий блок з текстами для читання, перекладу та переказу, згрупованих як за професійним спрямуванням, так і загально-інформативного характеру, що допоможе розвинути та збагатити усне мовлення студентів, а також ознайомити їх з базовою фаховою термінологією; блок із практичними завданнями з фонетики, орфоєпії, орфографії та морфології, що забезпечить розвиток та вдосконалення лексико-граматичних умінь та навичок оформлення писемного та усного мовлення відповідно до усталених правописних норм; блок таблиць, що вміщують в собі слова для запам'ятовування з різних сфер діяльності людини; блок зі зразками ліричних творів відомих українських майстрів слова, що передбачені програмою для читання та вивчення напам'ять упродовж 2-х семестрів навчання; блок народних прислів'їв та приказок.

Дана праця сприятиме розвитку в студентів розумових та творчих здібностей, умінь порівнювати, узагальнювати, систематизувати, класифікувати мовний матеріал, допоможе урізноманітнити їх навчальну діяльність, виховати духовно багату особистість з розвиненим почуттям прекрасного та невичерпною уявою.

Зміст навчально-методичних рекомендацій та їх структурованість стануть доброю опорою у самостійній роботі над лексико-граматичним матеріалом вузівської програми й сприятимуть ґрунтовному оволодінню правописними нормами української літературної мови та вільному користуванню мовою у будь-яких сферах спілкування.

ЗАВДАННЯ НА ЗАКРІПЛЕННЯ, УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

РОЗДІЛ: ФОНЕТИКА. ОРФОЕПІЯ. ОРФОГРАФІЯ

ТЕМА № 1: УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Завдання 1. *Запишіть слова в алфавітному порядку, враховуючи першу, другу і наступні букви.*

Сосна, зачарування, сила, гарбуз, знахідка, менеджер, конкурс, місце, техніка, садівництво, шпала, балка, агротехніка, мінімальний, забутий, спектр, вдячний, ластівка, гнучкий, холод, авіаційний, юність, щогла, ясний, банк, праця, інший, єдність, фантазія, ракурс, випадок, імовірний.

Завдання 2. *Розставте слова за алфавітом.*

Гак, вузол, в'язання, дружність, доповідач, доповісти, вступ, вінок, галявина, дзюркіт, гомін, гам, вітер, ворона, горобець, дріт, динамо, гантелі.

Якщо ви правильно розставили слова, то з їхніх останніх букв повинне скластися давнє латинське прислів'я. Запишіть його.

Завдання 3. *За допомогою алфавіту розшифруйте слова (цифра – це номер букви в алфавіті). Складіть із цими словами речення.*

8, 18, 19, 23;

15, 21, 11, 18, 11, 27, 33;

33, 2, 16, 24, 18, 33;

33, 22, 15, 21, 1, 3, 11, 14.

Завдання 4. *Відгадайте загадки. Напишіть відгадки в алфавітному порядку.*

1. Хвалить його кожен, любить його кожен, і дня ми прожити без нього не можем. 2. Хто вранці на чотирьох, вдень на двох, ввечері на трьох.

чері – на трьох? 3. Червона, солодка, пахуча, росте низько – до землі близько. 4. Червоний колір, чудовий смак, кам'яне серце – чому це так? 5. Сімсот невісток на одній подушці сплять. 6. Навкруги вода, а з питвом – біда. 7. Двічі родився, у школі не вчився, а години знає. 8. Червоний гість дерево їсть. 9. Вдень з ногами, а вночі без ніг. 10. Складеш – клин, розкладеш – гриб. 11. Синя хустина, червоний клубок. По хустині качається, людям усміхається. 12. Перша звечора одна ходить краля чарівна. 13. Зимою біле, весною чорне, літом зелене, восени стрижене. 14. Сильніше сонця, слабніше вітру. Ніг не має, а йде; очей не має, а плаче. 15. Чорне сукно лізе в вікно.

Для довідок: 1. Хліб. 2. Людина. 3. Суниця. 4. Вишня. 5. Со-
няшник. 6. Море. 7. Півень. 8. Вогонь. 9. Чоботи. 10. Парасолька.
11. Небо та сонце. 12. Зоря. 13. Поле. 14. Хмара. 15. Ніч.

ТЕМА № 2:

ВИМОВА ГОЛОСНИХ ТА ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Завдання 1. *До кожного з поданих слів доберіть такі, що відрізняються лише голосним звуком. Запишіть слова, підкресліть букви, якими розрізняються ці слова.*

Зразок: Слава — слива.

Булка – ..., нірка – ..., дим – ..., лис – ..., крук – ..., лук – ... ,
бак – ..., лад – ..., сила – ..., мир – ...

Завдання 2. *Подані слова запишіть у дві колонки: з літе-
рою е та літерою и.*

П..р..мога, з..л..ний, ч..рговий, зуп..нятися, ст..блина, л..сиця,
ч..рствий, хв..лювання, д..вина, д..сяток, бл..зький, в..шневий,
с..лянка, ч..рв'як, п..рій, ц..буля, к..рувати, л..ман, д..таль, тр..мтіти,
ч..брець, печ..ніг, м..тушня, м..дівник, коз..лець, бр..ніти, гл..тати, кр..
латий, тр..вога, п..р..пуста, об..р..жний, стр..міти, довгот..лесий.

Завдання 3. *Подані слова запишіть у три стовпчики:
1) з голосним [е]; 2) з голосним [и]; 3) з голосним [о]. Звірте
свої записи з правилами.*

В..сокий, в..да, в..л..тенський, ч..тання, в..л..сся, укр..вати,
д..фіс, стр..міти, в..р..г, літоп..с, січ..нь, д..р..га, н..нав..діти, од..над-
цять, здал..ка, п..р..н..сти, сімд..сят, ..зерце, дзв..нити, ож..л..дъ, кол..
со, абр..кос, ел..мент, д..хання, р..ш..то, к..жух, уроч..стий, з..л..то.

Завдання 4. З-поміж поданих слів випишіть ті, в яких уподібнюються приголосні звуки. Слова, написання яких можна перевірити, передайте звукописом, доберіть до них перевірні. Підкресліть орфограми.

Зразок: Молотьба – молодьба – молотити.

Прибігти, косьба, якби, рідко, футбол, боротьба, екзамен, легко, стрибки, вокзал, просьба, призьба, рюкзак.

Завдання 5. Перепишіть, вставляючи на місці крапок пропущені букви. Позначте орфограми.

Ми..тіти, кі..тистий, ло..ці, ді..ці, до..ці, перемо..ти, поле..шен-ня, ко..ьба.

Завдання 6. Поставте подані іменники у формі давального відмінка однини, вимовте їх відповідно до норм української орфоепії.

Казочка, онучка, сестричка, подушка, галушка, кішка, кішечка, квочка, собачка, мишка.

ТЕМА № 3: ВЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА

Завдання 1. Перепишіть текст, поставивши, де потрібно, замість крапок м'який знак.

Мішаниною двох мов – україн..с..кої та російс..кої – гово-рит.. частина люднос..ті України, хоч загал..новизнано, що ко-ристуватися суміш..шю з двох мов – це одне з найтривожніших явищ.. загал..нопедагогічного характеру. Скалічена мова оту-пляє людину, зводит.. її мислен..ня до примітиву. Адже мова виражає не тіл..ки думку. Слово стимулює свідоміс..т., під-порядковує її собі, формує. Суржик в Україні є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалася упродовж віків, загрожує змінити мову, яку прийняв Тарас Шевченко, показавши світові її красу й силу, плекали Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбин..с..кий. Фонетична розкіш.., лек-сичне та фразеологічне багатство, синтаксична гнуч..кіст.., величезні словотвірні можливос..ті дістали загал..не визнан..ня 1934 року у Парижі на всесвітн..ому конкурсі краси мов, де україн..с..ка зайняла трет..є місце (на першому – француз..ка, на другому – перс..ка) (О. Сербенська).

Завдання 2. Перепишіть слова та поясніть їх правопис.

Близький, татарський, біленький, палець, річ, калинонька, Хмельницький, продаються, відстань, степ, їдальня, лікар, майданчик, вихователька, голка, річенька, турецький, юність, кінчик, сміються.

Завдання 3. Прочитайте. Запишіть групами слова за правилами вживання, невживання м'якого знака. Усно поясніть поділ.

Гравець, чуйність, участь, суміш, будівельник, заводський, рибальський, український, начальник, камінь, запорізький, львівський, уманський, учительський, кавказький, Донецьк, приятель, відріж, Харків, українець, цивільний, на сходинці, у хатинці, дівчинці, неньці, ковзкий, майбутнє, зменшення, пишеш, календар, ескадрилья, павільйон, секретар, зустрічаються, мільйон, Донченко, помиляєшся, сімсот, вісім, дев'ять, сьомого, утрюх, гіркий, чотирма.

Завдання 4. Запишіть подані слова у дві колонки: 1) у яких вживається м'який знак; 2) у яких не вживається м'який знак.

Улюбленець., козацький, різьбяр, адмірал..ський, їд..те, Н..ютон, аквалан..гіст.

Ключ. Підкресливши перші букви, прочитаєте назву країни.

Завдання 5. Перекладіть слова українською мовою. Українські відповідники перевірте за словником.

Украинский, молдавский, казацкий, ходят, рижский, Харьков, идешь, любовь, меньший, календарь, парижский, режьте, теперь, ночь, нянчить.

ТЕМА № 4: ВЖИВАННЯ АПОСТРОФА

Завдання 1. Замість рисок поставте, де потрібно, апостроф. Поясніть його вживання.

Сузір'я, м/який, м/яч, м/ясо, ім/я, сім/я, п/ять, дев/ять, подвір'я, мавп/ячий, повітр/яний, здоров/я, пам/ять, Прип/ять, з/їсти, мор/як, св/ято, р/ясно, кам/яний, р/ядок, зор/я, кров/ю, пів/яблука, м/язи, Мар/яна, розпор/ядок, суб/єкт, риб/ячий, п/яний, м/ятний, др/ючок, кр/юк, міжгір/я, б/юро, п/юре, р/юкзак, сурм/яний, Лук/янчик, арф/яр, сап/янці, пор/

ядок, слов/янський, Дем/ян, матір/ю, рутв/яний, р/ятувати, св/ятий, коров/ячий, з/їсти, солов/ї.

Завдання 2. Перепишіть. На місці крапок вставте, де потрібно, апостроф. У словах позначте орфограму.

Залізо іржа з..ідає, а заздрісний від заздрощів погибає. Катерина Дем..яну не попустить бур..яну. Хороший господар на св..ято не киває. На криву дірку – кривий цв..ях. Як на ноги зіп..явся, то й за працю взявся. З охотою можна і камінь прицв..яхувати. Черв..я дерево точить, а невміла хазяйка дім переводить. Коли злива р..ясна, дерев не поливають. Яка тканина, така й р..яднина. Хто буденного одягу не носить, той св..яткового не має.

Завдання 3. Доберіть і запишіть до поданих слів споріднені слова, у яких вживається апостроф.

Гора, двір, хлопець, дерево, соловей, камінь, солома, трава, єднати, язик.

Завдання 4. Запишіть слова у дві колонки: 1) у яких вживається апостроф; 2) у яких не вживається апостроф.

Опам..ятатися, бур..як, дев..ять, р..явкати, нев..язкий, електрозвар..ювання, ад..ютант, атель..є, голуб..ятко, духм..яний, об..їзд, вар..яг, Лук..янівка, інформб..юро, об..єкт, верб..я, р..явкнути, арф..яр, авант..юра, дов..янути.

Ключ. Підкресливши перші букви, прочитаєте прислів'я.

Завдання 5. Перекладіть і запишіть слова українською мовою. Порівняйте правопис слів у обох мовах.

Имя, любовью, матерью, пять, пьют, безъязыкий, предъявить, премьера, Вьетнам, посвящённый, здоровье, предъюбилейный, трёхъярусный, Лукьян, гвоздь, пятница, мята, пьеса, перья, торфяной, Вячеслав, безъядерный, соловьи, подъезжают, славянский, объем, пол-Европы, связь, половина ящика.

ТЕМА № 5: ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Завдання 1. До поданих слів доберіть іншу форму чи слово, які б ілюстрували чергування голосних. Поясніть причини цього чергування або його відсутність.

Каменя, льоду, коня, ніч, осіб, батьків, братова, Канева, Києва, вівса, стояти, сільський, робітник, вільний, будівник, вісь, вівця, вікон.

Завдання 2. Подані прикметники чоловічого роду змініть за родами, поєднавши кожен із них з іменником. Запишіть та простежте за чергуванням /o/, /e/ з /i/ в основі прикметників.

Зразок: братів син, братова сім'я, братове доручення — чергування /o/, /e/ відкритого складу з /i/ закритого складу в суфіксі.

Михайлів, В'ячеславів, Олександрів, Віталіїв, Сергіїв, Андріїв, Петрів, Василів, Володимирів, сусідів, товаришів, Владиславів, Денисів, Аркадіїв, Потапів, Богданів, онуків, синів, Вікторів, дядьків, директорів.

Завдання 3. Змініть слова таким чином, щоб відбулося чергування голосних; запишіть їх парами, орфограми підкресліть.

Дорога, двір, сльоза, Тернопіль, рід, Харків, зоря, особа, гора, щока, ячмінь.

Завдання 4. Поставте подані іменники у формі родового відмінка множини. Назвіть чергування голосних фонем.

Книжка, річка, кришка, помилка, пробка, подушка, сварка, суперечка, нитка, господарка, невістка, жінка, дочка, рибка, цукерка, серце, вікно, дзеркальце.

Завдання 5. Знайдіть в орфографічному словнику 10 слів (які не розглядалися на занятті) із явищем чергування голосних звуків. Складіть із ними речення.

ТЕМА № 6: ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Завдання 1. До поданих слів доберіть однокореневі або змініть їх форму так, щоб виникло чергування приголосних звуків. З виділеними словами складіть словосполучення.

Різати, пекти, книга, сніг, ходити, писати, **чистити**, птах, **повага**, берег, лице, **колиска**, крутити, аптека, садити, **романтика**, гасити, яблуко, **тривога**, лазити, плакати, **просити**, дорога, бібліотека, мастити, летіти, звук, муха.

Завдання 2. Прочитайте дієслова, утворіть від них інші форми, де відбувалося б чергування приголосних.

Дослідити, висіти, звужувати, народити, будити, мостити, захистити, знижувати, перенести, пересушити, скрутитися, пи-

сати, ходити, плакати, сікти, радити, різати, чистити, припікати, точити, крутити, косити, мастити.

Завдання 3. Утворіть від кожного поданого дієслова форму першої особи однини. Підкресліть букви, що позначають звуки, які чергуються.

Їздити, носити, ловити, любити, казати, мостити, летіти, вертіти, просити, гладити, пустити, робити, терпіти, котити, кликати.

Завдання 4. Від іменників, поданих у дужках, утворіть прикметники за допомогою суфікса -ськ-. Запишіть їх, узгодивши з іменниками. Зверніть увагу на звукові зміни, позначення їх на письмі.

(Золотоноша) птахокомбінат, (Ужгород) університет, (Одеса) порт, (Острог) академія, (Прилуки) архітектурні пам'ятки, (Черкаси) народний хор, (Калуш) район, (Кошіце) університет, (Карпати) край, (Гадяч) сади, (Онега) озеро, (Лейпциг) ярмарок, (Гаага) конвенція, (Чернівці) область, (Гамбург) повстання, (Запоріжжя) Січ, (Воронеж) заповідник, (Карабах) події, (Білорусь) мова, (Брест) фортеця, (Вільнюс) замок, (Вінниця) поїзд, (Кременчук) школи, (Кіровоград) інститут, (Умань) дендропарк.

Завдання 5. Утворіть прикметники від поданих іменників.

Рік, електрика, фізика техніка, бік, естетика, лірика, класика, молоко, серце, пшениця, сміх, успіх, страшний.

ТЕМА № 7: ЧЕРГУВАННЯ [У] З [В], [І] З [Й]

Завдання 1. Прочитайте прислів'я. Зробіть висновки, у яких прислів'ях слова вимовляються милозвучніше і чому.

1. Не спитавши броду не сунься в воду. 2. Два коти у одному мішку не помиряться. 3. Дружні сороки і орла закидають. 4. Люби рибу не в сковороді, а у воді. 5. Лякали щуку, що в озері втоплять.

Завдання 2. Перепишіть словосполучення. Поставте замість крапок у або в.

Відпочивати ... Карпатах, прийшов додому ..вечері, ..учора був дощ, буває різне ... житті, працює ... Придністров'ї, допомогти ... господарських справах, пішов ... школу ... шість років.

Завдання 3. У першу колонку запишіть слова, у яких може відбуватися чергування у – в, і – й; у другу – слова, у яких не може відбуватися чергування.

Іграшка, вперед (уперед), вчений (учений), вчитель (учитель), влада, уважний, іти (йти), взяв (узяв), взаємини, імовірно (ймовірно), інстинкт, вправа.

Завдання 4. Виправте, де потрібно, порушення милозвучності й запишіть словосполучення у дві колонки: 1) без виправлень; 2) виправлені.

Спитати вчителя, пригодилося усім, згадав відразу, посміхнувся щиро, книжки й зошити, зібрався іти, зміг ввійти.

Ключ. З перших букв словосполучень першої колонки та третіх букв другої прочитайте слово.

Завдання 5. Запишіть слова у два стовпчики: I – ті, в яких чергуються початкові у – в, II – ті, в яких не буває чергування:

Університет, взимку, вправа, учитель, Угорщина, Владивосток, уряд, враження, уранці, упіймати, вродливий, урочисто, вступ, умовити.

ТЕМА № 8: СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

Завдання 1. Вставте потрібну букву.

Совіс..ий, жаліс..ий, гігант..ський, захис..ий, зап'яс..ий, балас..ий, аспіран..ський, кількіс..ий, ціліс..ий, зліс..ий, пис..нути, тріс..нути, шіс..сот, доблес..ий, форпос..ий, с..нара, бриз..нути, фашис..ський, швидкіс..ний, тос..но.

Завдання 2. Утворіть від іменників прикметники. Зверніть увагу на слова, в яких відбувається спрощення приголосних.

Гігант, щастя, ненависть, турист, злість, об'їзд, область, альпініст, якість, вартість, доблесть, захист, хвастун, совість, виїзд, цілість, швидкість, контраст, піст.

Завдання 3. Доберіть із довідки до іменників тільки ті прикметники, в яких відбувається спрощення. Виконайте завдання так, щоб прикметники не повторювалися.

Праця, план, товар, хлопець, поїзд, звістка, центр, вчинок.

Для довідок: шас...ливий, радіс...ний, шіс...надцять, річний, облас...ний, безкорис...ливий, тиж...невий, чес...ний, хвас...ливий, швидкіс...ний, якіс...ний.

Завдання 4. Замініть виділені слова одним словом. Запишіть лише ті, в яких не відбувається спрощення.

1. Графік, що складений на **тиждень**. 2. Перемога, що принесла **радість**. 3. Робота, яка дає **користь**. 4. Нарада, що пов'язана з **виїздом**. 5. Зустріч, що принесла **щастя**. 6. Обличчя, що світилось **радістю**. 7. Людина, яка любить **хвастатись**. 8. Змагання, які відбулися в **області**. 9. Випадок, що трапляється **рідко**.

Завдання 5. Перекладіть словосполучення українською мовою.

Позднее время; честный человек; здоровое сердце; весеннее солнце; костлявая рука; бесстрашный буревестник; ласкающий взгляд; вкусные налистники; шестнадцатый номер трамвая; предвестники перемен.

ТЕМА № 9: ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Завдання 1. Перепишіть речення. Вставте, де потрібно, подвоєні букви. Запам'ятайте прислів'я та приказки.

Дерево міцне корін..ям, а людина трудовим горін..ям. Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не в..їдеш. Їж хліб із сіл..ю і водою, живи правдою святою. Коли старан..о косять, то сіна зимою не просять. Кохан..ю не запобіжиш заран..я. Куди вітер віє, туди гіл..я гнеться. Маленька праця краща за велике безділ..я. Не хвалися піч..ю в нетоплен..ій хаті.

Завдання 2. Поставте подані іменники в орудному відмінку однини. Поясніть їх правопис.

Велич, вічність, вихованість, область, тінь, гордість, шерсть, ніч, розповідь, любов, мідь, міць, мить, даль, мати, мазь, вісь, сіль, тінь, паморозь, розкіш, почесть, грань, віддаль, масть, печаль, повість, блакить, даль, кров.

Завдання 3. Перепишіть слова. Замість крапок поставте, де потрібно, пропущену букву. Обґрунтуйте написане.

Суд..я, багат..я, щаст..я, лист..я, бут..я, Він..иця, гусен..я, збіж..я, мотуз..я, навман..я, прилад..я, Німеч..ина, Галич..ина, священ..

ик, жит..єпис, зав..ишки, роз..ява, сторіч..я, гіл..ястий, підніж..я, узбереж..я, повноліт..я, медал..ю.

Завдання 4. Запишіть слова у дві колонки: у першу з подвоєнням букв, у другу – без подвоєння.

Мит..ю, огнен..ий, скажен..ий, височен..ий, антен..ий, тьмян..ий, вроджен..ий, ден..ий, орлин..ий, узбіч..я, Хмельнич..ина, неждан..ий, адресован..ий, однозмін..ий, вікон..ий, роз'єднан..ий, олов'ян..ий, нескінчен..ий, електрон..ий, дерев'ян..ий, умотивован..ість, без..ахисний, аграрно-агровин..ий, гіл..я, антропоген..ий, туман..ий.

Ключ: Підкресліть у кожному слові першу букву – прочитаєте вислів В.Сухомлинського.

Завдання 5. Перекладіть подані слова українською мовою. Порівняйте написання слів в обох мовах.

Уверенность, деревянный, священный, туманный, Подолье, чутье, воссоединение, каменный, ценный, льняной, млекопитающие, вареный, ознакомленный, спросонья, шестидесятилетие, судья, спросонья, бессердечный, матросский, соломенный, неожиданный, Полесье, Прикарпатье, судья, статья, взаимностью, счастье, Припятью, убеждение, мазью.

ТЕМА № 10: ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

Завдання 1. Перепишіть, додаючи потрібний префікс.

Праця й гори ?рівнює. Худоба ряба зверху, а людина ?середини. Уміла рука і вночі не ?хибить. ?садили з воза та прямо на лід. Добре ?шиті чоботи добре й носяться. Думай ?вечора, а починай удосвіта. З дурнем ?чепився – дурнем ?робився.

Завдання 2. Спишіть слова. Замість крапок поставте приголосний з або с.

Бе..характерний, ро..плескати, ..сипати, ..фотографувати, ро..скіти, ..шкрібати, бе..смертя, ро..тавати, ..чорніти, ..пушувати, ..сунути, ..питати, ро..черк, бе..характерний, ро..шарування, ..летіти, ..тихати, ро..тривожити.

Завдання 3. Випишіть слова у дві колонки: 1) з префіксом пре-; 2) з префіксом при-.

Пр..смачно, пр..йдуть, пр..ліпити, пр..чудово, пр..світити, пр..здоровий, пр..вчити, пр..сипати, пр..красно, пр..снитися, пр..гарний, пр..чаїтися.

Ключ. У кожному слові підкресліть п'яту від початку букву і прочитайте назву української народної казки.

Завдання 4. Додайте до слів префікси при- чи пре-. Нові слова запишіть.

Буксувати, мудрий, вокзальний, йти, пишно, великий, тримати, чудово, горіти, гнути, гвинтити, добрий, орати, клеїти, краса.

Завдання 5. Перекладіть слова українською мовою. Порівняйте правопис префіксів в обох мовах.

Рассказ, сказать, расписка, розыск, разыскать, расписать, роспись, распустишь, беспомощный, сжечь, прыгнутъ, спрятається, сговор, сбежать, сделать, съехать, испортиться, обязательство, свершиться, склонить.

РОЗДІЛ: МОРФОЛОГІЯ

ТЕМА № 1: ІМЕННИК

Завдання 1. Розподіліть подані іменники за такими групами:

- а) загальні (одиничні, збірні, речовинні, абстрактні);
- б) власні (антропоніми, топоніми, міфоніми, космоніми, зооніми, культуроніми).

Вершки, проміння, телевізор, Чумацький Шлях, Прометей, кисень, будинок, успіх, колосся, Біблія, завод «Арсенал», мурашня, хлопець, орел, Орел, Європа, біг, страх, вірш «Заповіт», дощ, спів, Юпітер, товариство «Просвіта», Марс, вулиця Хрещатик, Крим, Вій, Дажбог, Сірко, граніт, листя, Ряба, пісок, скромність, Мурчик, Атлантика, капуста, вітер.

Завдання 2. Складіть речення з поданими словами, де в першому випадку це слово виступатиме загальною назвою, в другому — власною.

Чайка (назва річки, прізвище; птах); Шахти (місця, де добувають корисні копалини; місто); Геркулес (крупя; міфічна особа); Дизель (двигун; прізвище інженера, що винайшов двигун); Освіта (журнал); Уран (планета; радіоактивний метал); Схід (назва пароплаву; частина світу).

Завдання 3. Запишіть слова у дві колонки: 1 – слова назви істот, 2 – назви неістот.

Селянство, учень, учитель, учительство, туз, полк, ферзь, небіжчик, Максим, кінь, дуб, стілець, мікроб, книжка, отара, вікно, листя, отець, цвітіння, імла.

Завдання 4. Визначте іменники з конкретним і абстрактним значенням.

Книга, земля, літо, завзятість, кайдани, дорога, відвага, дружба, ім'я, трибуна, сходи, серце, майбутнє, мрія, весна, щастя, визволення, людство, горе, лихо, роса, мудрість.

Завдання 5. Знайдіть у реченнях збірні іменники.

1. У непроглядно густих вербах над низиною потоку птаство заводило якісь безнадійно гарячі спори, пересипані криком (М. Грушевський). 2. Зграї веселих птахів з галасом вилітали з дзвіниці й, покружлявши в повітрі, сідали на гіллі розлогих верб уздовж церковної огради (М. Старицький). 3. Падало жовте листя, а здавалось, що то золото капає на землю з дорогих шат (М. Коцюбинський). 4. Шапка верховинця ріжката, а капелюх закосичений пір'ям (С. Пушик). 5. Галява скраю переходить в куп'я та очерети... (Леся Українка). 6. Чорне вороння сідало громадами на сніг і знову здіймалося з місця (М. Коцюбинський).

Завдання 6. Розподіліть іменники у чотири стовпчики: I – чоловічого роду, II – жіночого роду, III – середнього роду, IV – спільного роду. З 2-3 іменниками скласти речення.

Дитинство, хмаринка, ведмежа, схил, Саша, м'ята, обличчя, місто, квітка, зошит, селище, Сибір, шлях, дівчинка, мати, базика, гай, насіння, папір, адреса, живопис, сирота, дозвілля, маля, оленя, край, намисто, господиня, голова (як посада), собака, кір, староста, чебрець, папороть.

Завдання 7. Утворіть форму множини наведених іменників.

Вухо, око, друг, учитель, заєць, опеньок, олівець, снігур, шершень, пташеня, пані, комар, змій, змія, товариш, джміль, трактор, ректор, слобода, татарин, вірменин.

Завдання 8. Розподіліть на групи за значенням іменники, які мають тільки форму однини.

Сміливість, сіль, малеча, Буг, пиво, Шевченко, масло, верб'я, дрімота, молодь, козацтво, Україна, Слюсарюк, мед, ненависть, зілля, комашня, гіркота, ганчір'я, масло, чуйність, Харків, юнацтво, молоко, люд, Крим.

Завдання 9. Згрупуйте за значенням іменники, які вживаються тільки у формі множини.

Сини, фінанси, консерви, тропіки, висівки, проводи, двері, шахи, заручини, гордощі, Карпати, переговори, брюки, очистки, вершки, аліменти, шашки, макарони, обрізки, духи, ножиці, вибори, двері, Альпи, танці, збори, переговори, виделки, лещата, пригоди, ясла, традиції, Суми, окуляри, губи, кучері, очі, вікна, вуса.

Завдання 10. Продовжіть ряд множинних іменників, що позначають:

- а) географічні назви: Афіни, Черкаси...
- б) предмети одягу та взуття: гольфи, мокасини...
- в) продукти харчування та страви: пластівці, голубці...
- г) людські почуття та стани: гордості, жалості...

Завдання 11. Перепишіть, знайдіть іменники, що мають тільки форму множини та провідмінійте їх.

1. Ось уже й перше подвір'я, потекло й холодно вкололо чорно-жовте цвітіння чорнобривців (Є. Гуцало). 2. Олекса весь вечір дошкуляв Надьці своїми ревнощами до котрогось того невідомого та набивався проваджати додому (О. Гончар). 3. А жижки затремтіли так дрібненько, що я й сіла на долівку, а встати не годна (Є. Гуцало). 4. Санчата застрибали по бездоріжжю, і ми незабаром під'їхали до молодого, затканого памороззю гаю (М. Стельмах). 5. Любила Мирослава тихі радості їхнього домашнього життя (В. Шевчук). 6. А ми вже ловим дрижаки, бо ми уже старі (І. Жиленко).

Завдання 12. Знайдіть помилки у поданих словосполученнях.

Грюкати дверми, практичний одяг із коноплів, старовинні вулиці Чернівець, доглядати за курями, голосувати на виборах, чудові краєвиди Карпат, виробництво якісних харчей, професійно грати шахи, святкові дні поступаються будням, поспішати за саями.

Завдання 13. Спишіть речення. Іменники, узяті в дужки, поставте в потрібному відмінку. Поясніть їхній правопис.

1. Йду навпростець (сіножать) до (Буг), де (павутиння) вересень пряде (А. М'ястківський). 2. Разом з (розповідь) в (душа) вливалось щось хороше, тепле (О. Довженко). 3. Попереду з (весло) у (рука), насвистуючи якусь (пісенька), шкутильгає босоногий парубок, позаду важкувато гупає (чоботи) підполковник (М. Стельмах). 4. Квітни ж і гордись (будівники), щедра (земля), звільнена з (пітьма), у (труд) прославлена (руки), у (бої) відсто-яна (груди) (В. Юхимович). 5. Того (вовк) ще малим (вовчення) узяв у (лігво) дядько Панас Гайдебуря (О. Донченко). 6. Тяжко назвати почуття, що є в нас до кожного (камінь) на (земля) на-шого (дитинство) (Ю. Яновський).

Завдання 14. Поставте подані іменники у форму родового відмінка множини.

Суддя, площа, стаття, верста, губа, межа, село, лазня, війна, гра, сосна, шабля, ванна, сльоза, хата, сирота, шишка, мавпа, мрія, ластівка.

Завдання 15. Перепишіть речення, на місці крапок вставляючи пропущені літери. Вмотивуйте написання відмінкових закінчень іменників I відміни.

1. Хотіла бути вірною дружин..., а коли ні – червоною калин... (В. Підпалій). 2. Упаду я зор..., мій вічний народе, на трагічний і довгий Чумацький твій Шлях (В. Симоненко). 3. Іду зеленою меж..., кругом хвилюються жита, і в'ється щастя над душ... (О. Олесь). 4. Знову пахне липа юністю, весн... (В. Сосюра). 5. Ще далеко дорога в'ється змі... і хижа вона, як змія... (М. Рильський). 6. Краса сповита матір'ю-земл... від щедрості страждань її і мук (В. Симоненко).

Завдання 16. Поставте іменники I відміни у форму давального, орудного і місцевого відмінків однини. Поясніть чергування приголосних.

Стріха, свекруха, тополя, каліка, перемога, груша, вдача, Ілля, Валя, Надія, сопілка, стежка, перепеличка, нога, пасіка, шишка, діброва, булка, Леся, яблуня, хустка, тайга, гірка, казка, фабрика, скрипка.

Завдання 17. Перепишіть речення, на місці крапок вставляючи пропущені літери. Поясніть правопис відмінкових закінчень іменників II відміни.

1. Сум... листопад... ще довго буде тліть червона мідь поміж рядів обшарпаного сад... (В. Підпалій). 2. Біла симфонія сніг... пливла над щоглами ліс... (Л. Костенко). 3. Дужа хвиля набігає, корінь явор... ламає (А. Малишко). 4. Не знаходжу ніде я дитинства порог..., тільки пам'ять про нього в душі ожива (В. Діденко). 5. Сьогодні з-за океан... на світанк... вернулись додому птахи (В. Підпалій). 6. Шумлять мені берези і дуби, шумлять вітри Славутич... й Дуна... (Л. Костенко). 7. Сумують лілії край берег..., а зорі плавають в ставу (В. Лучук). 8. Не маю зла до жодного народу... (М. Вінграновський).

Завдання 18. Запишіть назви населених пунктів Придністров'я, що є іменниками II відміни. Провідмінійте по одному іменнику твердої та м'якої груп.

Завдання 19. Розбийте іменники на три групи – тверду, м'яку і мішану. Поставте їх у форму родового відмінка однини.

Командир, шахтар, скляр, звір, майстер, характер, сухар, газетяр, друкар, диктор, Ігор, Віктор, Лазар, Назар, гончар, муляр, комар, календар, бондар, бетоняр, ювіляр, господар, володар, шофер, директор, перукар, столяр, санітар, зброяр, кухар, хабар, різьбяр, комбайнер, хутір, пісняр.

Завдання 20. Перекладіть текст українською мовою, визначте рід, число, відмінок, відміну іменників.

Звездная и на редкость теплая ночь. В предрассветный час я вышел на крыльцо. Только одна капля упала с крыши на землю. При первом свете заворошились туманы, и мы очутились на берегу бескрайнего моря. Драгоценное и самое таинственное время – от первого света до восхода. (За М. Пришвіним)

Завдання 21. Перепишіть, на місці крапок вставляючи, де потрібно, літери або апострофи.

1. Кожен ранок був ніч...ю. Кожна ніч була передоднем (Л. Костенко). 2. Так складалось у нас на роду: живя пристраст...ю, бодем, любов...ю (М. Сингаївський). 3. Вітри гули віолончел...ю, писали пальми акварель (Л. Костенко). 4. Бринять живую радіст...ю ліси, як ранок спалахне на небокраї (В. Симоненко). 5. Шумлять, мов зелен...ю дуби (А. Малишко). 6. Ви є чест...ю і совіст...ю нації! (В. Мельников). 7. І той любов...ю повниться до світу, хто рідну землю має під собою (М. Вінграновський). 8. Довкола хати ріс густий сливовий сад, сливи вже дозрівали, густо синіли, вкриті білуватою памороз...ю (Ю. Мушкетик).

Завдання 22. Поставте іменники в родовому та орудному відмінках однини, визначте їх рід, відміну і поясніть правопис закінчень.

Можливість, вісь, біль, Умань, нехворощ, Керч, продуктивність, зустріч, подорож, харч, гордість, відсутність, пам'ять, ефективність, галузь, якість, далечінь, творчість, сіль, жовч, сучасність, молодь, пристрасть, любов, занедбаність, тюль, постать, стаття, ніч, степ.

Завдання 23. Провідмінійте іменники III відміни, що входять до складу фразеологізмів, та усно складіть з ними речення.

Спливти в пам'яті; сохнути з печалі; одна тінь лишилася; смерть за плечима; кров з молоком.

Завдання 24. Випишіть іменники IV відміни, провідміняйте 5 з них.

Листя, дитя, маля, оленя, козенятко, курча, телятко, внуча, гусеня, щеня, котенятко, ведмежа, соколя, вороня, насіння, дівчатко, лоша, ягня, земля, лисеня, волосся, внученя, вовча, щуреня, колосся, слоненя, зайченятко, кроленятко, каченя, мишеня, бегемотик, поросля, солов'я.

Завдання 25. Перепишіть, знайдіть іменники IV відміни, визначте їх відмінок.

1. Ступала легко, як козеня, а коли вибралась на вершину, то зупинилась і, озирнувшись навсібіч, побачила навколо застигли хвилі кам'яного моря (Є. Гуцало). 2. На чорній скелі блискавка карбує твоє ім'я, несамовите буре (В. Корж). 3. О руки зойку, о які прекрасні шовкові смутки, у які вгорнув із ніг до голови – неначе в льолю, дочко моя, маленьке немовля! (В. Стус). 4. Поміж березами дівча іде у хусточці блакитній (М. Стельмах). 5. Молоде орля, та вище старого літає (Народна творчість). 6. Ще тільки перше ластів'я – з-під стріхи, й весною не натішилась душа, а сонях на городі в Чабаних вже вигинає шию, мов лоша (В. Бровченко).

Завдання 26. До поданих слів доберіть спільнокореневі іменники IV відміни, що означають назви малят. Запишіть утворені іменники у формі родового та орудного відмінків однини.

Заєць, жираф, вовк, лев, птах, кішка, слон, динозавр.

Завдання 27. Знайдіть іменники, що не належать до жодної відміни. Поясніть значення виділених слів. Турне, зівака, листя, трюмо, Бендери, колосся, товариство, метро, герой, **нероба**, пальто, носище, поні, життя, волосся, **базікало**, нафта, друкарня, **боа**, ведмедище, шимпанзе, горобець, родина.

Завдання 28. Утворіть кличну форму іменників.

Ігор, Маргарита, швець, жнець, слухач, теща, лицар, Прометей, чумац, Марко, Петро, край, Іван Федорович, Марія Володимирівна, пан Олег, товариш Іваненко, Ілля, викладач, площа, Милиця Дмитрівна, артист, парубок, учитель, мрія, бабуся, колега Іванчук, Ярослав Андрійович, пан вчитель, Ілля Володимирович, депутат Литвин, пан голова, Ольга Дмитрівна, Василь Васильович, Микола Костянтинівич, поезія, любов, неня.

Завдання 29. Від іменників, поданих у 3-й частині вправи, утворіть імена по батькові і допишіть до чоловічих (1-а частина) та жіночих (2-а частина) імен.

Зразок: Іван Петрович, Оксана Петрівна.

1. Іван, Василь, Андрій, Олександр, Сергій, Микита, Віталій, Максим, Володимир, Олексій, Данило, Сава.

2. Оксана, Любов, Тетяна, Алла, Катерина, Варвара, Уляна, Марина, Лариса, Віра, Лідія, Ірина.

3. Петро, Степан, Дмитро, Зиновій, Микола, Геннадій, Григорій, Костянтин, Ілля, Лука, Борис, Юрій, Павло.

ТЕМА № 2: ПРИКМЕТНИК

Завдання 1. У наведеному тексті знайдіть прикметники, визначте їх рід, число, відмінок.

Історія донесла чимало жіночих імен, які по праву можемо назвати українськими берегинями. Дочка Ярослава Мудрого Анна, що княжила у французькому королівстві, або ж його внучка Євпраксія, котра написала медичний трактат про траволікування. Героїчна полонянка Настя Лісовська, понародному Роксолана, що визволяла з турецької неволі козаків і жінок.

Славетна піснярка Маруся Чурай. Нескорена засвідчувачка досвітніх вогнів Леся Українка та багато інших. Так, наша історія може пишатися когортою славетних жінок. Скажімо, у XVII столітті рівень народної освіти на Україні, за свідченням іноземних дослідників, був одним з найвищих в Європі. У той час, коли все доросле чоловіче населення воювало проти чужинських полчищ, жінки не тільки обробляли землю, а й виховували дітей, давали їм належну освіту і готували вірних захисників свого краю. (З календаря)

Завдання 2. Розподіліть подані словосполучення відповідно до лексико-граматичного розряду прикметника.

Дитячий будинок, дитяча цікавість; дерев'яний голос, дерев'яний стіл; золоте серце, золотий перстень; скляний посуд, скляні очі; кам'яна стіна, кам'яна душа; лисяча нора, лисяча вдача, лисяча шуба; каштанове дерево, каштанове волосся;

вишневий цвіт, вишневий колір; лебединий пух, лебедина вірність; вовчий апетит, вовчий хвіст.

Завдання 3. Серед наведених прикметників знайдіть такі, які можуть бути і відносними, і якісними. Складіть з ними словосполучення.

Червоний, милий, золотий, красивий, кам'яний, сміливий, сталевий, швидкий, крижаний, особливий, звичайний, скляний, блискучий, дерев'яний.

Завдання 4. Подані словосполучення замініть словосполученнями іменників з прикметниками, якщо така заміна можлива.

Зразок: олівець батька – батьків олівець, вітер з півночі – північний вітер.

Хвилі Дніпра, робота студента, командир дивізії, заповіт батька, твори Тичини, робота на заводі, клуб металістів, шабля зі сталі, стовп із дерева, загін із фронту, хвороба шлунку, завдання на рік, дні весни, листя берези, порядки школи, вулиці села, протест народу, привіт товариша.

Завдання 5. Випишіть спочатку прикметники м'якої групи, а потім – твердої.

Безробітний, верхній, весняний, модний, новий, дружній, телячий, зелений, майбутній, присутній, ладен, глухий, житній, освітній, вчорашній, справжній, ранній, повний, домашній, доччин, обідній, сизий, сьогоднішній, тутешній, дідів, зовнішній, рідний, останній, завтрашній, західний, синій.

Завдання 6. Утворіть від поданих прикметників усі можливі форми ступенів порівняння.

Свіжий, сизий, гладкий, тихий, рідний, солодкий, глибокий, гарний, малий, старий, гіркий, довгий, далекий, дужий, швидкий, близький, тяжкий, товстий, здоровий, великий, високий, красивий.

Завдання 7. Перекладіть українською мовою. Відзначте особливості творення ступенів порівняння прикметників у російській та українській мовах.

1. Лес здесь чище, чем у озера. 2. Железо твёрже олова. 3. Киев больше Донецка. 4. Самый известный ученый в этой области. 5. Сестра старше брата на два года. 6. Днепр шире Десны. 7. Задача решена самым простым способом. 8. Студенты готови-

лись к самому сложному экзамену. 9. Это дерево выше других.
10. Этот путь самый близкий.

Завдання 8. Провідмініайте:

1) **прикметники**: веселий, дружній, висока, сині; 2) **слово-сполучення**: наполегливий (учень); байдужа (людина); гарний (вірш); рухлива (дитина); цікава (розповідь).

ТЕМА № 3: ЧИСЛІВНИК

Завдання 1. Випишіть числівники, розподіліть їх на лексико-граматичні групи.

1. Настали ночі темні і глибокі, і в тиші вогкій туляться сади. Спадають німо в течію води і листя, і зірки мільйони роки (М. Вороний). 2. Крови б, крові і сили відерцем Святогором понести до мас!.. Якби можна помножити серце, Я помножив би тисячу раз! (О. Влизько). 3. З вікна видно третину міста – з другого поверху (М. Хвильовий). 4. Я ще не лисий, але вже маю двоє діток і чудову жінку (І. Сенченко). 5. І знову впливли в пам'яті ті два будинки батьківські, і ота «Просвіта», і 1917... (Б. Антоненко-Давидович).

Завдання 2. Охарактеризуйте кожен числівник за значенням і структурою.

Зразок: п'ять – простий, власне кількісний числівник, п'ятдесятий – складний, порядковий, три п'ятих – складений, дробовий.

Сімнадцять, сто шістдесят п'ять, троє, двадцять восьмий, чотири дев'ятих, двохтисячний, сорок, триста, вісімдесят, двійко, кільканадцять, двадцятий.

Завдання 3. Провідмініайте складені власне кількісні числівники.

Вісімсот сімдесят шість, сімсот шістдесят вісім, шістсот вісімдесят сім.

Завдання 4. Провідмініайте сполучення збірних та неозначено-кількісних числівників з іменниками; поясніть особливості відмінкових закінчень.

Троє вікон, четверо товаришів. Обидва олівці, обидві руки, кілька метрів, кільканадцять років.

Завдання 5. Провідніняйте дробові числівники, вкажіть особливості відмінювання.

4/5; півтора метра; 1/25 числа; 3/4 об'єму; 5,5 тисяч тонн; 39,2 процента.

Завдання 6. Провідніняйте складені порядкові числівники.

Триста сорок п'ятий, чотириста дев'яносто третій, тисяча дев'ятсот дев'яносто перший.

Завдання 7. Запишіть числівники словами, розкрийте дужки.

68 (кілограм), 32 (центнер), 567 (гривня), 4,5 (кілометр), 9 (тонна), 43 (грам), 6 (грам), більше 27 (відсоток), 1,5 (градус), 2 (олівець), 3 (стіл), півтори (година), півтора (долар), менше 11 (гектар).

Завдання 8. Прочитайте текст про відомого лікаря. Знайдіть у ньому числівники.

Першим лікарем, праці якого збереглися і донині, був Гіппократ. Він народився на грецькому острові Кос у 460 році до н. е. В його родині з покоління в покоління займалися зціленням. Двадцятирічним юнаком Гіппократ уже прославився як чудовий лікар. Саме в цьому віці він був посвячений у жерці, без чого в ті часи не можна було практикувати з медицини.

Багато років молодий лікар удосконалював свої знання в Єгипті, потім створив на рідному острові медичну школу, та згодом його викликали до Афін – рятувати місто від епідемії. Там, в столиці, він і залишився надовго.

Гіппократ лікував пацієнтів цілющими травами, яких знав понад двісті, був прибічником водних процедур, масажу, занять гімнастикою. Він закликав лікарів: «Не зашкодь хворому!». Цей принцип є провідним і в сучасній медицині. (З журналу)

ТЕМА № 4: ЗАЙМЕННИК

Завдання 1. Прочитайте речення. Випишіть займенники, укажіть їхній розряд та відмінок.

1. У житах щось зашаруділо і незабаром на дорогу виступив їжак (М. Стельмах). 2. Рибина летіла вище лисеняти, але

воно прудко підскочило й ухопило передніми лапами (Гр. Тютюнник). 3. Нас розлучали з рідними, життям і навіть мрією, але ніщо й ніколи не розлучило з вірою (Б. Олійник). 4. Валерієві не хотілося нікого бачити, ні з ким говорити, і він лишився на горіщі (Ю. Мушкетик). 5. Вмирає все в житті, та не вмирає слово, народжене в крові, засвічене багрово, заплетене в літа, немов сувора нить (А. Малишко). 6. Дружба має різні прояви, але закон у неї один – вірність (М. Коцюбинський). 7. Він нічого не бачить, але чує далекий шум – то шумлять смереки (Гр. Тютюнник). 8. Привчав мене батько трудитись до поту, а мати – любити пісні (П. Воронько).

Завдання 2. Випишіть займенники, визначте їх особу, число, рід, де можливо.

Перші стежки

Де живуть наші батьки й матері, там живуть і вітри, які нас обдували в дитинстві. Оті перші вітри, що пестили нас на маминих руках, і ми, відкриті їм, захлиналися від того надзвичайного потоку безмежжя, краси і неосяжності. Здригалися, мружили очі, починали входити в світ, який звемо життям.

Живуть там, довкола маминої і батькової хати, вітри і птахи, і сонце, і земля твоя, і твій рід, і твої перші кроки.

(О. Сизоненко)

Завдання 3. Випишіть особові займенники. Визначте особу, число, відмінок кожного з них.

1. Перш ти мене підвези, а потім я на тобі поїду. 2. На тобі, небоже, що мені негоже. 3. Про мене, Семене, хай усі коло мене, аби я зверху. 4. Який на тебе гедзь напав? 5. Ти йому про діло, а він тобі про козу білу. 6. Ти їй про Тараса, а вона тобі про півтора. 7. Баба вловила, у міх вложила, а воно – пурх! 8. Що без нас було – чули, що при нас буде – побачимо.

Завдання 4. Перепишіть, поставивши особові займенники в потрібній формі.

Спитав у (він), передав через (вони), глянув (вона) у вічі, прийшла до (вона), перед (він), люблю (вони), сміявся з (вони), бачилась із (вони), збудив (вона), згадав про (він), діявся на (вони), допоможу (вона), в'ється над (воно), зв'язок з (вони), усміхнувся до (він), звільнили (він), переказав через (вона).

Завдання 5. Перепишіть фразеологізми, визначте відмінок зворотного займенника.

Дати собі раду, показати себе, відчувати на собі, себе не пам'ятати, сам не при собі, сушити собі голову, шукати себе, набивати собі ціну.

Завдання 6. Перепишіть речення, розкриваючи дужки. Займенники, що в дужках, поставте в потрібній формі.

1. Гірка та втіха, що по (вона) плач наступає. 2. Він би й робив, та в (він) рукави болять. 3. Хоч поганий ківш, то без (він) гірш. 4. Як з (така) піснею, то ліпше без (вона). 5. На (свій) подвір'ї і собака пан. 6. І собаці (своя) хати хочеться. 7. Сонце на (весь) людей однаково світить. 8. Я славлю (ті), хто множить славу землі (своя) у труді (В. Сосюра). 9. В єдиний звук мільйони струн народних злиті – у (ця) пшениці, в (це) житті (М. Рильський). 10. О краю рідний мій!.. (Твій) красу ні з (що), ні з (що) я не зрівняю (В. Сосюра).

Завдання 7. Провідмінійте займенники й поясніть їх відмінкові закінчення.

1. Ніхто, дещо, який-небудь, скільки, ми, усякий, чий, абиякий, свій. 2. Ви, ніщо, ця, котрий, абиякий, будь-хто, нічий, наш, дещо, свої, твій, він.

ТЕМА № 5: ДІЄСЛОВО

Завдання 1. Випишіть дієслова, визначте їх вид і час:

1. У дохристиянські часи писанка виконувала роль оберега. 2. Наші предки вірили у її магічну силу. 3. Глиняні писанки, якими виганяли злі сили, були знайдені в давніх похованнях. 4. В Україні археологи виявили близько двадцяти міст, які були центрами виготовлення цього чудо-витвору. 5. Зберігати звичай писанкарства – наш обов'язок (За О. Воропаєм). 6. Зріла пісня в гаях солов'їна, вітерець пелюстки рвав з калини (М. Барчук).

Завдання 2.

1) Від дієслів недоконаного виду утворіть дієслова доконаного виду, з двома з них складіть речення.

Блискати, ойкати, стрибати, штовхати, закреслювати, поскрипувати, писати, казати, сивіти, ходити, грюкати, кричати.

**2) Від дієслів доконаного виду утворіть дієслова недоко-
наного, з двома з них складіть речення.**

Підказати, змахнути, підписати, заспокоїти, оцінити, ви-
просити, розклеїти, виписати, протягти, скрутити.

**Завдання 3. Від поданих дієслів утворіть форми мину-
лого часу.**

Пекти, брести, вести, заграти, співати, нести, плести, мести,
перемогти, берегти, лягти, текти, гребти, допомогти, іти, плив-
ти, стерегти.

**Завдання 4. Від неозначеної форми утворіть дієслова
минулого часу. Запишіть їх, розкриваючи дужки.**

1. За гори вже сонце (ховатись), рожеві хмарки (пливти)
(М. Рильський) 2. Буйно (сходити) пшениця, так, аж серце (мо-
лодіти). 3. Рожевий пил (спадати, синіти) все кругом, і коси зо-
лоті зоря (вплітати) в трави. 4. Вже (скосити) гречку, осінь неда-
лечко. 5. (Співати) пташки голосисто у сяйві з небесних вершин
(В. Сосюра).

**Завдання 5. Випишіть дієслова майбутнього часу, ви-
значте їх форму (проста, складна чи складена), утворіть
від них форму минулого часу.**

Першими, як зійде сніг, зацвітуть братки, за ними голубі
проліски, потім сон-трава. А там – розпустяться грона бузку, за-
синіє земля, вкрившись килимом незабудок, дзвіночків, барвін-
ку. Згодом стрімко пов'ються вгору пагони запашного горошку
та кручених паничів. І запишається казковий синьо-блакитний
розмай весняного квітування. Блакитне цвітіння завершать во-
сени косарики та айстри (З календаря).

**Завдання 6. Запишіть речення, замінивши дієслова у
формі теперішнього часу майбутнім.**

Ніжний шелест листя осики нагадує плескіт далекого моря.
Замріяно лопотить листям береза. Кличуть під легку, прозору тінь
крони ясеня, липи, дуба, які ніколи не закривають повністю бірю-
зової далечини неба. Навіває тихий спокій тонкий аромат матіоли.
Заспокоює очі голубий та синій колір квітів (З календаря.)

**Завдання 7. Спишіть прислів'я, вставляючи пропущені
букви.**

1. Все м...нет...ся, одна правда... . 2. Усе теє пр...годит...ся, що
на полі... . 3. Раз оп...чеш...ся – другий... . 4. Не плюй в кр.. ницю,

знадобитеся води... 5. На чужому коні не наїздиш..ся, на чужому добрі не... 6. З добрим поживеш... – добре й переймеш.., з лихим зійдеш...ся – й свого... .

Для довідок: позбудешся, останеться, коріниться, напиться, остережешся, забагатієш.

Завдання 8. Прочитайте текст, знайдіть дієслова минулого часу, замініть їх теперішнім, запишіть.

Відцвіли сади і весняні першоквіти. Затихли солов'їні трелі в садках і перелісах. Та не змарніла краса природи з відходом весни.

Буйною зеленню закучерявились ліси, гаї і парки. Наливаються соком яблука і груші, в лісах уже загорілися рум'янцем принагідні плоди суніць, з'явилися перші боровики і лисички. (З газети)

Завдання 9. Випишіть дієслова, що належать:

а) до I дієвідміни: мазати, клеїти, поїти, біліти, білити, кидати, кричати, розповісти, бачити, віяти, бити, просити, радити, спати, бігти, хотіти, булькотати;

б) до II дієвідміни: писати, кричати, жати, слати, бурмотіти, свистати, свистіти, чекати, везти, жити, радити, мостити, відповісти, вити, сипати, шити.

Завдання 10. Запишіть дієслова у формі першої особи однини та другої, третьої особи множини, не змінюючи виду дієслова.

Ходити, водити, попередити, возити, хрестити, сердитись, стерегти, пекти, воркотіти, косити, лепетати, джеркотіти, джеркотати, дати, їсти.

Завдання 11. Від поданих дієслів утворіть форми 1-ої особи однини та 3-ої особи множини і поясніть зміни приголосних.

Ростити, мести, радити, зберегти, стерегти, мерзнути, сохнути, любити, графити, світити, плакати, сивіти, спати, жати, стригти, мастити, крутити, чистити, дихати, ловити, гнати, водити, казати, трусити, полоскати, терпіти, сікти, мостити, ткасти, вертіти, дихати, провадити.

Завдання 12. Продієвідмінійте слова в усіх часових формах:

Спати, танцювати, боятися, ходити, виїжджати.

Завдання 13. Випишіть дієслова в три групи: дієслова дійсного, умовного та наказового способів.

1. Як тільки сонце виринуло з-за перелогів і степ усміхнувся до нього рум'яними росами, почули куренівці далекий грізний гуркіт, що все наближався і наближався (Г. Тютюнник). 2. О, коли б люди могли так любити свою батьківщину! (О. Ольжич). 3. Він бігти, а я давай кричати (А. Головка). 4. Не хвали мене в вічі, не гудь поза очі (Нар. творчість). 5. Хай пісня буде щира і неложна, хай чиста правда з неї устає (П. Тичина). 6. Коли б ми плакати могли, Які б річки з очей незрячих, Які б річки із сліз гарячих По Україні потекли! (О. Олесь).

Завдання 14. Перепишіть, розкриваючи дужки, дієслова у дужках поставте в форму умовного способу.

1. Ах, коли (вистачати) мені сили й часу, (написати) я роман про визволення Західної України, про возз'єднання наших народів... 2. Це (могти) вийти величезне полотно, голос тисячоліття, всесвітній крик, новий «Кобзар» у прозі. 3. Я (працювати) день і ніч хоч сто років і ніколи не (знати) ні втоми, ні нудьги, і ніколи не (надокучати) мені робота. 4. Я (могти) довго жити і творити лише на основі добра, на основі позитивних стимуляторів (О. Довженко).

Завдання 15. Утворіть від поданих дієслів форми наказового способу другої особи однини й першої та другої особи множини.

Визначити, підкреслити, застругати, тратити, моргнути, креслити, повісити, брехати, казати, пекти, провітрити, прати, дихати, їсти, розказувати, вигнати.

ТЕМА № 6: ДІЄПРИКМЕТНИК

Завдання 1. Прочитайте речення. Випишіть дієприкметники, визначте їх вид, час, рід, число, відмінок.

1. Підхоплена хвилями шлюпка вилетіла в море (М. Трублаїні). 2. Тремтячими руками розгорнув Тарас папір (О. Іваненко). 3. Дбайливо політі й старанно підстрижені квіти красувалися серед в'янутих трав (В. Собко). 4. Око знов ваблять блукаючі вогні (М. Коцюбинський). 5. Згаяного часу і конем не доженеш (Народна

творчість). 6. В зів'ялих листочках хто може вгадати красу всю зеленого гаю (І. Франко). 7. Не цвіти ж, мій цвіте новий, нерозвинений цвіте, зов'янь тихо, поки твоє серце не розбите (Т. Шевченко).

Завдання 2. Випишіть із наведених речень дієприкметники. Визначте їх вид, стан, час.

1. Дрібні хатки під солом'яними дахами залишалися позаду, їх змінили кам'яні будинки, криті гонтою і бляхою, муроване передмістя тіснішало, стискалося... 2. Чужинці загомоніли, захоплені сміливими словами незнайомого... 3. Він був не надто високий, але кремезний, одягнений у дорогий запорізький жупан; брязнула об край столу шабля в обсипаних коштовними каменями піхвах... 4. Полковник чекав з розпростертими для обіймів руками, поки кошовий скочив з коня.

Завдання 3. Перепишіть, розкриваючи дужки. Від дієслів, що в дужках, утворіть активні дієприкметники і поставте їх у потрібному роді, числі й відмінку.

1. Мовчання й тиха скорбота залягли в (заніміти) залі (І. Цюпа). 2. Від землі йде духмяний аромат (зів'янути) трав (Я. Баш). 3. Попадало додолу покручене, (зчорніти) листя (М. Коцюбинський). 4. Стиха лущиться зерно з (перестигнути) колоса (М. Коцюбинський). 5. Бачу, як синє небо розтяли чорні (дихати) крила ворони (М. Коцюбинський). 6. У лісі вже ставало тісно від (прибувати) військ (О. Гончар).

Завдання 4. Перепишіть, розкриваючи дужки. Від дієслів, що в дужках, утворіть пасивні дієприкметники й поставте їх у потрібному роді, числі й відмінку.

1. Сумно в гаю (заспокоїти), вічною ніччю (придавити) (Леся Українка). 2. Земле моя рідна! Ти вздовж і впоперек (сходити) (натрудити) солдатськими ногами (М. Чабанівський). 3. Добріє світ, (народитися) в любові (Т. Коломієць). 4. Край моря сонце золотить (укрити) лісом гори (Н. Забіла). 5. Ніким не (сходити) нас ждуть путі (О. Ющенко). 6. Рівно й спокійно дише (натомитися) з праці земля (М. Рильський).

Завдання 5. Утворіть усі можливі дієприкметники від дієслів.

Прибути, оспівати, білити, зачарувати, зів'яти, опастися, кинути, ілюструвати, затремтіти, узути, пиляти, веліти, згоріти, розтати, зіпріти, обернути.

ТЕМА № 7: ДІЄПРИСЛІВНИК

Завдання 1. Знайдіть у реченнях дієприслівники, визначте їх час, позначте суфікси.

1. Шахай клянеться собі, обходячи церкву, зупиняючися перед святим козацтвом на стінах, клянеться не допустити жалості до серця (Ю. Яновський). 2. Хтось, не добігаючи, вистрілив, і ту ж мить за ним безладно запахкали постріли (Б. Антоненко-Давидович). 3. Вона [мати] стоїть, звівши руки, і зажурно дивиться на мене (М. Хвильовий). 4. Присівши на порозі і схиливши на обіруччя голову, зажурено спочиває ненька... (В. Скуратівський).

Завдання 2. Вибірковий диктант. Із поданих форм дієслова випишіть дієприслівники, визначте вид кожного.

Розмовляючи, підбадьорений, схиляючись, збираючись, бажуючи, відірвати, відірваний, відірвавшись, молодіючий, молодіючи, умивши, умившись.

Завдання 3. Визначте вид поданих дієприслівників і випишіть їх у дві колонки: 1) дієприслівники недоконаного виду; 2) дієприслівники доконаного виду.

Кличучи, встигнувши, допомігши, теревенячи, оклигавши, вживаючи, бачачи, зиркнувши, вразивши, очікуючи, дивлячись, замріявшись.

Ключ. З других букв прочитайте два слова, пропущені у прислів'ї «..., й ... іржею візьметься».

Завдання 4. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники недоконаного виду і запишіть у дві колонки: 1) із суфіксом -учи (-ючи); 2) із суфіксом -ачи (-ячи).

Вносити, свистати, белькотіти, свистіти, іти, палахкотати, клекотати, лізти, ойкати, одужувати, місити, здоровити, волочити, туркотати, очікувати, смалити, ліпити, сипати.

Ключ. З других букв має скластися закінчення виразу О.Підсухи (чотири слова) «Щастя – не знати спокою, ...».

Завдання 5. Перекладіть українською мовою правила поведінки на вулиці. Знайдіть дієприслівники, визначте їх вид, виділіть суфікси.

1. Ідти по тротуару нужно, придерживаясь правой стороны.
2. Пешеходы, идя по обочинам загородной дороги, движутся на-

встречу движущегося транспорту. 3. Сойдя с трамвая, троллейбуса, автобуса, нужно идти до перекрёстка и только там переходить дорогу.

ТЕМА № 8: ПРИСЛІВНИК

Завдання 1. У наведених реченнях знайдіть прислівники, розподіліть їх на групи за значенням. Утворіть, де можливо, форми вищого та найвищого ступенів порівняння.

1. А тепер... Що тепер? Моє серце навіки стерпне. На пожежах печалі я пам'ять свою обпалю. Якби ти знав, як солодко, нестерпно і як спочатку я тебе люблю! 2. Оця реальна мить вже завтра буде спомином, а післязавтра – казкою казок. 3. Як довго йшла до тебе, як нехутко, і скільки ще і сумнівів, і втом! 4. А ти десь там, за даллю вечоровою, а ти десь там, за морем тишини, – так владно, так повільно вичаровуєш мене із ночі, з тиші, з далини... (Л. Костенко).

Завдання 2. Визначте розряди за значенням поданих прислівників.

Безвісти, заочі, удвоє, завжди, лежма, навгад, уручну, там, сидьма, уповні, зараз, звідси, уволю, по-людськи, угору, утрюх, доверху, наперед, упорожняк, заодно, стоячи, навпоперек, тричі, усюди, лежачи, напоказ, вгорі.

Завдання 3. Від поданих прислівників утворіть всі можливі форми вищого і найвищого ступенів порівняння.

Зразок: Високо – вище, більш високо, значно вище, набагато вище, найвище, найбільш високо, щонайвище.

Вузько, багато, дорого, гарно, далеко, погано, урочисто.

Завдання 4. Спишіть, від поданих у дужках слів утворіть прислівники вищого чи найвищого ступенів порівняння.

1. Місяць все (щедро) оббризкував саявом оброшені дерева і шляхи. (Чітко) вимальовувалися нерозсідані коні (М. Стельмах). 2. (Часто) зустрічаються перлини молочно-білого кольору, (рідко) – ніжно-рожевого або з жовтуватим відтінком. 3. Звірині й пташині сліди в лісі (гарно) видно взимку (З календаря). 4. Тьма, як вода у повідь, заливала все (широко) й (широко) степ,

здіймалась усе (високо) та (високо) і нарешті злилась з темним і густим небом (В. Винниченко).

Завдання 5. Знайдіть синоніми, об'єднайте їх у синонімічні ряди.

Всенародно, важко, брудно, раптово, скрутно, несподівано, неохайно, прилюдно, раптом, зненацька, навкруги, трудно, навколо, неакуратно, наосліп, довкола, на темні очі, на вмання.

Завдання 6. Передайте зміст словосполучення, речення одним словом – прислівником.

1. Як-небудь, сяк-так, як прийдеться. 2. Старанно зроблено, виготовлено. 3. Без зацікавлення, все одно, не має значення. 4. Високо в небі, в повітрі. 5. На дрібні шматочки, частини, повністю. 6. Куди-небудь у невизначеному напрямку; за межі чогось. 7. Не несучи нічого із собою, без зброї, не докладаючи особливих зусиль. 8. Внизу, на землі. 9. До недавнього часу. 10. До повного задоволення. 11. Абсолютно все, нічого не залишаючи. 12. Даремно, безрезультатно. 13. Охоче, із задоволенням, з любов'ю до якого-небудь заняття. 14. Послідовно, одне за одним. 15. У гніві, дуже розсердившись.

Для довідок: акуратно, вгорі, дочиста, абияк, підряд, ущент, донесхочу, марно, спересердя, байдуже, залюбки, геть, голіруч, донедавна, долі.

ТЕМА № 9: СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

Завдання 1. З поданого тексту випишіть окремо прості, складні та складені прийменники.

1. Вечірня вулиця – в берегах вишневого цвіту (Є. Гуцало). 2. – Що ви таке говорите, бадіко Онуфрію! – кликнув Івоніка, що понад усе любив справедливість і правду... (О. Кобилянська). 3. Тече річка між камінням, Россю прозивають; По тій річці серед ночі Огнища палають (П. Куліш). 4. То, правда, щойно сплив з дахів прозорими окапинами березень, уздовж набережної, з пологих берегів... (В. Качкан). 5. Хочеш, ходімо зараз у парк, зберемо навколо себе цілу ораву хлопців, і ти будеш серед нас, мов цариця (О. Гуреїв).

Завдання 3. Користуючись словником, перекладіть подані словосполучення українською мовою.

По собственному желанию, по поручению директора, по примеру старших, по приказу министра, специалист по металлу, по собственной воле, знать по газетам, по просьбе сотрудника, по выходным дням, по прибытии на место, отличный по качеству, послать по почте.

Завдання 4. Прочитайте речення. Назвіть прості та складні, підрядні та сурядні сполучники. Випишіть у дві колонки сполучники сурядності та підрядності.

1. Вже й місяць підбився височенько, вийшов з-за дерев у ярку та й став посеред неба. 2. А в сторожці пахло сонцем, що цілий день угрівало долівку та стіни сухими теплими ящиками з-під насіння та деревієм (Гр. Тютюнник). 3. Насувалася ніч, але гомін на полях не стухав (Марко Вовчок). 4. День був ясний, сонячний, проте холодний (Ю. Мушкетик).

Завдання 6. Спишіть прислів'я, вставляючи на місця крапок пропущені сполучники.

1. Наука в лісі не веде, ... з лісу виводить. 2. ... добре жити, треба працю любити. 3. ... такий до роботи, ... до розмови. 4. В очі любить. ... за очі гудить. 5. М'яко стелить, ... твердо спати. 6. Не той урожай, ... в полі, а той ... в коморі (Нар. творчість).

Для довідок: що, а, як, щоб, проте, що, якби, та.

Завдання 7. Прочитайте речення. Випишіть з речень частки й визначити їх розряди за значенням.

1. На тебе, краю мій, не надивився ні вдень, ні вночі, ні вранці на зорі... (А. Малишко). 2. Не страшні для мене вітри, ні підводнії каміння, – я про них би не згадала в краю вічного проміння (Леся Українка). 3. Рання весна тільки-но заходить у тихі села (І. Цюпа). 4. На клумбах горіли маки, а ранні левкої тільки що розпускались (М. Коцюбинський). 5. Птиця спускалась усе нижче та нижче (І. Нечуй-Левицький).

Завдання 8. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис часток.

1. Все так (же) над озером мріє калина, де юність моя протекла (В. Сосюра). 2. Пішов (би) я в Україну, пішов (би) додому, там (би) мене привітали, зраділи (б) старому (Т. Шевченко). 3. А серце б'ється, свіжий вітер дише, не (мов) би хоче остудить чоло

(М. Рильський). 4. Сьогодні йому, як ні (коли), хотілося (чим) скоріш виїхати за місто (Л. Дмитерко). 5. Не так (то) робиться все хутко, як швидко оком ізмигнеш (І. Котляревський). 6. Вже хто (зна) скільки часу минуло з тої пори (В. Кучер). 7. Гукати в минуле – даремна турбота, гукай у майбутнє – хто (небудь) почує (О. Підсуха). 8. Тішся, дитино, поки (ще) маленька, ти (ж) (бо) живеш навесні (Леся Українка).

Завдання 10. Прочитайте виразно речення, випишіть вигуки, визначте, до якої групи за значенням і за походженням вони належать.

1. Ой, людині славно, вільно жить весною, з долею ріднитись юно-молодою (М. Шпак.) 2. О рідний Донбасе, мій тату могучий, ти в серці моєму навек заяснів! (В. Сосюра) 3. Ет, багато казати, та мало слухати – хмуріють очі майстра (М. Стельмах) 4. Отакої! Що ж це нам, первина? – сказала Оріся (А. Головка).

Завдання 11. Перепишіть речення, вставляючи потрібний вигук.

1. (О-ох, о-о, ой, ай)! – важко зітхнув Остап. – Обридло вже мені по цих краях горювати (П. Мирний) 2. (Ет, ат, ну, ач, ой), вигадки! Велике діло – миші (Л. Глібов) 3. (Аноте, ну-ну, нумо, ану), Остапівно, почнімо тії, про молоду журавку й чорну ниву! (А. Малишко) 4. (Ех, ох, ах, ой), земляче, земляче, – каже, – якби ти знав, яке мені горе, ти б не сердився (А. Тесленко).

Завдання 12. Виберіть і запишіть вигуки, які можуть виражати почуття. Складіть 4 речення з вигуком ох, так, щоб у 1 реченні він виражав захоплення, у 2 – співчуття, у 3 – задоволення, а в 4 – досаду.

Страх!, слава!, цур!, жах!, честь!, кось-кось, ой-ой-ой!, ану-ну!, а-а!, еге-еге, гай-гай!, ну-ну, ух!, ох!, нумо!, і-і!, ех!, ррраз!, бррр!, тпру!, ага!, агей!, агу!, еч!

ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕРЕКАЗУ

Українська мова

Українська мова – національна мова українців. Належить до слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Є державною мовою в Україні, офіційною мовою Придністров'я.

Поширена також у Білорусі, Молдові, Польщі, Росії, Румунії, Словаччині, Казахстані, Аргентині, Бразилії, Великій Британії, Канаді, США та інших країнах, де мешкають українці. Українською мовою у світі послуговуються від сорока одного до сорока п'яти мільйонів осіб, вона входить до третього десятка найпоширеніших мов світу.

Для запису української мови використовують адаптовану кирилицю, а її правила регулює Національна академія наук України. Щороку 9 листопада в Україні відзначають День української писемності та мови.

Українська мова вважається однією з наймилозвучніших у світі. Вона дивує й захоплює багатством словника, безмежністю форм, плинністю. Цією мовою були написані неперевершені твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського. Українське слово живе в піснях народу, чаруючи світ поетичністю, мінливістю настроїв. Воно вводить нас у загадковий світ народних вірувань, фольклору, звичаїв, традицій.

Сучасна українська літературна мова пов'язується з конкретною подією – виданням «Енеїди» Івана Котляревського у 1798 році. Історія створення шедеву тісно пов'язана з нашим краєм, адже окремі розділи поеми були написані письменником під час служби у Бендерській фортеці. Знаменита «Енеїда» стала першим друкованим твором, написаним живою народною мовою.

Ще одну дату – 1840 рік, коли вперше було видано твори Тараса Шевченка, – можна вважати доленосною: з того часу українська літературна мова стала на важкий, але плідний

шлях становлення і розвитку. Максимально залучаючи до літературної мови багатства народної мови, митець увів до мовно-літературної практики абстрактну лексику – новотвори, церковнослов'янізми, інтернаціоналізми. Завдяки творчості Шевченка українська мова постала перед світом як одна з розвинених мов.

Слова для довідки:

послугуватися – пользоваться	адже – ведь
поширений – распространенный	друкований – печатный
безмежність – бесконечность	доленосний – судьбоносный
плинність – текучесть	плідний – плодотворный
подія – событие	завдяки – благодаря

Тарас Шевченко

Народився в сім'ї селянина-кріпака в селі Моринцях на Черкащині. Рано лишився сиротою. Грамоти навчився у дяка. У 14 років узятий «козачком» до двору поміщика Енгельгардта, з яким переїхав до Вільна, а потім до Петербурга. В 1832 році відданий в науку до художника В. Ширяєва.

У 1838 році клопотами К. Брюллова, В. Жуковського, О. Венеціанова, Є. Гребінки та інших Тараса Шевченка було викуплено з кріпацтва. Цього ж року його прийнято до Академії мистецтв у Петербурзі.

У 1847 році за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві та за антисамодержавні поезії поет був заарештований і засланий солдатом до Орської фортеці Оренбурзького окремого корпусу з царською резолюцією про заборону писати й малювати.

У 1857 році завдяки клопотанням друзів Тараса Шевченка звільнили з заслання. Він прибув до Москви, потім до Петербурга. У 1859 році приїхав в Україну, де перебував під наглядом поліції. Постійно проживати на батьківщині йому заборонили і зобов'язали виїхати до столиці. Тяжке десятирічне заслання, хвороби спричинилися до передчасної смерті поета. Поховали його спочатку на Смоленському кладовищі Петербурга, а в травні 1861 року прах перевезли на Чернечу (тепер Тарасову) гору поблизу Канева.

Тарас Шевченко почав писати вірші у другій половині 30-х років. У 1840 році у Петербурзі вийшла перша збірка його поезій «Кобзар». У 1843-1845 роках написав цикл творів, в яких гостро виступив проти соціально-національного гноблення українського народу, створив низку високих зразків інтимної та пейзажної лірики.

Тарас Шевченко був одним з найвидатніших майстрів українського образотворчого мистецтва. Він працював у галузях живопису, графіки та скульптури, досконало володів технікою акварелі, олії, офорту, малюнка олівцем і пером. Він є автором понад тисячі мистецьких творів (не збереглося більше 160). У 1859-1860 роках виконав офорти з творів зарубіжних та російських художників, за які отримав звання академіка гравірування.

Ім'я Тараса Шевченка широко відоме в усьому світі: у багатьох країнах йому встановлено пам'ятники, його твори перекладені майже на всі мови світу, іменем Кобзаря в Україні названо навчальні заклади, театри, площі, вулиці, міста. Національна опера України, Київський національний університет, центральний бульвар міста Києва носять ім'я видатного сина українського народу – Тараса Шевченка.

Слова для довідки:

заборона – запрет	поховати – похоронить
малювати – рисовать	збірка – сборник
клопотання – ходатайство	гноблення – гнет
заслання – ссылка	низка – ряд
спричинитися – привести	зразок – образец
олівець – карандаш	образотворчий – изобразительный
передчасний – преждевременный	

Іван Франко

Іван Якович Франко народився 27 серпня 1856 року в селищі Нагуєвичі Дрогобицького повіту поблизу м. Борислав, в родині селянина-коваля. Його батько дуже хотів дати синові хорошу освіту.

Навчався у школі при монастирі у Дрогобичі (1864-1867). У 1875 році закінчив у Дрогобичі гімназію. Інтенсивній само-

освіті гімназиста сприяла зібрана ним бібліотека, в якій нараховувалося близько 500 книжок і українською та іншими європейськими мовами. Знайомство з творами Тараса Шевченка, захоплення багатством і красою української мови викликають у нього підвищений інтерес до усної народної творчості, стимулюють запис її зразків.

Восени 1875 року Франко став студентом філософського факультету Львівського університету.

Перші вірші Франка були надруковані в студентському журналі «Друг». Активна громадсько-політична і видавнича діяльність привернули увагу поліції, і невдовзі Франко був заарештований за соціалістичну пропаганду.

У травні 1886 року одружився з Ольгою Хоружинською. На весіллі говорили, що цей шлюб – символ єдності Заходу і Сходу України. Та спокійне подружнє життя тривало недовго. У його житті з'являлися нові жінки: Ольга Рошкевич (перша наречена), Юзефа Дзвонковська, Целіна Журовська.

В історію української літератури Іван Франко увійшов як лірик, прозаїк, драматург, філософ, публіцист. Поетична ж спадщина його настільки різноманітна, що її важко охопити стислою характеристикою.

Лірика Франка – це вияв громадсько-політичних ідеалів, зброя боротьби проти ворогів трудового народу, своєрідний світ, що відбивав його інтимні переживання, філософські роздуми і думки про долю трудящого люду. У збірку «З вершин і низин» поет вклав весь жар свого гарячого серця, всю свою жагучу любов до рідного народу. Іван Франко також великий майстер любовної лірики. Збірка «Зів'яле листя» своєю красою, глибоким почуттям і сердечністю належить до найкращих зразків світової поезії.

Помер Іван Франко 28 травня 1916 року у Львові.

Слова для довідки:

селище – поселок
коваль – кузнец
освіта – образование
сприяти – способствовать
захоплення – увлечение

видавничий – издательский
наречена – невеста
спадщина – наследие
стислий – короткий
зброя – оружие

Леся Українка

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) народилася 25 лютого 1871 року у Новограді-Волинському на Житомирщині. Мати її – письменниця Олена Пчілка – і батько – юрист – багато уваги приділяли гуманітарній освіті дітей, розвивали інтерес до літератури, вивчення мов, перекладацької роботи. У дев'ять років Леся вже писала вірші, у тринадцять почала друкуватись.

Важка хвороба (туберкульоз кісток) спричинилась до того, що дівчинка не ходила до школи, однак дістала глибоку і різнобічну освіту. Письменниця знала більше десяти мов, вітчизняну і світову літературу, історію, філософію.

На початку 1893 року у Львові виходить перша збірка поезій Лесі Українки «На крилах пісень».

У поетичній спадщині письменниці домінують патріотичні та громадянські мотиви, бо духовна єдність з народом, глибокі національні почуття будили в душі Лесі Українки протест проти соціального й національного гноблення України. Окрім того, поетеса порушує у своїй ліриці питання ролі і призначення поета та поетичного слова, філософські питання буття. Мотив вияву палкої любові до рідної землі; пейзажна й інтимна лірика – це високохудожні твори, які хвилювали й хвилюватимуть читачів.

Феномен таланту Лесі Українки полягав у тому, що вона одночасно плідно працювала в різних літературних жанрах. Активно виступала Леся Українка і як перекладач, її увагу привертала вершинні явища світової літератури – твори Шекспіра, Данте, Байрона. Переклади Лесі Українки відзначаються високою мовною культурою, пильною увагою до відтворення ідейно-художнього змісту оригіналу, його стильових особливостей.

Через хворобу Лесі Українці доводилось багато їздити по світу. Вона лікувалася в Криму і на Кавказі, у Німеччині і Швейцарії, в Італії та Єгипті. І хоча чужина завжди викликала в неї тугу за рідним краєм, але й збагачувала новими враженнями, знанням життя інших народів, зміцнювала й поглиблювала інтернаціональні мотиви її творчості.

В останнє десятиліття у творчості Лесі Українки переважає драматургія. За порівняно короткий час було написано понад двадцять драматичних творів, які відкрили нову сторінку в історії театральної культури.

Останні роки Леся Українка жила в Грузії та Єгипті. Невблаганно прогресувала хвороба.

Леся Українка померла 1 серпня 1913 року в грузинському містечку Сурамі. Тіло її перевезли до Києва і поховали на Байковому кладовищі.

Слова для довідки:

увага – внимание
хвороба – болезнь
хвилювати – волновать
перекладач – переводчик
явище – явление
пильний – пристальный

відтворення – воспроизведение
зміст – содержание
враження – впечатление
переважати – преобладать
понад – более
невблаганно – неумолимо

Цікаві факти про Україну

Серед держав, розташованих повністю в Європі, найбільшою є Україна. Є також країни, що займають велику територію, але здебільшого Росія і Туреччина знаходяться в Азії, а данська Гренландія – в Північній Америці.

У 1934 році в Парижі проходив конкурс краси мов. Першу трійку з лексики, фонетики, фразеології склали французька, перська і українська мови. А за мелодійністю українську мову обігнала тільки італійська.

В українській мові найбільш вживаною буквою є «О», а найменш – «Г» і «Ф». «П» є першою буквою в більшості слів.

Український національний хор надихнув своїм виконанням колискової «Ой ходить сон коло вікон» Джорджа Гершвіна на написання майбутнього всесвітнього хіта Summertime.

Ще одна мегапопулярна пісня – Carol of the Bells або Ring Christmas Bells. Без неї не обходиться жодне Різдво. Оригіналом її є український народний «Щедрик» в обробці Миколи Леонтовича.

Вважається, що «Макдональдс» на залізничному вокзалі Києва посідає третє місце у світі за відвідуваністю. Тільки в 2011 році в ньому було зроблено не менш 2 млн. замовлень.

У 1960 році неподалік від будівлі українського парламенту була відкрита станція метро «Арсенальна». І сьогодні вона є найглибшою в світі – глибиною 150 м.

Запаси марганцевої руди України становлять 11% світових (2,3 млрд. тонн), що робить їх найбільшими в світі. Також країні належить 7% світових запасів залізної руди.

Найбільш вантажопідйомний літак у світі був розроблений в конструкторському бюро Антонова (Україна). На початку Ан-255 «Мрія» возила космічний корабель, а тепер перевозить комерційні вантажі.

Одна з перших у світі конституцій була розроблена гетьманом Пилипом Орликом. У його праці «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорізького» 1710 року передбачено розділення трьох гілок влади, чітке визначення прав і обов'язків громадян і влади.

Більше 1200 пам'ятників Тарасу Шевченку в Україні, при цьому велика частина з них розташована в західних областях країни.

У Київському музеї мініатюр можна побачити підковану блоху, троянду в чохлі з видовбаного волоса, зроблену з лусочок фарби і безліч інших робіт майстра Миколи Сядристого.

Карту на кістках мамонта, датовану 14,5-15 тис. років до нашої ери, знайшли в селі Межиріччя.

Пабло Пікассо вперше познайомився з роботами Катерини Білокур на спеціалізованій виставці. Він порівнював творчість Катерини і відомої художниці Луїс Серафін, а самі роботи Білокур називав геніальними.

Головна вулиця країни – Хрещатик у Києві – є найкоротшою (1225 м) у світі, при цьому Хрещатик є і однією з найширших і живописних вулиць.

Географічний центр Європи знаходиться в містечку Рахів, Україна.

У 1899-1902 році в Південній Африці бушувала англо-бурська війна. Одним із загонів бурів командував українець Юрій Будяк. Він врятував англійського журналіста від розстрілу. У

подяку журналіст допоміг Будяку вступити до Оксфорда. А журналіст на той час став прем'єр-міністром Великобританії на ім'я Уїнстон Черчилль.

Творець першої конституції Пилип Орлик займав гетьманський пост 30 років, але більша їх частина пройшла за межами України. Тому й син його Григорій став відомим військовим і політичним діячем Франції, довіреною особою і генералом Людовика XV, графом. Після одруження на Луїзі-Олені де Брюн де Дентельвіль Григорій став великим землевласником, у тому числі земель і замку під Парижем. А в XX на цих землях побудували міжнародний аеропорт, який називається Орлі.

Слова для довідки:

розташований – расположенный	вантаж – груз
колискова – колыбельная	влада – власть
залізничний – железнодорожный	луска – чешуя
відвідуваність – посещаемость	врятувати – спасти
замовлення – заказ	одруження – бракосочетание

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: БІОЛОГІЯ

Цікаві факти про людський організм

Частина 1

Чимало загадок криє в собі людський організм. Багато хто навіть не здогадується, наскільки цікаві можуть бути деякі відомості про людину.

Знаменита в побуті фраза «нервові клітини не відновлюються» відома всім, але ось мало хто знає, що швидкість нервових імпульсів у людини дорівнює 90 метрів у секунду.

З жиру середньостатистичної людини цілком можна виготовити сім шматків мила.

Найніжніший і найчутливіший з усіх пальців – вказівний.

Більше всіх сміються маленькі діти, приблизно 280-300 разів на день, а от дорослі – не частіше 100 разів, а дехто і того менше.

Відбиток пальців з'являється у людини вже до третього місяця життя.

Цікаво, що довжина кровоносних судин у нашому організмі дорівнює 100 тисяч кілометрів.

Жодна людина у світі не може чхнути з відкритими очима. Між іншим, повітря під час чхання може розвинути швидкість більше 100 км/г. Також під час цього усі функції організму зупиняються, навіть серце.

Людина – єдина істота на Землі, що здатна малювати прямі лінії.

Головний мозок генерує за день більше електричних імпульсів, ніж усі телефони світу разом.

Діти народжуються без колінних чашечок, які з'являються лише у віці 2-6 років. При народженні у тілі немовляти близько 300 кісток, а у дорослого їх залишається лише 206.

Площа поверхні легенів людини майже така, як площа tennisного корту.

Діаметр волосся чоловіків удвічі більше, ніж у представниць слабкої статі.

Потіє чоловіча стать більше на 40 %.

Язик є найсильнішим м'язом людського організму.

Коли людина посміхається, у неї задіяно 17 м'язів, так що «посміхайтесь, панове, посміхайтесь!».

Шлунок людини оновлює свій «одяг» (слизову оболонку) раз на два тижні.

Щоранку ми на сантиметр-півтора вищі, ніж увечері. Це пояснюється наявністю рідини між дисками хребців, яка за день виходить, і людина стає до вечора трохи нижчою.

Сильніше відчувають біль люди з блакитним кольором очей.

Дальтоніків (тобто тих, хто не розрізняє певні кольори) серед чоловіків у 10 разів більше, ніж серед жінок.

У нашому організмі живе близько 2 кг різних бактерій.

Слова для довідки:

шматок – кусок

повітря – воздух

малювати – рисовать

немовля – младенец

легені – легкие

стать – пол

посміхатися – улыбаться

шлунок – желудок

Цікаві факти про людський організм

Частина 2

Британські вчені довели, що найкращими ліками від стресів є читання, яке ефективніше від прослуховування музики, склянки чаю або кави і прогулянок на свіжому повітрі. Всього лише 6-10 хвилин читання можуть відволікти вас від поганих думок, при цьому абсолютно неважливо, яку книгу ви будете читати, головне – зануритись в читання «з головою».

Такі почуття, як довіра чи недовіра визначаються наявністю певної кількості гормону окситоцину, адже чим його більше, тим ви більш довірливі.

Різкий запах з рота після цибулі або часнику йде не з шлунку, а з легенів, куди потрапляє газ після перетравлення їжі.

Алкоголь завжди сильніше впливає на жінок тому, що в організмі чоловіків більше води, і доза алкоголю там розчиняється.

Якщо промивати ніс солоною водою, можна уникнути багатьох неприємних симптомів, зокрема алергічного походження.

Фрукти та овочі можуть допомогти організму виробити власний аспірин.

Година сну може надовго підняти бодрість духу. Загально-визнаний рекорд перебування без сну – 264 години (11 днів).

Полуниця та харчова сода можуть зробити зуби білішими, часник убиває грибок на нігтях, а мед допомагає пом'якшити похмілля.

Регулярна гімнастика може знизити захворюваність на рак у жінок (за умови повноцінного сну).

Вітаміни не можуть уберегти від раку або хвороб серця.

Антибактеріальні серветки можуть переносити мікроби з одного місця на інше, якщо ними користуватися протягом тривалого часу.

Якщо вести «харчовий щоденник», то спроби скинути зайві кілограми будуть ефективніші удвічі.

Якщо дивитися на себе під час тренувань на біговій доріжці, результат буде кращим.

Під час ходьби проти вітру, у воді чи з важким рюкзаком на спині згорає на 50 калорій більше, ніж рухатися без навантажень.

Синдром іноземного акценту, синдром «вибухаючої голови» та синдром «аліси у задзеркаллі» – назви реально існуючих, проте дуже рідкісних захворювань.

Курці у чотири рази частіше відчують стомленість зранку, ніж людина, яка не палить, і на 70 % більше мають ризик отримати проблеми зі слухом.

Ваша кухонна раковина брудніша, ніж ванна. Як правило, у водостоці та крані знаходяться тисячі бактерій. Те ж саме можна сказати і про губку, якою ви миєте посуд.

Слова для довідки:

ліки – лекарство	серветка – салфетка
відволікти – отвлечь	зайвий – лишній
зануритися – окунуться	навантаження – нагрузка
наявність – наличие	захворювання – заболевание
впливати – влиять	стомленість – усталість
власний – собственный	палити – курить
харчовий – пищевой	

Довгожителі

Люди завжди мріють про довге, здорове і щасливе життя. Хочуть залишатися сильними і молодими до глибокої старості.

Ще 150 років тому тривалість життя сільського населення становила для чоловіків 31,4 року, для жінок – 33,4 року. Сьогодні згідно зі статистикою ООН довгожителами вважаються люди, що переступили 90-річний рубіж. Таких сьогодні багато. Однак інтерес представляють люди, яким більше 100 років. Чоловіки і жінки такого віку зустрічаються повсюдно. Однак найбільше їх, якщо вірити статистиці, проживає у Франції, Великобританії і США. Цікаво, що за середньою тривалістю життя лідирують жінки Японії і Швейцарії – 81 рік (для порівняння, у ПМР цей показник на рівні 71 року). В основному люди-довгожителі проживають в гірській або лісистій місцевості. За концентрацією довгожителів лідером є Абхазія. Там 3% населення складають люди, яким більше 100 років. Примітно, що більше 60% всіх довгожителів становлять жінки.

Чи існує ген довголіття? Вчені дають позитивну відповідь на це питання. Зазвичай у батьків-довгожителів народжуються діти і внуки, які самі потім стають довгожителами. А якщо ген довголіття присутній не тільки у батька, а й у матері, то ймовірність дожити до 100 років у таких людей підвищується.

Чи завжди здоровий спосіб життя – запорука довголіття? Як би людство не хотіло скласти і знайти універсальний рецепт довголіття, поки зробити цього не вдається. Навіть А. П. Чехов іронізував з цього приводу і писав, що серед столітніх людей є

всякі: бідні і багаті, товсті і худі, слабкі і сильні, з зубами і без зубів, що палять і не палять. Крім того, він помітив, що багато довгожителів дуже люблять м'ясо, вживаючи його регулярно і у великих кількостях. А деякі навіть зловживають алкоголем.

Історичні факти:

- Єлизавета Дюріен дожила до 114 років, при цьому вона дуже любила пити каву. На день ця жінка могла випити 40 склянок напою.

- Ірландський землевласник Браун, що дожив до 120 років, дуже любив випити. Він заповів висікти на своєму надгробку цитату про те, що «був такий страшний у п'яному вигляді, що його боялася навіть смерть». Однак, все ж це швидше унікальні випадки. А тим, хто хоче продовжити свій вік, учені дають наступні поради:

1. Потрібно рано лягати спати і рано вставати.
2. При цьому сон повинен бути помірним, але достатнім (від 6 до 7,5 годин).
3. Слід відмовитися від тютюну та алкоголю, а каву і чай пити зрідка.
4. Потрібно проводити на відкритому повітрі якомога більше часу.
5. Не варто зловживати м'ясом. Досить є його 1 раз на день, краще – з овочами.
6. Вранці корисно приймати душ.
7. Носити варто одяг з грубих натуральних тканин.
8. Раз на тиждень людині потрібен відпочинок від читання і письма, непомірна розумова робота шкідлива.
9. Краще жити в прохолодних, а не жарких приміщеннях.
10. Не варто сильно хвилюватися.
11. Людині краще жити в парі. Але головна риса, яка характерна для всіх довгожителів – це оптимізм і доброта. Вони усміхнені і доброзичливі до оточуючих. Адже не дарма кажуть, що сміх продовжує життя.

Слова для довідки:

мріяти – мечтати

відпочинок – отдых

ймовірність – вероятность

хвилюватися – волноваться

зловживати – злоупотреблять

Цікаві факти з життя тварин

Частина 1

А чи знаєте ви, що великі руді кенгуру (і деякі інші сумчасті) мають унікальну особливість, що дозволяє їм збільшити збереження роду. Незважаючи на те, що у самки кенгуру після спаровування зазвичай народжується тільки одне дитинча, вона може відстрочити появу ще одного на той час поки виношує першого (при цьому самець їй зовсім не потрібний). Таким чином, у випадку, якщо самка втратила дитинча, або, як це іноді буває, він швидко виріс і покинув сумку матері, вона може відразу ж почати виношувати іншого. Цією особливістю затримувати виношування дитинчати великі руді кенгуру користуються і у випадках, коли опиняються в несприятливих умовах для виношування потомства. До речі, іншою цікавою особливістю даного виду є те, що самка кенгуру виробляє молоко різної жирності для дитинчат різного віку – причому, може робити це одночасно.

А чи знаєте ви, що деякі види птахів ставлять якісь абсолютно неймовірні рекорди за безпосадочними польотами. Найдовші безпосадочні польоти, за даними сучасної науки, вчиняються пташками під назвою малі грицики – їхній рекорд 11425 км. Вчені давно спостерігали за птахами при підготовці і під час міграцій. Особливу увагу біолога Роберта Гілла молодшого ще в 1976 році привернули якраз малі грицики – один з видів болотної чаплі. Гілл звернув увагу, що птахи безупинно поглинали їжу до такої міри, що стали схожі на літаючі кульки. Ще тоді було висловлено припущення, що птахів чекає дуже довгий переліт. Однак ніхто не міг навіть уявити, наскільки затягується ця подорож в теплі країни.

А чи знаєте ви, що батьківщиною тюльпанів є зовсім не Голландія. Ці дивовижні, але дикі квіти з'явилися в середньоазійських степах і пустелях в передгір'ях Тянь Шаню. Стародавні перси, а пізніше турки приручили «дикунів», і ось вже в сералі Сулеймана Пишного з'явилися чудові килими з червоних і жовтих квітів. Особливо цінувалися подовжені бутони із пелюстками, які звужувалися, – схожі на клинок турецької шаблі. Австрійський посланник в Константинополі привіз якось кілька

цибулин до Відня, а садівник імператора Фердинанда I, Шарль де л'Екюз, познайомив з дивовижними квітами всі знамениті сади Європи.

А чи знаєте ви, що в природі існує безсмертна істота – це медуза *Turritopsis Nutricula*. Медуза дуже маленька – розмір її всього 4-5 мм, зовнішність у неї непоказна, але саме її природа наділила унікальним даром самоомолодження. Взагалі тварин цих виявили в Середземному морі ще в 1883 році, але незвичайну властивість вічної молодості з'ясували тільки в 1990-х роках. Медуза унікальна тим, що може з дорослого стану повертатися в стан поліпа. І так незліченну кількість разів. Ця здатність теоретично робить медузу безсмертною. Тобто звичайно ці медузи гинуть, але не своєю смертю і не зовсім у тих кількостях, як хотілося б ученим. Справа в тому, що велика кількість медуз, що не вмирають природною смертю, загрожує порушити баланс світового океану. Але поки баланс не порушено, вчені активно досліджують цих унікальних тварин, оскільки їх механізм омолодження цілком може бути використаний як засіб боротьби з раком і навіть як вирішення проблеми старіння.

Слова для довідки:

незважаючи – несмотря	куля – шар
завичай – обычно	припущення – предположение
неймовірний – невероятный	подорож – путешествие
грицик – веретенник	килим – ковер
привертати – привлекать	цибулина – луковица

Цікаві факти з життя тварин

Частина 2

А чи знаєте ви, що більшу частину атмосферного кисню на землі виробляють водорості. Кількість регеноерованого ними кисню перевищує обсяги, вироблювані усіма деревами та іншою наземною рослинністю разом узятими. Водорості вивільняють кисень у вигляді відходів процесу фотосинтезу. Виходить, що важливість водоростей для майбутнього людства величезна:

адже їх можна вирощувати на абсолютно неродючій землі, використовуючи для поливу солонувату воду. Ця сільськогосподарська культура не викликає ерозії ґрунтів, не вимагає добрив і пестицидів і, до всього іншого, освіжає атмосферу планети набагато більше, ніж будь-яка інша рослина на Землі.

А чи знаєте ви, що, на думку багатьох учених, слони використовують для спілкування з родичами, що знаходяться поза зоною видимості, вібрації ґрунту. Ці шеститонні гіганти, тупцюючи на місці, можуть за допомогою тупоту послати собі подібним сигнали, що поширюються набагато далі, ніж звукові – слони можуть почути такий тупіт на відстані до 32 км. Слони-адресати сприймають такі повідомлення ногами. Так, наприклад, одного разу вчені спостерігали, як стадо слонів різко змінило свій маршрут і помчало в іншу сторону. Як пізніше з'ясувалося, в цей момент на відстані декількох кілометрів від місця, де велося спостереження, браконьєри напали на інше стадо слонів. Вчені прийшли до висновку, що загиблі тварини попередили своїх родичів про небезпеку тупотом.

А чи знаєте ви, що верблюда наділені декількома унікальними засобами захисту від піску, які дозволяють їм легко знаходитися в пустелях тривалий час і не страждати від піску, що летить в «обличчя». Так, пристосовуючись до піску, верблюда завели собі подвійний ряд вій на зовнішніх повіках і здатність повністю закривати ніздрі. Але найцікавіше те, що ці горбаті істоти є щасливими володарями трьох очних повік. Дві повіки аналогічні людським: вони рухаються вгору-вниз і відкривають і закривають око, таким чином змочуючи його, очищаючи і захищаючи від світла, пилу, води та інших зовнішніх подразників.

А чи знаєте ви, що морський коник – єдиний вид тварин, самці якого вагітніють і народжують. У період розмноження самка морського коника підпливає до самця і за допомогою схожого на сосок придатка вводить яйця в спеціальну камеру у вигляді мішка на животі самця. Виводкова сумка самця (цей самий мішок) обплутана мережею кровоносних судин, і зародки можуть витягувати з крові батька необхідні їм поживні речовини. Коли з ікринок виходять мальки, вони самі проривають сумку зсередини. Мабуть, самці морських коників – єдині самці у всьому тваринному світі, які відчують родові муки.

Слова для довідки:

кисень – кислород
добриво – удобрение
спілкування – общение
повідомлення – сообщение
спостерігати – наблюдать
відстань – расстояние
висновок – вывод
небезпека – опасность
засіб – средство

тривалий – длительный
подразник – раздражитель
вагітніти – беременеть
мережа – сеть
судина – сосуд
поживний – питательный
істота – существо
взагалі – вообще
з'ясувати – выяснить

Цікаві факти з життя тварин

Частина 3

Навіщо крокодили ковтають камені?

Крокодили наповнюють свої шлунки не лише тваринами, яких спіймали, але і каменями. Вірніше, саме тому, що до раціону звичайного крокодила входять черепахи, риба, птахи, жирази, буйволи і навіть леви, крокодилові необхідні в шлунку камені, аби всю цю їжу перетравити. Крім того, камені служать баластом при зануренні під воду.

Китове молоко жирніше від людського в 10 разів

І як це матері-кити примудряються вигодувати дитинчат завдовжки близько 10 метрів? Це й справді нелегко: мати скороченнями спеціальної мускулатури випліскує молоко в рот дитинчаті, яке подібно до людської дитини з самого народження уміє триматися за сосок (у китів вони є!). А молоко китів при голомшує своєю поживністю, адже за день китиня набирає до 90 кілограмів!

Кроти зовсім не сліпі

Дослідження останніх років спростували існуючу думку про те, що кроти сліпі, оскільки живуть під землею. Насправді, у кротів досить гострий, хоча і обмежений, зір. А побачене кро-

том світло служить знаком небезпеки, адже проникнення світла для нього означає не що інше, як те, що в нору проник хижак.

Альтруїзм у природі

Багато хто думає, що в дикій природі немає місця альтруїзму між тваринами, оскільки в умовах природного добору виживає найсильніший. Проте вчені наводять безліч прикладів, доводячи зворотне. Наприклад, нещодавно вдалося довести, що пташенята багатьох видів птахів видають спеціальні звуки, що оповіщають своїх родичів про те, що знайдена їжа.

Риби можуть змінювати стать

Багато видів риб вміють змінювати стать залежно від гормонального циклу і навіть від довкілля. А деякі представники мають органи обох статей одночасно, наприклад, риба-клоун, яка протягом життя може побувати і в ролі самця, і в ролі самиці.

Унікальна кровоносна система жирафи

Оскільки мозок жирафи підноситься над власним тілом на висоту 5 метрів, постає проблема кровопостачання мозку. Виявляється, аби доставити кров на таку висоту, у жирафа є серце, вдвічі сильніше, ніж, наприклад, у корів; специфічна будова вен запобігає різкому приливу крові при опусканні голови вниз. А аби кров не застоювалася в ногах, у жирафа шкіра на ногах незвичайно натягнута. Ось природа постаралася!

У слонів чудова пам'ять

Мозок слонів – найбільший серед ссавців, його вага складає близько 5 кілограмів. Хоча заміряти інтелект у тварин дуже складно (це важко зробити і у людей), проте співвідношення маси мозку і тіла наближається до аналогічного показника в шимпанзе, що свідчить про високі розумові здібності. Принаймні, останні дослідження доводять прекрасну пам'ять у цих гігантів.

Папури не лише наслідують звукам

Існує думка, згідно якій папури, що «говорить», просто відтворює почутий набір звуків. Проте тридцятирічне вивчення такої здатності наших пернатих друзів показує зворотне. Вияв-

ляється, папуги можуть вирішувати прості лінгвістичні завдання на рівні 4-6 річних дітей і навіть комбінувати завчені слова в нові одиниці.

Слова для довідки:

ковтати – глотать	обмежений – ограниченный
шлунок – желудок	хижак – хищник
перетравити – переварить	стать – пол
занурення – погружение	довкілля – окружающая среда
завдовжки – длиной	ссавець – млекопитающее
приголомшувати – поражают	принаймні – по крайней мере

Незвичайні рослини

Найаскетичніша рослина – **вельвічія**. Ростає на півдні Африки, в пустелі Намібії. Листя цієї рослини закручуються тюрбаном навколо себе самих. Оскільки в Намібії майже ніколи не йдуть дощі, вельвічія використовує своє листя для поглинання вологи з туманів, які прилітають з Атлантики, а потім крапля по краплі передає її корінню.

Найбільший кактус у світі – **сагуаро**. Ростає в Мексиці і штаті Арізона. Він легко досягає висоти в 15 метрів, а важить від 6 до 10 тонн. Найромантичніша рослина – **едельвейс**. Едельвейси дуже добре захищені від холоду, можуть вирости не тільки на скелях, але і в долинах.

Найбільша квітка – **аморфофаллус**. Ця гігантська рослина належить до сімейства лілій, її квіти найбільші у світі. Аромат аморфофаллуса зазвичай порівнюють із запахом тухлих яєць, зіпсованої риби або м'яса, проте він привертає комах, що обпилюють рослину. Квітка живе близько 40 років і за цей час квітне лише пару разів.

Венерина мухоловка. Це дивовижна «рослина-вбивця». Видозмінене листя-«щелепи» цієї рослини роблять замах на життя не тільки комах, але й на життя равликів і навіть жаб.

Пуйя Раймонда. Має найбільше суцвіття діаметром 2,5 метра і висотою близько 12 метрів, що складається з приблизно

10 000 простих квіток. Дуже шкода, що цвіте ця дивовижна рослина тільки при досягненні 150-річного віку, а потім гине.

Раффлезія – рід дивовижних рослин, що паразитують в основному на ліанах. Представники роду Раффлезія не утворюють листя, стебел і коренів, проводячи велику частину свого життєвого циклу в тканинах рослини-хазяїна. Рослина виділяється величезними розмірами квітів, розміри яких можуть перевищувати в діаметрі 1 метр, а вага більше 10 кілограм. Тільки насолодитися ароматом цих квіток не вдається. «Аромат» цих квіток схожий на запах тухлого м'яса.

Слова для довідки:

поглинання – поглощение
зіпсований – испорченный

замах – покушение
шкода – жаль

Чудодійні рослини

Важко повірити, що квітка може спричинити сміх. Але це так. На Аравійському півострові в Південно-Західній Азії є рослина, яка називається «квіткою сміху». Її насіння розміром з горошину здатне викликати у людини безпричинний напад сміху впродовж 30-35 хвилин, після чого вона засинає. Місцеве населення використовує «зерна сміху» для угамування зубного болю.

До останнього часу найбільш солодку речовину постачала нам хімія, наука дивних перетворень. Це сахарин, який у 300 разів солодший за звичайний цукор. Та нещодавно виявлено рослини, плоди яких набагато солодші за цукор чи за сахарин.

Одна з таких незвичайних рослин росте в савані південно-американської країни Парагвай. Це чагарник стевія, в листі якого міститься речовина, що подібно до сахарину більш як у 300 разів солодша за цукор.

Під палаючими променями сонця в африканській савані росте трав'яниста рослина з великим листям з латинською назвою – тауматококус даніеллій. Особлива речовина талін, що міститься в її червоних ягодах, у 2000 разів солодша за цукор.

І все ж не ця рослина є чемпіоном серед надсолодких, а чагарник кетемф, який росте в тропічних лісах Західної Африки. Вчені виділили з нього найсолодшу в світі речовину – тоуматин. Вона солодша за цукор (важко уявити) у 100 000 разів! Ця речовина буде солодкою, навіть якщо тоуматин розчинити в концентрації 10 г на цілу тонну води!

Ще одна чудодійна рослина росте в тропічних лісах Західної Африки – це чагарник сінсепалум дульціфікум. Його червоні ягоди через вміст речовини міракуллін, що в перекладі з англійської мови означає «чудесин», мають дивовижну властивість впливати на смакові відчуття людини. Якщо ви пожуєте перед їжею кілька цих дрібних ягід, з вашим смаком відразу почнуть коїтися дива: кислий лимон здаватиметься солодшим від апельсина, а цукор – гірким. Цей ефект зберігається приблизно годину, а іноді і більше, залежно від кількості з'їдених плодів. Місцеве населення від Гани до Заїру, де росте ця рослина, використовує її плоди для підсолоджування кислого пальмового вина.

В Індії росте також цікава рослина калір-канда, з'ївши 1-2 листочки якої, людина відчуває ситість протягом цілого тижня, незважаючи на те, що в них немає ніяких поживних речовин. Завдяки властивості створювати ілюзію ситості, таблетки або настої з листя калір-канди рекомендують людям, які бажають позбутися зайвої ваги.

У тропічних лісах Індонезії росте дерево кеппел, плоди якого такі духмяні, що навіть тіло людини, яка покуштувала їх, пахне фіалками.

Слова для довідки:

спричинити – привести	дивовижний – удивительный
угамування – утолнение	поживний – питательный
перетворення – преобразование	зайвий – лишній
речовина – вещество	духмянний – душистый

Чай – напій бадьорості та здоров'я

Усім відома тонізуюча дія склянки чаю. Здавалося б, звичайний буденний напій. Але чи багато відомо вам про цей чудесний

стимулятор нашого самопочуття? Звідки, коли і як потрапив він до нас, перш ніж стати таким необхідним і незамінним супутником нашого життя? Історія ця досить цікава. Батьківщиною вічнозеленої чайної рослини є Південний Китай і прилеглі до нього північні райони Індії та Бірми. Колись китайці пили лише кип'ячену воду. Старовинна легенда розповідає, що якось імператорові Чень Нуню кип'ятили воду під високим розлогим кущем, з якого в неї потрапило кілька зірваних вітром сухих листочків. Імператору сподобався напій, і він наказав поширити його по всій країні. Сталося це у 2737 р. до н. е.

До Європи чай потрапив в XVI ст.: до Західної Європи через Індію і Шрі-Ланку з Південного Китаю, а до Східної Європи – з Північного Китаю. Довгий час напій з сушеного «китайського листа» використовувався як цілюща мікстура.

У Великобританії з легкої руки герцогині Бредфорської, яка вирішила, що період між традиційними англійським ленчем і обідом є надто великим, чайна церемонія з 1840 р. стала обов'язковим загальнонаціональним ритуалом. Що ж до Росії та інших східнослов'янських країн, то пройшло чимало часу, поки наші предки, які звикли до квасу та настоїв різних рослин, по-справжньому оцінили цей чудовий напій.

«Якщо вам холодно – чай зігріє, якщо жарко – принесе прохолоду, якщо у вас поганий настрій – підбадьорить, якщо ви збуржені – заспокоїть» – цей вислів народився в нашій країні.

П'ють чай у нас о будь-якій порі дня, за будь-якої погоди, з цукром і без нього. Однак тривалий час в різних країнах чай пили лише заможні люди, адже він коштував недешево.

Найбільшою чайною державою є Індія. Вона дає третину його світового збору. Склянка ароматного чаю давно вже стала символом індійської гостинності. Без неї не обходяться ні урядові прийоми, ні важливі переговори, не кажучи вже про сімейні урочистості або дружні зустрічі. Чай тут п'ють по-англійськи – з молоком, додаючи прянощі – гвоздику, корицю, кардамон, імбир.

У республіках Центральної Азії вживають в основному міцний зелений чай, заварений в фаянсових чайниках. Його п'ють без цукру зі спеціальних склянок – піал. У містах і селах тут багато «чайхан», тобто чайних.

У Бірмі листя чаю вживають як салат, а тибетці п'ють зелений чай (кок-чай), додаючи в нього сіль, молоко яків, вершкове масло і навіть підсмажену вівсяну муку – дзамбу. Виходить вже не напій, а щось схоже на суп, який варять у казанах. За день тибетець споживає від 15 до 20 і навіть більше склянок такої суміші. «Немає життя, якщо немає чаю», – кажуть тибетці.

Класична країна чаювання – Японія. Тут багато спеціальних шкіл, де дівчат навчають чайної церемонії. Кожний сніданок, обід, вечерея, навіть просто бесіда, обов'язково супроводжуються в Японії певним чином приготуванням чаєм.

Чай не дарма називають «золотим еліксиром» або «еліксиром життя». У ньому є майже всі вітаміни. Вживання чаю дуже корисне при деяких захворюваннях серця, ревматизмі, подагрі, хронічних головних болях. У народній медицині чай застосовують при застуді.

Як стверджують вчені, дуже корисний зелений чай. Це не тільки тонізуючий і приємний напій. Він виводить холестерин з крові, знижує артеріальний тиск, зміцнює зуби. Лікарі рекомендують пити його при виразці шлунка, дистрофії, виснаженні нервової системи.

Цікаво, що зелений і чорний чай, такі різні за смаком, виготовляються з листя одних і тих же рослин, але технологія приготування кожного виду інша.

Слова для довідки:

напій – напиток
потрапити – попасть
заможний – зажиточный
коштувати – стоить

гостинність – гостеприимство
захворювання – заболевание
виразка – язва
виснаження – истощение

Кава: історія та сучасність

Кавові рослини – це вічнозелені дерева або кущі до 12 м заввишки. Їх білі квіти нагадують жимолость, а плоди, схожі на великі вишні, містять по дві насінини, так звані кавові зерна. Батьківщина кави – місцевість Кафа в південно-західній частині Ефіопії, в Африці. Звідси її назва.

Існують різні легенди про те, як було відкрито тонізуючу властивість кави. За однією з них, пастух на ім'я Калді, який випасав кіз в гірській місцевості, зауважив, що його отара чомусь всю ніч метушиться і не спить. Як виявилось, кози їли темно-зелене листя куштів, що росли поруч. Пастух розповів про це ченцям сусіднього монастиря. Вони заварили зірвані з куштів плоди. Вийшов приємний збуджуючий напій. З тих пір ченці стали пити його, щоб не засипати під час нічних молитов.

Відкриття кави відносять приблизно до 850 р н. е., але повне визнання її прийшло через багато століть.

В Європі каву почали вживати у XVII ст.

Існує багато способів приготування кави: «турецька» чорна без молока; з молоком; більше кави, ніж молока; більше молока, ніж кави; наполовину з молоком,; з вершками; з морозивом тощо. У деяких ресторанах Парижа п'ють каву з гвоздикою і корицею, у Великобританії подекуди кладуть у каву гірчицю, деякі американці п'ють каву з перцем, та ще з шоколадом і шкіркою мандаринів, а німецький імператор Фрідріх I, як розповідають, пив каву, заварену на шампанському. Що ж, у кожного свій смак. Бразильці щодня п'ють багато невеличких склянок гарячої і дуже солодкої кави, випиваючи перед кожною склянку холодної води.

Неможливо уявити без кави жодну з арабських країн і Ефіопію. Тут п'ють її всюди – вдома, в гостях, в кав'ярнях і просто на вулицях, в будь-який час дня і ночі, запиваючи при цьому невеликим ковтком чистої холодної води. Вона ще більше підкреслює неповторний аромат кави.

В арабських країнах пригостання гостя кавою – старовинна традиція, ознака поваги і пошани, а кава – національний напій. Приготування кави тут є своєрідним ритуалом, який виконує тільки сам господар. Каву подають зазвичай у невеликій склянці без ручки. Вона дуже гаряча і пекучо-гірка, оскільки її тут ніколи не підсолоджують. Розмовляти про справи у арабів не прийнято, поки гостей не пригостять кавою. Тому, коли араби кажуть: «Пішов, навіть не спробувавши каву» – це те саме, що сказати «мене образили». І навпаки, якщо ті, хто посварилися, миряться, вони обов'язково випивають по склянці запашного напою.

Заможні японці влаштовують кавові ванни. Невеликий басейн або звичайну ванну наповнюють підігрітими до 60 °С зернами кави. Після цього, як запевняють, варто хвилин на 20 зануритися туди, і вкрай стомлена людина знову відчуває себе бадьорою. Часто ефект підсилюють випитою склянкою міцної кави.

А в Республіці Боснія і Герцеговина за старовинним народним звичаєм каву використовують у ритуалі сватання. Якщо батьки згодні віддати свою дочку за того, хто прийшов свататися, йому подають чашку солодкої кави, якщо ні – гіркої.

Слова для довідки:

зауважити – заметить
метушитися – суетиться
поруч – рядом
ченець – монах

смак – вкус
кав'ярня – кофейня
згодний – согласен

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: ГЕОГРАФІЯ

Цікаві факти про країни та народи

Частина 1

1. Прапор Аляски створив 13-річний хлопчик. Прапор був розроблений в 1926 році 13-річним уродженцем Аляски російсько-алеутсько-шведського походження Бенні Бенсоном, а в 1927 році прийнятий як офіційний символ Території Аляска, що стала 3 січня 1959 штатом. 2. Військова честь у жодній країні не віддається лівою рукою. 3. Міжнародний телефонний код Антарктиди – 672. 4. Капітан Кук був першою людиною, чия нога ступила на всі континенти Землі, крім Антарктиди. 5. В Австралії 50-центові монети спочатку містили срібла на сумму в два долари. 6. Національний оркестр Монако більший, ніж його армія. 7. У пустелі Сахара один раз – 18 лютого 1979 р. – ішов сніг. 8. Єдина країна, де за 1983 рік не зареєстровано жодного народження – Ватикан. 9. Ніл замерзав двічі – у IX і XI століттях. 10. У мові ескімосів для найменування снігу існує більше 20 слів. 11. В Італії ляльок Барбі більше, ніж канадців у Канаді. 12. У Франції закон забороняє продавати ляльки з нелюдським обличчям, наприклад, інопланетян. 13. Канада 4 рази за останні 5 років була оголошена ООН кращою країною для проживання. 14. Найбільшою кількістю мов розмовляє населення Африки – число африканських мов перевищує дві тисячі. Найрідкісніша з них – мова бікья. Цією мовою в 1998 році розмовляла лише одна 87-літня жінка з села на кордоні між Камеруном і Нігерією. 15. У Стародавньому Римі, якщо пацієнт помирав під час операції, лікарю відрізали руки.

Слова для довідки:

прапор – флаг
жодний – ни один

існувати – существовать
забороняти – запрещать

Цікаві факти про країни та народи

Частина 2

1. Найсухіше місце на землі – Сухі Долини Антарктиди, де опадів не було вже два мільйони років. 2. Стамбул, Туреччина, є єдиним містом у світі, яке розташоване на двох континентах. 3. Найстаріше місто в світі – Дамаск, столиця Сирії. Воно процвітало кілька тисяч років до заснування Рима у 753 році до н. е. 4. Найбільша будівля у світі – хмарочос Burj Dubai («Башта Дубая»). Його висота – 828 метрів (164 поверхи). 5. Вулиці в Японії не мають назв. 6. Персія змінила свою назву на Іран у 1935 році. 7. У Кореї вважається нетактовним тримати руки за спиною або в кишенях. 8. У 1980 році була тільки одна країна в світі, де не було телефонів – Бутан. 9. У Саудівській Аравії жінка може отримати розлучення, якщо чоловік не дає їй кави. 10. Західноафриканське плем'я матамі грає у футбол людським черепом. 11. У Франції, Італії та в Чилі офіційно визнано існування НЛО. 12. На відміну від більшості африканських націй, Ефіопія ніколи не була європейською колонією. 13. У містечку Калама, що знаходиться в чилійській пустелі Атакама, ніколи не буває дощів. 14. Червоне море – найтепліше море на Землі. 15. Індонезія розташована на 17 508 островах. 16. У Саудівській Аравії немає жодної річки.

Слова для довідки:

опаді – осадки

заснування – основание

хмарочос – небоскреб

поверх – этаж

розлучення – развод

існування – существование

Цікаві факти про країни та народи

Частина 3

1. У Таїланді досі вважається непристойним користуватися виделкою при їжі. Виделку використовують тільки для того, щоб перекласти їжу з тарілки в ложку. 2. На території Японії 17 діючих вулканів. 3. Першою столицею Російської держави була

Ладога. 4. Куба – єдиний Карибський острів, на якому є залізниця. 5. В озеро Байкал впадає 336 річок, а витікає тільки одна – Ангара. 6. Найхолоднішою столицею світу вважається Улан-Батор (Монголія). 7. У США цілих 3 міста Перу і ще 9 Парижей. 8. У державі Того чоловік, який зробив комплімент жінці, зобов'язаний з нею одружитися. 9. В Європі 5 держав, які межують тільки з однією іншою державою – Португалія, Данія, Сан-Марино, Ватикан і Монако. 10. 7 найбільших країн світу (Росія, Канада, США, Китай, Австралія, Бразилія і Аргентина) займають половину всієї суші планети. 11. На прапорі Ірану 22 рази повторюється напис Аллах Акбар. 12. В Італії зосереджено 60% всіх культурних цінностей Західної Європи. Будь-яке італійське місто – музей просто неба. 13. У казино Лас-Вегаса немає годинників. 14. В Японії вважається дуже непристойним цілуватися при свідках. 15. В Ісландії давати чайові сприймається як образа. 16. Венеція в Італії побудована на 118 островах, з'єднаних 400 мостами. Вона поступово занурюється у воду.

Слова для довідки:

виделка – вилка

годинник – часы

залізниця – железная дорога

образа – оскорбление

Дивовижні країни нашої планети

Країна з трьома мільйонами озер – Канада.

У Канаді знаходиться більше 60 відсотків озер світу, їх настільки багато, що точна їх кількість невідома. У деяких регіонах на кожні 100 кв. км припадає понад 30 озер.

Країна, в якій більше ніж 17500 островів – Індонезія.

Індонезія складається більше ніж із 17 500 островів з повною береговою лінією в 81350 км. Приблизно 6000 з островів населені. Найбільші острови – Ява, Суматра, Борнео, Сулавесі, Балі, Ломбок і Флорес.

Країна пустелі – Лівія.

Лівія – країна з найвищим відсотком пустелі (99%). Лівійська пустеля, яка покриває більшу частину Лівії, є одним з най-

більш посушливих місць на Землі. У деяких місцях можуть пройти десятиліття без дощу, і навіть в високогір'ях опади бувають рідко, раз на 5-10 років.

Країна з найменшою щільністю населення – Монголія.

Щільність населення у цій країні близько 1,7 чоловік на квадратний кілометр. У Монголії 2,5 мільйона чоловік займають більше 1560000 квадратних кілометрів землі. Велика частина цього населення проживає в міських районах, оскільки розвивати у великих пустелях Монголії пасовища через посуху і пилові бурі досить складно.

Країна в джунглях – Суринам.

Площа лісів становить 14,8 млн. га, що становить 91% від загальної площі земель Суринаму. Лише п'ять відсотків населення живе в тропічних лісах, це корінні народи і шість племен негрів – нащадки рабів-утікачів.

Країна, що знаходиться нижче рівня моря – Нідерланди.

Половина території Нідерландів знаходиться нижче рівня моря. Там проживає більше ніж 60 відсотків населення країни – 15,8 млн. чоловік. Тільки на півдні Нідерландів місцевість підвищується до 30 метрів і більше.

Країна, яку відвідує найменше туристів – Тувалу.

Це одна з найменших країн у світі. Тувалу знаходиться на півдорозі між Австралією і Гаваїми, і за прогнозами буде першою країною, яка зникне під водою, коли глобальне потепління підніме рівень моря досить високо. Крім того, сюди дуже складно дістатися і дуже дорогі рейси з Фіджі. Тувалу відвідує в цілому 1100 туристів в рік.

Країна-континент – Австралія.

Австралія є єдиною країною в світі, яка охоплює весь континент. Це шоста за величиною країна у світі, з загальною площею 7 686 850 кв. км.

Слова для довідки:

відсоток – процент

щільність – плотность

нащадок – потомок

зникати – исчезать

Країни, де не святкують Новий рік 1 січня

Не для всіх ніч з 31 грудня на 1 січня перетворюється на бурхливе свято. У нашій добірці – країни, де ці дні ніяк не пов'язані з новорічним настроєм, а для зустрічі нового року в них передбачені зовсім інші свята.

Саудівська Аравія

У Саудівській Аравії Новий рік не просто не святкують 1 січня, він тут навіть заборонений. Існує спеціальний підрозділ місцевої поліції, яка контролює, щоб у магазинах не продавали новорічні товари, а на вулицях не було гулянь. Вся справа в тому, що в Саудівській Аравії чітко дотримуються релігії і відзначають свята строго за нею. Так Новий рік тут настає 21 березня – в день весняного рівнодення, який часто збігається з першим днем священного місяця мухаррам. Загалом, щоб відсвяткувати Новий рік в Саудівській Аравії, потрібно влаштувати закриту вечірку або зустрічати свято суто в колі сім'ї.

Іран

В Ірані користуються Перським календарем, за яким новий рік починається 21 березня. Це день весняного рівнодення і свята Навруз. Таким чином, 1 січня в Ірані – звичайнісінький день. Навруз – це більше національна традиція, ніж ісламський звичай, і в цьому іранці трохи відрізняються від арабів. Навруз дає старт новому року ще й в Афганістані, а в Албанії, Македонії, Таджикистані, Узбекистані, Азербайджані, Казахстані, Киргизстані та Туреччині це свято має таке ж значення, як і день 1 січня. До речі, за іранським літочисленням зараз йде 1393 рік.

Ізраїль

Для ізраїльтян 1 січня – робочий день, який нічим не відрізняється від інших. Новий рік вони зустрічають за єврейським календарем, який свідчить, що свято потрібно відзначати восени, коли під час місяця тишрей буде молодик. Це може статися і у вересні, і в жовтні, тому точної дати немає.

Хоч 1 січня і потрібно працювати, але святкування не заборонено. Враховуючи велику українську та російську діаспору в Ізраїлі, святковий настрій у ці дні відчувається, але великого розмаху у святкуванні нового року немає – зазвичай він зустрічається в колі родини.

Китай

Китайський Новий рік (Чуньцзе) припадає на якийсь із днів в період з 21 січня по 21 лютого і приурочений до другого молодика після зимового сонцестояння. Це свято китайці зустрічають з державним розмахом: запускають феєрверки, влаштовують гучні заходи, проводять масштабне свято ліхтарів і збираються на традиційні сімейні вечери, пропустити які можна тільки з дуже поважних причин.

А ось 1 січня – це вихідний день, і в магазинах з’являються штучні ялинки і фігурки Діда Мороза, але це скоріше данина багатонаціональності Китаю, а масових галасливих святкувань ні 31 грудня, ні 1 січня немає.

В’єтнам

В’єтнамський Новий рік називається Тет – це найважливіше і популярне свято країни, яке святкується в один із днів наприкінці січня-початку лютого. Найчастіше воно збігається за часом з китайським, але бувають і невеликі розбіжності. Принцип вибору дня – перший день першого місяця за місячним календарем.

Свято вважається сімейним, і до дня його настання в’єтнамці намагаються повернутися з подорожей, щоб провести час з родичами, згадати покійних і подарувати один одному подарунки. Масштабність свята Тет вражає – святкування цілком можуть затягнутися на тиждень.

Слова для довідки:

бурхливий – бурный

добірка – подборка

влаштувати – устроить

свідчити – свидетельствовать

штучний – искусственный

захід – мероприятие

ліхтар – фонарь

подорож – путешествие

Способи вітатися в різних країнах

- Росія. Люди при зустрічі бажають один одному здоров'я і обмінюються дружнім рукоштовпанням.
- Німеччина. Строго! До 12 дня говорять: «Добрий ранок», з 12 до 17 – «Добрий день», після 17 – «Добрий вечір».
- США. Питання: «Як справи?». Відповідь: «Все чудово!», навіть якщо далеко не все відмінно. Сказати «погано» – це верх непристойності!
- Малайзія. Питання: «Куди ти йдеш?». Відповідь: «Поголюти».
- Ізраїль. Люди один одному говорять: «Мир вам!».
- Іран. Люди один одному кажуть: «Будь веселий!».
- Гренландія. Люди один одному говорять: «Гарна погода!», навіть якщо за вікном мінус 40 градусів і дме сирий вітер!
- Франція. При зустрічі і прощанні в неофіційній обстановці прийнято цілуватися, торкаючись один одного щоками по черзі і посилаючи в повітря від одного до п'яти поцілунків.
- Італія. Люди один одному говорять: «Чао!».
- Країни Латинської Америки. При зустрічі прийнято обніматися навіть якщо це малознайома або зовсім незнайома людина.
- Лапландія (регіон у Фінляндії, Швеції та Норвегії). При зустрічі люди труться один об одного носами.
- Японія. При зустрічі люди кланяються одним з трьох видів поклонів – найнижчим, середнім з кутом в 30 градусів або легким.
- Китай. При зустрічі люди кланяються з витягнутими уздовж тіла руками.
- Індія. Люди на знак вітання руки складають разом і шанобливо притискають їх до грудей.
- Арабські країни. При зустрічі люди схрещують руки на грудях.
- Самоа (острівна держава в Тихому океані). При зустрічі люди обнюхують один одного.
- Тибет (регіон у Китаї). При зустрічі люди знімають головний убір правою рукою, а ліву руку закладають за вухо і висовують язик.

- Зулуси (негроїдний народ у ПАР). При зустрічі вигукують: «Я тебе бачу!».

- У деяких африканських племен при зустрічі прийнято плювати один на одного, причому більш смачний плювок – це ознака більш поважного ставлення, а якщо в тебе не плюнули – це ознака повної неповаги, презирства.

- У деяких індійських племен в Америці при зустрічі треба сісти навпочіпки. Така поза вважається найбільш миролюбною.

- Деякі індійські народи при зустрічі знімають взуття.

- Монголія. При зустрічі люди кажуть одне одному: «Чи здорова ваша худоба?».

- Представники одного з народів у Китаї при зустрічі самі собі тиснуть руку.

Слова для довідки:

відмінно – отлично

непристойність – неприличие

повітря – воздух

кут – угол

ставлення – отношение

навпочіпки – корточки

худоба – скот

У якій країні краще жити

Багато хто з вас постійно задають собі питання: «У якій країні краще жити?» Для більшості з нас найкраща країна на світі – рідна. Але бувають обставини, які змушують шукати інше місце для життя: хтось вирушає за кордон, щоб покращити своє матеріальне становище, комусь потрібно змінити клімат за станом здоров'я, а хтось просто хоче знайти собі райський куточок.

Щорічно збираються статистичні дані для визначення рівня життя в усіх країнах світу. Він обчислюється за складними формулами і враховує рівень економіки, освіти, тривалість життя, свободу особистості і багато інших чинників. За підсумками останніх років до п'ятірки найкращих країн світу увійшли Норвегія, Данія, Австралія, Нова Зеландія, Швеція. Швейцарія займає тільки восьму позицію, США – 10.

Якщо оцінювати тільки матеріальне благополуччя населення, рейтинг буде трохи іншим: на першому місці – Сінгапур, потім Швейцарія, Норвегія, Гонконг і Канада.

Найдовше живуть громадяни США, швейцарці та ісландці. Японія, знаменита своїми довгожителлями, розташувалася на п'ятому місці.

Норвегія – це одна з найпопулярніших країн, як для емігрантів, так і серед туристів. Населення Норвегії – близько 5 млн. чоловік, на чолі країни стоїть король Харальд V. Клімат Норвегії в північній частині країни – субарктичний, температура повітря взимку тут опускається до -22 градусів, зате в західній частині країни, завдяки Північно-Атлантичній течії клімат м'який і температура зазвичай не опускається нижче -4. Норвегія – це країна зі стабільною економікою та високим рівнем освіти. Отримати вид на проживання в цій країні досить складно.

Данія – це країна з красивими рівнинними краєвидами, теплим кліматом, безліччю природних заповідників та історичних пам'яток. Форма правління в Данії, як і в Норвегії – конституційна монархія. Країна відкрита для емігрантів з європейських країн. У Данії один з найвищих рівнів зарплат у світі, але й ціни на продукти і житло теж досить високі. Медицина і освіта – безкоштовні.

Австралія, розташована на іншому кінці світу, країна досить екзотична. У країні низький рівень безробіття, а середня тривалість життя – 82 роки. Австралія із задоволенням надає вид на проживання для професіоналів у багатьох сферах діяльності.

Після розпаду СРСР популярною серед емігрантів країною були США, але на сьогоднішній день рівень життя набагато вищий в їхньої сусідки – Канади. Це країна з гарною екологією і розвиненою інфраструктурою. Уряд виділяє значну частину бюджету на розвиток освіти і науки. У Канаді розвиваються передові технології в космічній галузі та сфері високого інтелекту. Країна на п'ятому місці у світі за рівнем розвитку економіки і на першому за рівнем свободи особистості.

Найнижчий рівень життя в країнах східної та центральної Африки. У цьому регіоні населення масово гине від голоду. Незважаючи на те, що регіон багатий алмазами, золотом та іншими цінними природними копалинами, основну роль в економіці

цих країн відіграє сільське господарство, а промисловість розвинена дуже слабо.

Слова для довідки:

обставина – обстоятельство	підсумок – вывод
змушувати – вынуждать	на чолі – во главе
кордон – граница	завдяки – благодаря
становище – положение	зазвичай – обычно
враховувати – учитывать	безкоштовний – бесплатный
тривалість – продолжительность	задоволення – удовольствие
особистість – личность	уряд – правительство
чинник – фактор	

Океани на планеті

Якщо уважно подивитися на глобус, який є мініатюрною моделлю планети Земля, то можна побачити, що значна частина її поверхні покрита водою. На частку материків і островів залишається тільки 30% загальної площі. Всі океани світу в більшій чи меншій мірі поєднуються між собою і складають єдину акваторію. При цьому межа між ними позначається або континентами, або тими ж островами.

На думку деяких вчених, життя на планеті зародилося у Світовому океані приблизно 500 млн років тому. Цьому факту є велика кількість доказів. Але до єдиної думки з даного питання фахівці поки не прийшли.

Звідки сіль в океані?

Вода в океані солоні і вживати її для побутових потреб неможливо. Сіль утворюється при розчиненні у воді мінералів, що містять хлор і натрій. Причому в теплому поясі концентрація солі помітно вище. Це пояснюється тим, що під впливом високої температури вода випаровується, і «розсіл», якщо можна так висловитися, стає більш насиченим. На високих широтах, в районі Північного і Південного полюсів, накопичені величезні масиви прісної води. Ці накопичення зберігаються у вигляді льоду. В теплу пору року океани світу поповнюються талою водою, і тим самим концентрація солі в певних районах знижується.

Арифметичне питання

Незважаючи на те, що океани світу дуже докладно вивчені, в середовищі фахівців є багато розбіжностей. Сучасна географія налічує на Землі п'ять океанів. Упродовж багатьох століть мореплавці і географи освоювали і описували водну поверхню планети. Навіть молодому моряку, який вперше відправлявся в далеке плавання, було відомо, що у нього є можливість борознити простори чотирьох океанів. Їх назви відомі всім – це Тихий океан, Атлантичний, Індійський і Північний Льодовитий.

Кілька цифр

Найглибший океан в світі – Атлантичний. Саме в ньому розташована Маріанська западина, відстань від поверхні до дна якої становить понад 11 кілометрів. При цьому середня океанська глибина – 3700 метрів. За даними космічної зйомки майже одна третина поверхні Світового океану покрита нафтовою плівкою. За останні два століття кислотність океанської води зросла приблизно на чверть. Всі ці фактори негативно впливають на водну біосферу, що викликає цілком обґрунтоване занепокоєння вчених і громадськості в різних країнах. Екологічні організації та рухи звертаються до всіх людей із закликом зберегти Світовий океан у первозданному вигляді.

Слова для довідки:

уважно – внимательно
межа – граница
фахівець – спеціаліст
потреба – потребность

накопичення – накопления
громадськість – общественность
рух – движение
заклик – призыв

Найбільші вулкани світу

Етна

Етна – найактивніший вулкан в Європі. Він знаходиться на італійському острові Сицилія. Вперше прокинувшись більше як півмільйона років тому, ця палаюча гора не дає спокою, й за останні 600 років задокументували 140 вивержень. Тепер на горі вирощують виноград через чудову плодоносність осипаних попелом ґрунтів.

Хваннадальсхнукюр

Вулкан Хв́аннадальсхну́кюр – найвища точка Ісландії і найбільший діючий вулкан острова. Вивергався двічі: у 1362 р. і знищив цілий район і з серпня 1727 по травень 1728 років, внаслідок чого загинуло троє людей.

Гекла

Гекла – один з найвідоміших вулканів Ісландії і один з найбільш діючих. З часів освоєння цих земель спостерігалось 20 вивержень, останнє у 2000 році. Колишні жителі вірили, що вулкан – це ворота до пекла.

Тейде

Вулкану Тейде близько 5 мільйонів років, знаходиться він в Іспанії і є її найвищою точкою. Також вулкан займає третє місце у світі за розміром.

Демавенд

З найвищою точкою Ірану, вулканом Демавенд пов'язано багато легенд. За переказами магів, у цьому вулкані був ув'язнений Біварасб і дим, що йде з вулкану, – його дихання.

Фудзіяма

Найпрекрасніша гора Японії – Фудзіяма є місцем паломництва вірян, вираженням краси природи і надзвичайно популярним місцем відпочинку туристів.

Фудзіяма знаходиться на розломі земної кори, їй 10 000 років. Перше виверження відбулося у 800 році н. е. Кожного року на чарівний сплячий вулкан підіймається до 400 000 людей. У підніжжя гори стоїть Великий храм Хонгу Сенген, якому майже 2000 років. У цьому храмі і знаходиться документ, що підтверджує, що гора Фудзіяма належить господарям храму.

Фако

Протилежністю задумливій Фудзіямі є активний вулкан Фако в південно-західному регіоні республіки Камерун, що в Африці. Останнє на сьогоднішній день виверження відбулося у 2000 році.

Попокатепетль

Вулкан Попокатепетль знаходиться в Мексиці і огорнутий багатьма легендами. За однією з них, хоробрий воїн Попокатепетль покохав красуню Істаксіуатль, але вона, будучи найгарнішою, призначалася жертвою богам.

Попокатепель визволив свою кохану, вбивши усіх воїнів, що її охороняли, але останній з них влучив отруйною стрілою в дівчину, й та загинула. Тоді, розбитий горем воїн, відніс її далеко в степ і попросив богів накрити її землею. Тепер стоїть вулкан Попокатепель, охороняє сон своєї коханої.

Слова для довідки:

виверження – извержение

знищити – уничтожить

внаслідок – в результате

Цікаві факти про Карпати

Найвище розташований населений пункт – село Випчина Чернівецької області знаходиться на висоті 1100 м над рівнем моря. Найбільш високогірне місто – Рахів. Середня його висота становить 820 м над рівнем моря. Цьому місту належить ще один рекорд – найбільший перепад висоти між вулицями – 600 м: від найнижчої 400 м до найвищої 1000 м. Найглибше розташована лікарня – в селі Солотвин Закарпатської області, де понад 200 років видобувають сіль вищої категорії. У 1968 році співробітники Ужгородської філії Одеського НДІ курортології вирішили використовувати мікроклімат солотвинських копалень для лікування хворих бронхіальною астмою. Тут було відкрито алергологічну лікарню на 250 ліжок. Підземні палати, насичені високодисперсним аерозолем кухонної солі, розташовані на глибині 206 і 282 м від поверхні землі у товщі соляного пласта. Тривалість одного сеансу, на який хворі опускаються за допомогою ліфта, становить приблизно дві години протягом 30 днів. Створити на поверхні землі такі умови, як у цій лікарні, неможливо: тут завжди стала температура (+23 градусів) і вологість повітря (до 40%), висока насиченість атмосфери кухонною сіллю (10 мг на 1 см кубічний), абсолютна тиша, повністю безалергічне середовище, а кількість мікроорганізмів у повітрі у 5 разів менше, ніж у найстерильнішій операційній. Найбільший кам'яний залізничний міст – міст у смт. Ворохта, збудова-

ний в 1895 році. При загальній довжині 130 м проліт становить 65 м. Це один з найбільших кам'яних мостів у світі. Найбільший духовий музичний інструмент – трембіта, яка становить собою конічну дерев'яну трубу без бокових отворів, сягає 4 м в довжині. Поширена здебільшого на Гуцульщині, Буковині, а на Бойківщині й досі використовується для подачі сигналів про важливу подію в селі. Діапазон трембіти – до 2,5 октав, чутність звуку – понад 10 км. Найбільше гірське озеро – Синевир у Межигірському районі Закарпатської області (басейн Тереблї). Площа 7 га, глибина – до 24 м. У народі називають «синім оком». Сильний землетрус, а можливо багатовікові вивітрювання викликали обвал скель, які й загатили долину гірського потоку й утворили озеро на висоті 989 м над рівнем моря. «Долина нарцисів», що біля м. Хуст на Закарпатті, – це єдине місце в Україні, де в природних умовах ростуть білосніжні нарциси вузьколисті. На вигляд вони дуже нагадують садові, але квітки більші й досягають іноді 10 см у діаметрі. Живописна долина площею 80 га, вкрита суцільним килимом квітів і оперезана пологими гірськими схилами, є пам'яткою природи.

Рекорд швидкості росту серед рослин належить навіть не бамбуку, а представнику грибів – веселці смердючій, яка зустрічається в карпатських лісах. За 1 хвилину шапка піднімається на 5 мм – вона росте просто на очах й удвічі швидше за бамбук. Найдавніше дерево в карпатських лісах – ялина (смерека). Її походження пов'язане з крейдяним періодом мезозойської ери. І вже на світанку виникнення людства вона використовувалась як рослина-цілитель через свої фітонцидно-бактерицидні властивості. В Україні відомо два дикорослих види ялин – звичайна та гірська. Рекордсменом за висотою можна вважати модринау європейську в Рахові. Коли її зрубали у віці 140 років, вона мала висоту 54 метри.

Слова для довідки:

лікарня – больница	здебільшого – по большей части
копальня – рудник	чутність – слышимость
хворий – больной	загатили – запрудить
умова – условие	швидкість – скорость
сталий – постоянный	крейдяний – меловой
залізничний – железнодорожный	властивість – свойство

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: ХІМІЯ

ЦІКАВІ ФАКТИ ІЗ ЖИТТЯ ВІДОМИХ ВЧЕНИХ

Дмитро Менделєєв

Перше, що згадує кожний, Менделєєв є творцем славетного періодичного закону та системи хімічних елементів. Але є багато цікавих фактів про відомого хіміка.

1. Сімнадцята дитина в сім'ї.

Дмитро Іванович Менделєєв народився 8 лютого 1834 року в Тобольську. Він був останнім в сім'ї – сімнадцятою дитиною. Сім'я, втім, була не такою великою: з 17 дітей вісім померло ще в дитинстві. Батько помер, коли Дмитру виповнилося 13 років, тому утримувати велику сім'ю довелося матері, яка доклала багато зусиль для того, щоб її діти отримали гідну освіту. Завдяки їй Дмитро зміг вступити до Головного педагогічного інституту (нині Санкт-Петербурзький державний університет).

2. Двієчник і золотий медаліст.

У гімназії Дмитро Менделєєв вчився погано, не любив латинь і Закон Божий. На першому курсі інституту він примудрився з усіх предметів, окрім математики, одержати незадовільні оцінки. Але на старших курсах справа пішла по-іншому: середньорічний бал у Менделєєва був рівний 4,5. Менделєєв закінчив інститут у 1855 році із золотою медаллю.

3. «Винахідник» горілки.

Дмитро Менделєєв не винайшов горілку. Ідеальна міцність у 40 градусів і сама горілка були винайдені до 1865 року, коли Менделєєв захистив докторську дисертацію на тему «Міркування про сполучення спирту з водою». Про горілку в його дисертації немає ні слова, вона присвячена властивостям сумішей спирту та води.

4. Про сон, якого не було.

Існує думка, що одного разу уві сні Менделєєв побачив періодичну таблицю хімічних елементів, після чого він її винайшов. Однак учений спростував цю легенду, відповівши наступне: «Я над нею, може бути, двадцять років думав, а ви думаєте: сидів і раптом ... готово».

5. Майстер валіз.

Менделєєв любив переплітати книги, клеїти рамки для портретів, а також виготовляти валізи. У Петербурзі та в Москві його знали як кращого в Росії «чемоданних справ майстра». «Від самого Менделєєва», – говорили купці. Його вироби були добротними та якісними. Вчений вивчив усі відомі на той час рецепти приготування клею і придумав свою особливу клейову суміш. Спосіб її приготування Менделєєв тримав у секреті.

6. Не нобелівський лауреат.

Дмитро Менделєєв номінувався на Нобелівську премію тричі – у 1905, 1906 і 1907 роках. Однак номінували його тільки іноземці. Члени Імператорської академії наук на таємному голосуванні неодноразово відкидали його кандидатуру. Менделєєв був членом багатьох зарубіжних академій та вчених товариств, але так і не став членом Російської академії.

7. Вчений-розвідник.

Знаменитому вченому доводилося брати участь у промисловому шпигунстві. У 1890 році до нього звернувся міністр і попросив допомогти добути секрет виготовлення бездимного пороху. Оскільки купувати такий порох було дорого, хіміка попросили розгадати секрет виробництва. Прийнявши прохання царського уряду, Менделєєв замовив у бібліотеці звіти залізниць Британії, Франції і Німеччини за 10 років. За ним він склав пропорцію, скільки було привезено вугілля, селітри тощо до порохових заводів. Через тиждень після того, як були зроблені пропорції, він виготовив бездимний порох. Таким чином, Дмитру Менделєєву вдалося одержати секретні дані, які він добув із відкритих звітів.

Слова для довідки:

останній – последний
утримувати – содержать
гідний – достойный
освіта – образование
завдяки – благодаря
погано – плохо
справа – дело
винахідник – изобретатель
горілка – водка
міцність – крепость
міркування – рассуждение

сполучення – соединение
властивість – свойство
суміш – смесь
спростовувати – опровергать
валіза – чемодан
виріб – изделие
якісний – качественный
промисловий – промышленный
шпигунство – шпионаж
виробництво – производство
звіт – отчет

Олександр Бородін

12 листопада 1833 року народився відомий російський вчений-хімік, медик і композитор Олександр Порфирівич Бородін. Він був позашлюбним сином немолодого грузинського князя Луки Гедіанова та петербурзької міщанки Авдотї Антонової. За звичаєм того часу дитині дісталися прізвище та по батькові одного з кріпаків батька, слуги князя – Порфирія Йоновича Бородіна.

Хлопчик, який по праву народження вважався кріпаком і не міг отримати вищу освіту, зумів стати професором, академіком і членом-засновником Російського хімічного товариства. Бородін є автором понад 40 робіт з хімії та безлічі музичних творів, найвідоміший з яких – опера «Князь Ігор». Опера мала величезний успіх і до сьогодні вважається одним із шедеврів російського оперного мистецтва.

«Першокласний хімік, якому багато чим зобов'язана хімія ...», «Так само могутній і талановитий як у симфонії, так і в опері, і в романсі ...» – так говорили сучасники Д.І. Менделєєв і В.В. Стасов про одну й ту ж людину – про Олександра Порфирівича Бородіна. Він був і геніальним композитором, і одним із творців органічної хімії, і видатним педагогом, і передовим громадським діячем. Дві пристрасті володіли Бородіним з дитячих років – до хімії і до музики.

Слова для довідки:

позашлюбний – внебрачный
звичай – обычай
прізвище – фамилия
по батькові – отчество
вважати – считать
товариство – общество

безліч – множество
мистецтво – искусство
сучасник – современник
громадський – общественный
діяч – деятель

Альфред Бернард Нобель

Нобелівська премія – одна з найпрестижніших міжнародних премій.

Заснована згідно заповіту шведського підприємця, винахідника та філантропа Альфреда Бернарда Нобеля, який винайшов динаміт. Весь свій статок (близько 31,5 млн. шведських крон) він призначив на фінансування міжнародної премії.

1895 року Нобель склав заповіт, де наказав створити фонд, відсотки з якого будуть видаватися як премія тим, хто впродовж попереднього року приніс найбільшу користь людству. Зазначені відсотки відповідно до заповіту ділилися на 5 рівних частин, які призначалися для заохочення відкриттів у галузі фізики, хімії, фізіології або медицини, літератури і особливі досягнення перед людством у справі миру (Нобелівська премія миру).

Мало хто знає про те, що такого нагородження, як нобелівська премія, могло й не бути, якби не випадкова помилка преси. Справа в тому, що у 1888 році в пресі вийшов помилковий некролог про смерть Альфреда Нобеля. У некролозі великого винахідника засуджували за те, що він створив динаміт. Коли Нобель прочитав свій некролог, він вирішив написати заповіт так, щоб після його смерті люди говорили й пам'ятали про його заслуги, а не про динаміт, за який його засуджують. Так з'явився останній заповіт Нобеля.

Нобелівська премія тепер щорічно вручається вченим у галузі фізики, хімії, медицини, письменникам і борцям за мир. Але саме математику Нобель навмисно не включив у цей список. Про справжні причини цього вчинку можна тільки здогадуватися. Можливо, це пов'язано з особистими переживаннями Нобеля. По-перше, у нього були не дуже хороші стосунки з Міттаг-Леффлером, лідером шведської математичної науки. Можливо, Нобель був закоханий в жінку-математика Софію Ковалевську, а вона зробила вибір на користь його недруга. Інша кохана Альфреда Нобеля, Ганна Дезрі, також залишила Нобеля і вийшла заміж за Франца Лемаржа, який збирався стати математиком.

Слова для довідки:

згідно – согласно
заповіт – завещание
статок – состояние
відсоток – процент
заохочення – поощрение
галузь – область
досягнення – достижение

випадковий – случайный
помилка – ошибка
навмисно – намеренно
вчинок – поступок
закоханий – влюбленный
на користь – в пользу

Генрі Кавендіш

Одна із найзагадковіших особистостей в історії хімії – другий син герцога Чарльза Девонширського Генрі Кавендіш. Народився у 1731 році в Ніцці.

Англійський хімік і фізик проводив наукові експерименти, які на ціле століття випереджали свій час. Він добув у чистому вигляді водень, вуглекислий газ, визначив склад повітря й вміст у ньому кисню, встановив хімічний склад води.

Французький фізик Жан Біо сказав про Генрі Кавендіша так: «Він був найбагатшим з учених і, ймовірно, найученішим з багатіїв».

Замкнутий і боязкий, хлопчик з дуже раннього віку займався природничими науками. Фізика і хімія стали його довічною пристрастю.

Цікавим був його спосіб життя. Досить дивно він поводився у ставленні до оточуючих. Г. Кавендіш не виносив, коли хто-небудь до нього звертався, а якщо на вулиці до нього підходив який-небудь незнайомец, Кавендіш мовчки відвертався, підкликав кеб і негайно повертався додому. Вирішивши звести до нуля ймовірність зустрічі з ким-небудь зі знайомих лондонців, Кавендіш призвичаївся ходити тільки посередині бруківки. Ухилятися від коней було легше, ніж від людського марнослів'я. Пустельник і мовчальник, він і зі своїм домоправителем ніколи не розмовляв, воліючи пояснюватися за допомогою коротких записок. Жіноча прислуга не ризикувала потрапляти йому на

очі: за цим слідувала відмова від місця. Жінок узагалі він усіляко уникав і ніколи з ними не спілкувався.

Помер Г. Кавендіш у 1810 році в Лодоні.

Слова для довідки:

особистість – личность

водень – водород

повітря – воздух

кисень – кислород

склад – состав

ймовірно – вероятно

природничий – естественный

ставлення – отношение

оточуючий – окружающий

негайно – немедленно

призвичаїтися – привыкнуть

бруківка – брусчатка

потрапляти – попадать

відмова – отказ

уникати – избегать

спілкуватися – общаться

Випадкові винаходи

Частина 1

Що треба для винаходу? Багато хто відповість, що для цього потрібні місяці й роки досліджень та дослідів. У класичних випадках саме так і відбувається. Однак історія знає чимало випадків, коли важливі винаходи відбувалися абсолютно випадково. Причому мова йде не тільки про наукові, але й цілком побутові речі. Розповімо про найбільш відомі з них.

Пеніцилін

Відкриття пеніциліну відбулося у 1928 році. Автором випадкового винаходу став Олександр Флемінг, який у цей час займався дослідженнями грипу. Кажуть, вчений не був достатньо обережним і не обтяжував себе частим миттям лабораторного посуду відразу ж після досліджень. Так, культури грипу могли у нього зберігатися по 2-3 тижні в 30-40 чашках одночасно. І ось одного разу в одній з чашок Петрі вчений виявив цвіль, яка, на його подив, змогла знищити висіану культуру бактерії стафілокока. Це викликало інтерес Флемінга, виявилось, що цвіль, якою була заражена культура, належить до дуже рідкісного виду. В лабораторію вона потрапила, мабуть, із приміщення поверхом нижче, саме там вирощувалися зразки цвілі, взяті у хво-

рих бронхіальною астмою. Флемінг залишив на столі горнятко, якому належало стати знаменитим, і поїхав на відпочинок. Тоді в Лондоні настало похолодання, що створило сприятливі умови для зростання цвілі. Потім прийшло потепління, яке сприяло росту бактерій. Пізніше з'ясувалося, що саме такий збіг обставин і послужив народженню такого важливого відкриття. Причому його значущість далеко переступила за межі XX століття. Адже пеніцилін допоміг і допомагає досі рятувати життя мільйонів людей.

У 1945 році Флемінгу спільно з Чейні і Флорі «за відкриття пеніциліну та його цілющого впливу при різних інфекційних хворобах» було присуджено Нобелівську премію з фізіології та медицини.

Люди віддали данину пам'яті вченому, після смерті Флемінга поховали в соборі Святого Павла в Лондоні поруч з найвідомішими англійцями. У Греції ж у день смерті Флемінга було навіть оголошено національний траур.

Вулканізована гума

У 1496 році Колумб привіз з Вест-Індії дивну річ – гумові кульки. Тоді це здавалося цікавою, але малокорисною забавою. До того ж каучук мав і свої мінуси – він смердів і швидко гнив, а при теплі ставав занадто липким, сильно тверднучи до того ж на холоді. Не дивно, що люди тривалий час не могли знайти застосування гумі.

Лише через 300 років, у 1839 році ця проблема була вирішена Чарльзом Гудиром. У своїй хімічній лабораторії вчений намагався змішати каучук з магnezією, азотною кислотою, вапном, але все було марно. Закінчилася невдачею і спроба змішати каучук із сіркою. Але тут зовсім випадково ця суміш потрапила на гарячу піч. Так і вийшла еластична гума, яка сьогодні оточує нас всюди.

Слова для довідки:

винахід – изобретение
дослід – опыт
випадок – случай
побутовий – бытовой
обережний – осторожный

обтяжувати – обременять
цвіль – плесень
знищувати – уничтожать
поверх – этаж
горнятко – чашка

відпочинок – отдых
сприятливий – благоприятный
збіг – стечение
межа – предел
рятувати – спасать
спільно – совместно
гумовий – резиновый
кулька – шарик

корисний – полезный
смердіти – вонять
занадто – слишком
застосування – применение
вапно – известь
марно – бесполезно
спроба – попытка
суміш – смесь

Випадкові винаходи

Частина 2

Целофан

У 1908 році швейцарський хімік Жак Бранденбергер, що працював на текстильну промисловість, шукав можливості створити таке покриття кухонних скатертин, яке було б максимально захищене від плям. Розроблене покриття у вигляді жорсткої віскози було занадто твердим для намічених цілей, однак Жак повірив в цей матеріал, запропонувавши використовувати його для упакування продуктів. Однак перша машина для виробництва целофану з'явилася лише через 10 років – саме стільки часу знадобилося швейцарському вченому, щоб втілити свою ідею.

Небитке скло

Сьогодні таке поєднання слів не викликає подиву, а от у 1903 році все було зовсім інакше. Тоді французький вчений Едуард Бенедиктус упустив собі на ногу порожню скляну колбу. Посуд не розбився, і це його дуже здивувало. Звичайно ж, стінки вкрилися сіткою тріщин, однак форма залишилася цілою. Вчений намагався з'ясувати, що ж стало причиною такого явища. Виявилось, що до цього в колбі перебував розчин колодію, який являє собою розчин нітратів целюлози в суміші етанолу з етиловим ефіром. Хоча рідину і випаровували, її тонкий шар залишився на стінках посудини.

У цей час у Франції отримало розвиток автомобілебудування. Тоді вітрове скло робили із звичайного скла, що спричиняло безліч травм водіїв. Бенедиктус зрозумів, як його винахід мож-

на буде використовувати в цій галузі і врятувати тим самим безліч життів. Однак вартість впровадження була настільки велика, що його просто відклали на багато років. Лише через десятиліття після Першої світової війни небитке скло отримало застосування й в автомобілебудуванні. Піонером стала компанія Volvo у 1944 році.

Суперклей

Автором відкриття став хімік Гаррі Кувер, який під час Другої світової війни у 1942 році шукав у своїй лабораторії спосіб зробити пластик для гарматних прицілів прозорим. На виході дослідів вийшов ціаноакрилат. Ця речовина швидко тверділа й клеїлася до всього підряд, псуючи при цьому цінне лабораторне обладнання.

Лише через багато років, у 1958 році вчений зрозумів, що його винахід можна використовувати на благо людству. Найбільш корисною виявилася здатність речовини моментально заклеювати ... людські рани! Це врятувало життя багатьом солдатам у В'єтнамі. Із заклеєними диво-клеєм ранами поранених вже можна було транспортувати до госпіталю.

У 1959 році відбулася незвичайна демонстрація клею в Америці. Там ведучого програми підняли в повітрі на склеєних всього краплею клею двох сталевих пластинах. Пізніше в ході демонстрацій в повітря піднімали як телевізори, так і автомобілі.

Слова для довідки:

можливість – возможность
запропонувати – предложить
виробництво – производство
втілити – воплотить
небиткий – небьющийся
подив – удивление
порожній – пустой
намагатися – пытаться
з'ясувати – выяснить
явище – явление
шар – слой

спричинити – привести
безліч – множество
галузь – отрасль
врятувати – спасти
впровадження – внедрение
застосування – применение
гарматний – пушечный
речовина – вещество
псувати – портить
обладнання – оборудование
сталевий – стальной

Цікаві факти про воду

Частина 1

Основа життя – це вода

Вода – основа життя. Всі живі тварини і рослинні істоти складаються з води: тварини – на 75 %, риби – на 75 %, медузи – на 99 %, картопля – на 76%, яблука – на 85 %, помідори – на 90 %, огірки – на 95 %, кавуни – на 96 %. Навіть людина складається з води. 86 % води міститься в тілі новонародженого і до 50% у літніх людей.

Вода – переносник хвороб

Вода не лише дарує життя, але може й забирати його. 85 % всіх захворювань у світі передається за допомогою води. Щорічно 25 млн. людей помирає від цих захворювань.

35 тонн води за життя

Без води людина може прожити дуже недовго. Потреба у воді стоїть на другому місці після кисню. Без їжі людина може прожити близько шести тижнів, а без води – п'ять-сім діб. За все своє життя людина випиває приблизно 35 т води.

Людина без води вмирає

Якщо людина втрачає 2 % води від маси свого тіла, то у неї виникає сильна спрага. Якщо відсотки втраченої води збільшаться до 10, то в людини почнуться галюцинації. При втраті 12 % людина не зможе відновитися без допомоги лікаря. При втраті 20 % людина помирає.

Вода як дієта

За допомогою води можна боротися із зайвою вагою. Вживаючи з напоїв тільки воду, можна різко знизити загальну калорійність раціону. По-перше, тому, що людина припиняє пити калорійні солодкі газовані води і соки, по-друге, тому, що після води менше тягне взяти солодощів, як у випадку з чаєм або кавою.

Вода для здорового серця

Вода допомагає знизити ймовірність серцевого нападу. Під час досліджень вчені з'ясували, що ті люди, які п'ють не менше шести склянок води на день, менше схильні до ризику серцевого удару на відміну від тих, хто випиває всього дві склянки.

Найчистіша вода у Фінляндії

За даними ЮНЕСКО, найчистіша вода знаходиться у Фінляндії. Всього в дослідженні свіжої природної води брало участь 122 країни. При цьому 1 млрд. людей по всьому світу взагалі не має доступу до безпечної води.

Найдорожча вода

Вода може бути безкоштовною, а може бути і дуже дорогою. Найдорожча у світі вода продається в Лос-Анджелесі. Виробники упаковують дорогоцінну рідину зі збалансованим смаком і значенням pH у пляшки зі стразами «Swarovski». Коштує така вода 90 \$ за 1 л.

Слова для довідки:

навіть – даже	дослідження – исследование
щорічно – ежегодно	схильний – склонный
захворювання – заболевание	безпечний – безопасный
доба – сутки	безкоштовний – бесплатный
спрага – жажда	виробник – производитель
лікар – врач	смак – вкус
зайвий – лишній	пляшка – бутылка
вага – вес	коштувати – стоит
ймовірність – вероятность	

Цікаві факти про воду

Частина 2

Лід швидше отримати з гарячої води

Яка вода швидше перетвориться на лід: гаряча або холодна? Якщо міркувати логічно, то, звичайно, холодна. Адже гарячій потрібно спочатку охолонути, а потім вже замерзнути, а от холодній остигати не потрібно. Однак досліди показують, що в лід швидше перетворюється саме гаряча вода.

Точної відповіді на питання, чому все-таки гаряча вода замерзає швидше холодної, досі не існує. Можливо, справа в різниці в переохолодженні, випаровуванні, утворенні льоду, конвекції, або причина у впливі розріджених газів на гарячу та холодну воду.

Надохолодження води

Всі добре пам'ятають зі шкільного курсу фізики, що вода замерзає при 0 градусів, а при 100 градусах закипає. Однак існує так зване надохолодження води. Таку властивість має дуже чиста вода – без домішок. Навіть при охолодженні нижче точки замерзання така вода залишається рідкою. Але і в тому, й в іншому випадку існують температури, при яких вода стане льодом або закипить.

У води більше 3 станів

Ще зі школи всі знають, що у води є 3 агрегатних стани: рідкий, твердий та газоподібний. Проте вчені виділяють 5 різних станів води в рідкому вигляді і 14 станів в замерзломому вигляді.

Вода як скло

Що буде, якщо взяти замерзлу чисту воду і продовжити охолодження? З водою відбудуться чудові перетворення. При мінус 120 градусах за Цельсієм вода стає надв'язкою або тягучою, а при температурі нижче мінус 135 градусів вона перетворюється на «скляну» воду. «Скляна» вода – це тверда речовина, в якій відсутня кристалічна структура, як в склі.

Найбільше прісної води – в льодовиках

Де найбільше води? Відповідь здається очевидною: у Світовому океані. Однак насправді в мантиї Землі води міститься в 10-12 разів більше, ніж у Світовому океані. При цьому майже вся наявна на планеті маса води не придатна для пиття. Ми можемо пити лише 3 % води – саме стільки у нас запасів прісної води. Але навіть більша частина цих 3 % недоступна, оскільки міститься в льодовиках.

Є вода, яка горить

Існує і небезпечна вода. Так, наприклад, в Азербайджані є вода, в якій багато метану, тому вона може загорітися, якщо піднести до неї сірник. А в Сицилії в одному з озер є підводні джерела кислоти, які отруюють всю воду в цій водоймі.

Білок у воді

Морська вода – вельми поживна субстанція. У 1 куб. см такої води міститься 1,5 г білка та інших речовин. Вчені вважають, що один тільки Атлантичний океан за своєю поживністю оцінюється у 20 тисяч урожаїв, які збирають за рік по всій суші.

Слова для довідки:

перетворюватися – превращаться	стан – состояние
міркувати – рассуждать	речовина – вещество
звичайно – конечно	придатний – пригоден
дослід – опыт	міститься – содержится
питання – вопрос	сірник – спичка
справа – дело	джерело – источник
вплив – влияние	отруювати – отравлять
існувати – существовать	вельми – весьма
властивість – свойство	поживний – питательный
домішки – примеси	

10 цікавих фактів про кров

Наш організм – ціла високоорганізована система, яка приховує у собі чимало таємниць і секретів, про які ми не завжди замислюємося. Сьогодні ми поговоримо про кров – червону речовину, яка невтомно циркулює по тілу, підтримуючи в нас життя. Отже – «кровні» факти!

1. Вчені вважають, а японці свято вірять у те, що група крові має важливий вплив на характер людини. Навіть при прийомі на роботу враховується група крові, й відмова може мотивуватися саме цим.

2. Звук моря в морській раковині, прикладений до вуха, – це просто звук потоку крові по судинах. Аналогічний ефект викличе те, що ви докладете до вуха зігнуту долоньку.

3. Усі кровоносні судини у людському тілі мають загальну довжину 100 000 км, цієї довжини достатньо, щоб обмотати Землю 2,2 рази.

4. Кров рухається по судинах із різною швидкістю. В артеріях її швидкість відповідає швидкості пішохода на прогулянці – 1,8 км на годину. У венах – приблизно 1,5 км на годину.

5. За добу серце дорослої людини перекачує близько 10 тисяч літрів крові! У перерахунку на витрачену енергію це відповідає підйому 10 тонн на третій поверх.

6. Кров'яні тільця виробляє кістковий мозок. За 70 років людського життя він виробляє близько тонни лейкоцитів і 650 кілограмів еритроцитів.

7. Один удар серця виштовхує у кровоносну систему близько 130 міліграмів крові.

8. Найрідкіснішою групою крові є IV – вона є лише у близько 7 % людей.

9. Маса крові в здоровій людині – близько 8 % від загальної маси тіла, наприклад, при вазі 70 кілограмів в організмі більше 5 літрів крові.

10. Згідно Кримінального Кодексу РФ, кровна помста є обтяжливою обставиною при вбивстві.

Слова для довідки:

приховувати – скривать

речовина – вещество

невтомно – без устали

вважати – считать

відмова – отказ

судина – сосуд

долоня – ладонь

швидкість – скорость

доба – сутки

перерахунок – пересчет

мозок – мозг

загальний – общий

помста – месть

обтяжливий – отягощающий

обставина – обстоятельство

12 цікавих фактів про сніг

1. Незважаючи на численні дослідження, так і не вдалося віднайти дві однакові сніжинки.

2. Кожна сніжинка на 95 % складається з повітря, саме тому швидкість її падіння така мала – 0,9 км/год.

3. Чому сніг білий? Якраз тому, що сніг має у свій структурі повітря. При цьому промені світла просто відбиваються від кристалів льоду з повітрям і розсіюються.

4. Але в історії бували випадки, коли випадав сніг іншого кольору. Наприклад, у Швейцарії в 1969 році випав чорний сніг, якраз на Різдво, а в 1955 році на Каліфорнію обрушився зелений снігопад.

5. В Антарктиці та високих горах буває сніг рожевого, фіолетового, червоного і жовтувато-бурого кольору. Цьому сприяють істоти, які живуть в снігу і називаються хламідомонада сніжна.

6. Узимку сніг відбиває до 90 % сонячних променів і не дає землі прогрітися.

7. Найбільша сніжинка в усьому світі була виявлена 28 січня 1987 року у США. У діаметрі вона була 38 см, при тому, що діаметр середньостатистичної сніжинки – всього 5 мм.

8. Уже при температурі -2°C чути характерний скрип снігу, якщо наступити на нього. Скрип виникає внаслідок розламування кристалів снігу.

9. Сніжинки, що падають у воду, створюють дуже неприємний для риб високочастотний звук, який люди нечують.

10. Усього 1 см снігового покриву на площі в 1 га дає близько 30 кубометрів води.

11. 18 лютого 1979 року вперше в історії в пустелі Сахара був зафіксований снігопад. Але така аномальна погода всерйоз змусила вчених задуматися над глобальними змінами клімату, коли сніг випав у пустелі знову, через 30+ років, у 2012 році.

12. Більша частина жителів Землі ніколи не бачила снігу.

Слова для довідки:

повітря – воздух
промінь – луч
випадок – случай
колір – цвет
істота – существо

чути – слышать
виникати – возникать
створювати – создавать
змушувати – заставляют
бачити – видеть

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Екологічні проблеми людства

Частина 1

До екологічних проблем належать такі зміни стану довкілля, які можуть погіршити (прямо або опосередковано) умови життєдіяльності людини. Екологічні проблеми нині поширені практично повсюдно. Це означає, що вони створюють загрозу життєдіяльності не окремим групам людей, а людству загалом, не окремим регіонам чи країнам, а всій планеті.

Екологічні проблеми можуть бути спровоковані стихійними лихами. Так, наприклад, катастрофічні повені часто спричинюють знищення сільськогосподарських угідь, забруднення поверхневих вод і спалах інфекційних захворювань. Аналогічні наслідки можуть спричинювати й землетруси або виверження вулканів тощо.

Водночас екологічна проблема часто є наслідком впливу на природу людини. Сьогодні практично будь-яка галузь людської діяльності небезпечна для природи. Найбільший внесок у створення екологічної проблеми роблять сільське господарство, чорна й кольорова металургія, хімічна промисловість, транспорт і енергетика, особливо атомна. Ці та інші галузі світової економіки постійно насичують землю, воду й повітря інертними і хімічно активними елементами, радіонуклідами тощо.

Проблема захисту літосфери під забруднення. «Найміцніша» оболонка нашої планети забруднюється внаслідок шкідливих, зокрема радіоактивних, відходів. Свій негативний вплив чинять і внесені мінеральні добрива та отрутохімікати, нагромаджені сміттєзвалища.

Проблема захисту від кислотних дощів. В атмосферу щорічно викидається понад 20 мільярдів тонн пилогазових відходів, у яких містяться близько 240 шкідливих для людини речовин. Особливо чимало їх там, де електроенергетика базується на спалю-

ванні великої кількості вугілля. Результатом такого забруднення стали так звані кислотні дощі. Найбільш чутливо на випадання кислотних дощів реагують хвойні ліси на великих просторах Західної і Центральної Європи та північного сходу США. Негативно впливають кислотні дощі й на органічний світ водойм. Спочатку зникають планктонні організми, потім гине риба, яка не має корму, а також можлива загибель ракоподібних та молюсків.

Проблема захисту від теплового забруднення. Унаслідок згоряння органічного палива вміст вуглекислого газу в повітрі підвищений. Саме це, на думку багатьох учених, і спричинило так званий парниковий ефект і, як наслідок, загальне потепління клімату. За оцінками, подвоєння вмісту вуглекислого газу в повітрі може призвести до підвищення середньої температури на планеті на 2-4 градуси С.

Викликане глобальним потеплінням танення криги в Антарктиді, Гренландії, Північному Льодовитому океані призведе до підвищення рівня Світового океану. Затопленими виявляться найзаселеніші частини суходолу. Сотні мільйонів людей вимушені будуть мігрувати в дуже несприятливі для життя регіони. Можуть статися грандіозні воєнні сутички між державами і народами.

Слова для довідки:

довкілля – окружающая среда	отрута – яд
опосередковано – косвенно	сміттєзвалище – свалка
повінь – наводнение	спалювання – сжигание
спричиняти – вызывать	забруднення – загрязнение
знищення – уничтожение	зникати – исчезать
спалах – вспышка	паливо – топливо
захворювання – заболевание	крига – лед
галузь – отрасль	сутичка – столкновение
шкідливий – вредный	

Екологічні проблеми людства

Частина 2

Проблема руйнації озонowego шару. У 70-80-х роках ХХ ст. учені все частіше стали фіксувати зменшення концентрації озо-

ну у стратосфері, особливо над полярними і приполярними районами. Це явище отримало назву озонових дір. Вони небезпечні тим, що зменшення вмісту озону дає змогу вільно проникати на поверхню Землі ультрафіолетовим променям. Надмірна кількість ультрафіолетової радіації є шкідливою для живих організмів, зокрема збільшує ризик ракових захворювань населення.

Проблема захисту гідросфери від забруднення. Щорічно до гідросфери надходить близько 1800 мільярдів метрів кубічних викидів неочищених і слабо очищених стічних вод. Найбільш забрудненими у гідросфері є річкові й озерні води. Особливо багато нині нечистот є в річках Східної Європи.

Найбільш забрудненими районами Світового океану вважаються внутрішні моря Європи (Балтійське, Чорне, Азовське, Північне, Середземне) та Азії (внутрішнє Японське, Жовте, Яванське), а також Перська та Мексиканська затоки.

Проблема дефіциту чистої прісної води. Вона виникла через забруднення багатьох водойм, зміни клімату, а також зростання водоспоживання у зв'язку із зростанням чисельності населення. Як наслідок, нині приблизно 1,1 мільярда осіб не мають доступу до чистої води. Багато країн відчують брак доброякісної питної води. Тому кожного року в країнах, що розвиваються, від хвороб, які спричинені збудниками, поширеними у неякісній воді, вмирає не менше як 4 мільйони дітей.

Проблема деградації земель. Кількість земельних ресурсів на земній кулі обмежена, до того ж їх не можна замінити жодними іншими ресурсами. Щороку з активного використання вилучаються мільйони гектарів земель, а це зменшує можливості людства вирішити продовольчу, сировинну, соціальну та інші глобальні проблеми.

Деградацію земель спричиняє багато чинників. Так, відкритий видобуток корисних копалин призводить до повної втрати родючого шару землі.

Складовою проблеми деградації земель є проблема опустелення земель. Внаслідок нераціонального господарювання спустелення відбувається не лише в посушливих регіонах світу. Діяльність людини на Крайній Півночі вже спричинила деградацію тундри. Загалом під загрозою спустелення опинилося 25 % території планети. Слід пам'ятати, що всі глобальні пробле-

ми взаємопов'язані й тому можуть бути вирішені тільки в комплексі й тільки спільними зусиллями Світового співтовариства.

Слова для довідки:

явище – явление	вилучати – изымать
вміст – содержание	чинник – фактор
зокрема – в частности	корисний – полезный
водоспоживання – водопотреб-	копалина – ископаемое
ление	родючий – плодородный
якісний – качественный	опустелення – опустынивание
збудник – возбудитель	спільний – общий
обмежений – ограниченный	співтовариство – сообщество

Чорнобильська катастрофа

*Всі лиха людей відбуваються не тому,
що вони не зробили того, що потрібно,
а тому, що вони роблять те,
чого не потрібно робити.*

Л.М. Толстой

Частина 1

Аварія на Чорнобильській атомній електростанції сталася 26 квітня 1986 року. Це найбільша техногенна катастрофа людства. Вибух відбувся в четвертому енергоблоці, розташованому в 120 км від Києва – столиці України. На той момент Чорнобильська атомна станція була однією з найбільших у світі, це був військово-стратегічний об'єкт. Збій в роботі атомного реактора стався з ряду причин. Крім того, що реактор не був оснащений сучасною системою безпеки, рівень автоматичного управління і контролю був занадто низький. Тієї ночі проводився експеримент з вимірюванню інерційного обертання турбогенератора. Перегрів палива став причиною руйнування поверхні генераторів.

О 1:24 за місцевим часом сталося два великих вибухи (через 40-60 секунд після початку експерименту). Другий вибух стався через 2-5 секунд після першого. Повітря проникло до реактора й вступило в реакцію з парою, що містила частинки плавленого графіту. Працівники електростанції не вжили всіх необхідних заходів, згідно правил техніки безпеки.

Після аварії

Першим етапом ліквідації аварії на ЧАЕС було гасіння вогню в реакторному залі, і на даху. Спецвідділ пожежної охорони електростанції спільно з пожежниками з сусіднього міста ліквідували вогонь протягом трьох годин після вибуху. Однак, в самому серці реактора все ще продовжував горіти графіт.

Пожежники, які ліквідовували катастрофу, не знали причини виникнення пожежі, тому вони всього лише залили водою зруйнований реактор. Це погіршило ситуацію, і пішов ще ряд дрібних вибухів з викидом великої кількості забруднених речовин. Щоб запобігти поширенню радіації в навколишнє середовище, реактор був засипаний п'ятьма тисячами тонн бору, піску, глини і свинцевими сумішами, які скидали з вертольотів. Викинуті сипучі матеріали зупинили горіння графіту і перешкодили викиду в повітря радіоактивних частинок. Через два тижні після атомного вибуху було прийнято рішення укрити зруйнований енергоблок саркофагом – залізобетонною конструкцією з власною системою охолодження. У результаті вибуху на Чорнобильській АЕС радіоактивні викиди досягли висоти 1500 метрів. Вітер, що дув із південного сходу, поширив заражену хмару над територією Скандинавії. Друга забруднена хмара пропливла через Польщу до Чехословаччини, потім до Австрії. Наскільки відомо сьогодні, немає такого місця на Землі, де б не залишила свій слід радіоактивна хмара, заражена Чорнобильською катастрофою. Вона облетіла весь світ.

Найбільш уражені території – Україна та Білорусія, які вирішили евакуювати назавжди жителів деяких міст через зараження навколишнього середовища.

Слова для довідки:

людство – человечество	зруйнований – разрушенный
вибух – взрыв	забруднений – загрязненный
розташований – расположенный	запобігти – предотвратить
безпека – безопасность	викид – выброс
паливо – топливо	власний – собственный
захід – мероприятие	хмара – облако
згідно – согласно	навколишній – окружающий
дах – крыша	середовище – среда
пожежник – пожарник	

Чорнобильська катастрофа

Частина 2

Жертви аварії

Дані про кількість постраждалих в результаті Чорнобильської трагедії різняться. Звичайно, найбільше ураження отримали працівники ЧАЕС та пожежники. Вони отримали смертельні дози радіації. Більшість з них поховано на Мітінському кладовищі в Москві. Кожне тіло загерметизовано бетоном, оскільки випромінює сильний радіаційний фон.

За офіційними даними, жертвами Чорнобильської катастрофи стали близько 600 000 людей. Офіційні документи класифікують жертв аварії на кілька категорій. Наприклад, найбільшу групу – 200-240 тисяч чоловік складають ліквідатори – рятувальники, солдати, які проводили роботи з очищення від шкідливих викидів, пожежники, а також міліціонери. Наступну групу – близько 116 тисяч чоловік складають жителі довколишніх областей Чорнобиля. Ще 220 тисяч чоловік були евакуйовані пізніше із забруднених територій Білорусії, України та Росії. Однак і до цього дня на зараженій землі залишаються жити близько 5 мільйонів людей.

Мертве місто

Найбільших збитків від викиду радіації зазнало прилегле місто Прип'ять. Це було молоде місто, середній вік жителів якого на той час становив 25 років. У ньому були всі зручності сучасного міста – залізнична станція, порт, лікарня і парк атракціонів. У день аварії державні чиновники вважали за краще не повідомляти 50 тисячам жителів про загрозу радіоактивного забруднення. В результаті трагедії, що сталася на атомній станції, рівень радіації в місті перевищив норму в тисячу разів. Евакуація жителів Прип'яті почалася лише через день – опівдні 27 квітня 1986 року. Людям дозволили взяти все необхідне і обіцяли, що через три дні вони повернуться додому. Щоб вивезти з міста жителів сюди з'їжджалися автобуси з інших областей країни. Довжина колони автобусів становила 25 кілометрів. Менш ніж за три години місто спорожніло зовсім.

Сьогодні Прип'ять – місто привидів. Незважаючи на те, що тут ніхто не живе, місто володіє своєю витонченістю і атмосфе-

рою. Воно не припинило свого існування, на відміну від сусідніх сіл, які були поховані в землю екскаваторами. Прип'ять, також як і вся 30-кілометрова зона відчуження, охороняється міліцією і патрульною службою. Незважаючи на їх постійне чергування, місто не раз зазнавало пограбувань і мародерства. Не залишилося жодної квартири, куди б не навідалися злодії. Все місто розграбовано.

Сьогодні відвідування Зони заборонено без спеціального дозволу, за винятком колишніх жителів, які відвідують кладовища тощо. Близько 3000 жителів, переважно пенсіонерів, залишаються жити на забороненій території на свій страх і ризик.

Слова для довідки:

працівник – работник	спорожніти – опустеть
випромінювати – излучать	привид – призрак
рятувальник – спасатель	витонченість – изящество
шкідливий – вредный	існування – существование
збитки – убытки	похований – похороненный
зручність – удобство	чергування – дежурство
залізничний – железнодорожный	дозвіл – разрешение
лікарня – больница	виняток – исключение
державний – государственный	колишній – бывший
опівдні – в полдень	заборонений – запрещенный

Пожежа

Щорічно внаслідок пожеж гине та страждає значна кількість людей. Якщо виникла пожежа – рахунок часу йде на секунди. Не панікуйте та остерігайтеся: високої температури, задимленості та загазованості, обвалу конструкцій будинків та споруд, вибухів технологічного обладнання і приладів, падіння обгорілих дерев.

Заходи щодо рятування потерпілих з будинків, які горять, та під час гасіння пожежі:

· перед тим, як увійти до приміщення, що горить, накрийтеся мокрою ковдрою, будь-яким одягом чи щільною тканиною;

- відкривайте обережно двері в задимлене приміщення, щоб уникнути посилення пожежі від великого притоку свіжого повітря;
- у сильно задимленому приміщенні рухайтесь поповзом або пригинаючись;
- для захисту від чадного газу необхідно дихати через зволожену тканину;
- у першу чергу рятуйте дітей, інвалідів та старих людей;
- пам'ятайте, що маленькі діти від страху часто ховаються під ліжку, в шафу та забиваються у кутки;
- виходити із осередку пожежі необхідно в той бік, звідки віє вітер;
- побачивши людину, на якій горить одяг, зваліть її на землю та швидко накиньте будь-яку ковдру чи покривало (бажано зволожену) і щільно притисніть до тіла;
- якщо загорівся ваш одяг, падайте на землю і перевертайтесь, щоб збити полум'я, в жодному разі не біжіть – це ще більше роздуває вогонь;
- під час гасіння пожежі використовуйте вогнегасники, воду, пісок, землю та інші засоби гасіння вогню;
- бензин, гас, органічні масла та розчинники, що загорілися, гасіть тільки за допомогою вогнегасників, засипайте піском або ґрунтом, а якщо осередок пожежі невеликий, накрийте його брезентовим покривалом, зволоженою тканиною чи одягом;
- якщо горить електричне обладнання або проводка, вимкніть рубильник, вимикач або електричні пробки, а потім починайте гасити вогонь.
- якщо ви прокинулись від шуму пожежі та запаху диму, не сідайте в ліжку, а скотіться з нього на підлогу та повзіть під хмарою диму до дверей вашого приміщення, але не відчиняйте їх відразу;
- обережно доторкніться до дверей тильною стороною долоні, якщо двері не гарячі, то обережно відчиніть їх та швидко виходьте, а якщо двері гарячі – не відчиняйте їх, дим та полум'я не дозволять вам вийти;
- щільно закрийте двері, а всі щілини і отвори заткніть будь-якою тканиною, щоб уникнути подальшого проникнення

диму, потім повертайтеся поповзом у глибину приміщення та вживайте заходи до порятунку;

- присядьте, глибоко вдихніть повітря, розкрийте вікно, висуньтеся та кричіть «Допоможіть, пожежа!», а якщо ви не в змозі відкрити вікно – розбийте віконне скло твердим предметом та зверніть увагу людей, які можуть викликати пожежну команду;

- якщо ви вибрались через двері, зачиніть їх і поповзом пересувайтесь до виходу із приміщення (обов'язково зачиніть за собою всі двері);

- якщо ви знаходитесь у висотному будинку не біжіть вниз крізь вогнище, а користуйтеся можливістю врятуватися на даху будівлі, використовуйте пожежну драбину, під час пожежі заборонено користуватися ліфтами.

Слова для довідки:

пожежа – пожар
щорічно – ежегодно
споруда – постройка
вибух – взрыв
обладнання – оборудование
прилад – прибор
рятування – спасение
ковдра – одеяло
щільний – плотный
обережно – осторожно

уникнути – избежать
поповзом – ползком
ховатися – прятаться
осередок – очаг
гасіння – тушение
вимкнути – выключить
підлога – пол
в змозі – в состоянии
дах – крыша
драбина – лестница

Землетрус

Частина 1

Землетрус – це природне явище, яке має руйнівну силу, це непередбачуване стихійне лихо, що відбувається раптово і несподівано. Землетрус – це підземні поштовхи, викликані тектонічними процесами, що відбуваються всередині землі, це коливання земної поверхні, що виникають внаслідок раптових розривів і зміщень ділянок земної кори. Землетруси відбуваються в будь-якій точці земної кулі, в будь-який час року, визначити, де, коли, якої сили буде землетрус фактично неможливо.

Вони не тільки руйнують наші будинки і змінюють природний ландшафт, а й зносять з лиця землі міста і знищують цілі цивілізації, вони приносять людям страх, горе і смерть.

Як вимірюється сила землетрусу

Інтенсивність підземних поштовхів вимірюється балами.

Землетруси силою 1-2 бали уловлюються тільки спеціальними приладами – сейсмографами.

При силі землетрусу в 3-4 бали коливання вже вловлюють не тільки сейсмографи, але і людина – розгойдуються предмети, що оточують нас, дзвенить посуд, погойдуються дерева та будівлі.

При 5-ти балах трясє ще сильніше, зупиняються настінні годинники, на будівлях з'являються тріщини, обсипається штукатурка.

При 6-7 балах коливання сильні, падають предмети, картини, що висять на стінах, на стінах кам'яних будинків з'являються тріщини. Землетруси в 8-9 балів призводять до обвалу стін і руйнування будівель і мостів, навіть кам'яні будинки руйнуються, а на поверхні землі утворюються тріщини.

10-ти бальний землетрус має ще більш руйнівний характер – руйнуються будівлі, відбуваються прориви трубопроводів і залізничних рейок, виникають зсуви та обвали.

Але найкатастрофічнішими за силою руйнувань є землетруси в 11-12 балів. За лічені секунди змінюється природний ландшафт, руйнуються гори, міста перетворюються на руїни, в землі утворюються величезні провали, зникають озера, а в морях можуть з'явитися нові острови.

Де найчастіше відбуваються землетруси

Які ж куточки нашої планети є найбільш сейсмонебезпечними? Існує два пояси, де землетруси відбуваються найчастіше.

Один пояс – Середземноморський – тягнеться зі сходу на захід, проходить через гори Гімалаї, Тибет, Алтай, Памір, Кавказ, Балкани, Апенніни, Піреней і через Атлантику.

Другий пояс називається Тихоокеанський. Це – Японія, Філіппіни, крім того він охоплює Гавайські та Курильські острови, Камчатку, Аляску, Ісландію. Проходить уздовж західних берегів Північної та Південної Америки, через гори Каліфорнії, Перу, Чилі, Вогняну Землю і Антарктиду.

У Молдові сейсмічні спостереження за допомогою техніки проводяться більше 50 років. Виходячи з них, вираховано, що в середньому в Молдові та Придністров'ї відбувається від 50-ти до 120-ти слабких землетрусів на рік. Потужні землетруси у 7,5 балів за статистикою, трапляються раз на 30-40 років. При цьому незначні коливання до 4,5 балів реєструються регулярно. Це відбувається тому, що Республіка Молдова та Придністров'я близькі до європейського епіцентру землетрусів – східної частини Карпатських гір (Зона Вранча, Румунія). Відстань до джерела землетрусів становить не більше 150-200 км.

Слова для довідки:

явище – явление	гойдатися – качаться
непередбачуваний – непредска- зуемый	годинник – часы
лихо – беда	зсув – смещение
раптово – внезапно	лічений – считанный
несподівано – неожиданно	перетворюватися – превращаться
ділянка – участок	зникати – исчезать
поштовх – толчок	небезпечний – опасный
внаслідок – в результате	спостереження – наблюдение
руйнувати – разрушать	потужний – мощный
знищувати – уничтожать	відстань – расстояние
	джерело – источник

Землетрус

Частина 2

Катастрофічні землетруси, що відбулися за останні роки

2001 рік – Індія, штат Гуджарат, 20 тисяч загиблих.

2003 рік – Іран, зруйновано місто Бам, близько 30 тисяч людей загинули.

2004 рік – острів Суматра. Землетрус і цунамі позбавили життя 228 тисяч людей.

2005 рік – Пакистан, район Кашмір, 76 тисяч загиблих. 2008 рік – Китай, провінція Сичуань, 87 тисяч загиблих.

2010 рік – Гаїті, загинули 220 тисяч осіб.

2011 рік – Японія. Землетрус і цунамі забрали життя понад 28 тисяч людей, вибухи на атомній станції Фукусіма призвели до екологічної катастрофи.

Як поводитися під час землетрусу

При землетрусі ґрунт відчутно коливається відносно недовгий час – тільки декілька секунд, найдовше – хвилину при дуже сильному землетрусі. Ці коливання неприємні, можуть викликати переляк. Тому дуже важливо зберігати спокій. Якщо відчувається здригання ґрунту чи будинку, слід реагувати негайно, пам'ятаючи, що найбільш небезпечними є предмети, які падають.

Перебуваючи у приміщенні, слід негайно зайняти безпечне місце. Це отвори капітальних внутрішніх стін (наприклад, відчинити двері з квартири), кути, утворені ними. Можна заховатися під балками каркасу, під несучими колонами, біля внутрішньої капітальної стіни, під ліжком чи столом. Слід пам'ятати, що найчастіше завалюються зовнішні стіни будинків. Необхідно триматися подалі від вікон та важких предметів, які можуть перекинутися чи зрушити з місця.

Не слід вибігати з будинку, оскільки уламки, які падають уздовж стін, є серйозною небезпекою. Безпечніше перечекати поштовх там, де він вас застав, і, лише дочекавшись його закінчення, перейти у безпечне місце.

Перебуваючи всередині багатоповерхового будинку, не поспішайте до ліфтів чи сходів. Сходові прольоти та ліфти часто обвалюються під час землетрусу.

Після припинення поштовхів потрібно терміново вийти на вулицю, відійти від будівель на відкрите місце, щоб уникнути ударів уламків, які падають.

Перебуваючи в автомобілі, що рухається, слід повільно загальмувати подалі від високих будинків, мостів чи естакад. Необхідно залишатись в машині до припинення поштовхів.

Опинившись в завалі, слід спокійно оцінити становище, надати собі першу допомогу, якщо вона потрібна. Необхідно надати допомогу тим, хто її потребує. Важливо подбати про встановлення зв'язку з тими, хто перебуває зовні завалу (голосом, стуком). Людина може зберігати життєздатність без води і їжі понад два тижні.

Слова для довідки:

вибух – взрыв	припинення – прекращение
переляк – испуг	терміново – срочно
негайно – немедленно	уникнути – избежать
відчинити – открыть	повільно – медленно
кут – угол	загальмувати – затормозить
заховатися – спрятаться	становище – положение
ліжка – кровать	допомога – помощь
сходи – лестница	

Як поводитися під час терористичної загрози

Частина 1

Терористи сьогодні ведуть війну проти мирних громадян у всьому світі. Вибухи з великою кількістю потерпілих, на жаль, перестали бути унікальними подіями. Для ефективної боротьби з тероризмом до неї повинні долучатися не тільки найбільш свідомі громадяни та ті, кого торкнулася біда, але й суспільство в цілому. Без підтримки суспільства будь-які спецслужби безсилі в боротьбі з тероризмом. Для мирних громадян, які опинилися в екстремальній ситуації, існують певні правила поведінки, що засновані на світовому досвіді. Кожний, хто їх дотримується, не тільки зберігає власне життя, але й допомагає зберегти життя іншим.

Як виявити терориста

Терористи зазвичай діють потайки, при цьому намагаються не потрапляти на очі ні правоохоронним органам, ні простим громадянам. Але їх діяльність цілком може здатися підозрілою. Якщо ознаки дивної поведінки не знаходять пояснення, негайно повідомте про це в силові структури. Будьте уважні, поставайтеся запам'ятати прикмети цих людей, особливі риси їхніх облич, одяг, імена, можливі шрами і татуювання, особливості мови та манери поведінки, тематику розмов тощо. Не намагайтеся їх зупиняти самі, інакше ви можете стати їх першою жертвою. Слід звертати увагу на наступне:

- на підозрілих осіб, які підкреслено непримітні, яких ніщо не виділяє, але разом із тим чимось дивних;

- на невеликі групи людей, що зібралися з визначеною метою, можливо, агресивно налаштованих;
- з якою метою здаються або знімаються квартири, підвали, склади, навколо яких спостерігається підозріла активність;
- на підозрілі телефонні розмови. У випадку, якщо ви помітили щось таке, що викликає підозру, проявіть наполегливість у проясненні ситуації, за необхідності залучіть близьких та знайомих, сусідів. Деякі безпечні громадяни можуть сказати, що це параноя. Ні, це пильність, що є загальноприйнятою у всіх розвинених країнах світу.

Рекомендації фахівців служб безпеки

- Будьте особливо пильними та остерігайтеся людей, які одягнені не за сезоном. Якщо ви бачите влітку вдягненого в плащ або в товсту куртку чоловіка, будьте особливо обережні – під таким одягом терористи найчастіше ховають бомби. Найкраще триматися від такої людини якомога далі та звернути на неї увагу співробітників правоохоронних органів.
- Остерігайтеся людей з великими сумками і валізами, особливо, якщо вони знаходяться в незвичному місці (наприклад у кінотеатрі або на святі). Незважаючи на те, що ця людина, очевидно, виявиться туристом або торговцем, все ж зайва обережність не зашкодить.
- Намагайтеся віддалитися на максимальну відстань від тих, хто веде себе неадекватно, знервовано, злякано, озирається та перевіряє щось в одязі або в багажі.
- Якщо ви не можете відійти на достатню відстань від підозрілої людини, стежте за мімікою її обличчя. Фахівці кажуть, що смертник, який готується до теракту, зазвичай виглядає надзвичайно зосереджено, губи щільно стиснуті або повільно рухаються, ніби читаючи молитву.
- У жодному разі не підбирайте забуті речі, як от сумки, мобільні телефони, гаманці.

Поведінка у натовпі

Терористи часто обирають для атак місця масового скупчення народу. Крім власне вражаючого фактора терористичного акту, люди гинуть і отримують травми ще й в результаті штовханини, що виникла внаслідок паніки. Тому необхідно пам'ятати наступні правила поведінки у натовпі:

- оберіть найбільш безпечне місце, яке повинно бути якомога далі від середини натовпу, трибун, смітєвих баків, залишених пакетів, сумок, вітрин, парканів та огорож;

- у випадку виникнення паніки обов'язково зніміть з себе краватку, шарф;

- під час тисняви треба звільнити руки від усіх предметів, зігнути їх у ліктях, застебнути одяг на всі гудзики;

- не можна хапатися за дерева, стовпи, огорожу;

- треба намагатися всіма силами утриматися на ногах;

- у випадку падіння необхідно згорнутися клубком на боці, різко підтягти ноги і намагатися звестися по ходу натовпу;

- не привертайте до себе увагу висловлюваннями і вигуками гасел, що провокують;

- не наближайтеся до агресивно налаштованих осіб;

- намагайтеся покинути натовп.

Слова для довідки:

подія – событие

долучатися – приобщаться

свідомий – сознательный

суспільство – общество

досвід – опыт

зазвичай – обычно

негайно – немедленно

намагатися – пытаться

налаштований – настроенный

наполегливість – настойчивость

пильність – бдительность

зайвий – лишній

фахівець – специалист

скупчення – скопление

штовханина – толкотня

паркан – забор

вигук – возглас

гасло – лозунг

Як поводитися під час терористичної загрози

Частина 2

При захопленні в заручники

- Намагайтеся зберігати спокій і не показувати свого страху. Не чиніть терористам спротиву і не намагайтеся вступити з ними у діалог, не намагайтеся їх зворушити або відмовитися від виконання їхніх вимог.

- Не порушуйте встановлених терористами правил, аби не провокувати погіршення умов вашого утримання. Не слід, на-

приклад, намагатися зв'язатися з рідними або правоохоронними органами. Якщо про це стане відомо вашим викрадачам, вони сприймуть це як спротив і, як мінімум, зроблять режим вашого утримання більш жорстким.

- Може статися, що піклування про стан власного духа й тіла здаватиметься вам позбавленим сенсу. Проте, дуже важливо не забувати про особисту гігієну, робити фізичні вправи. Не дозволяйте собі замикатися на переживаннях. Намагайтеся відволіктися: придумуйте гру, згадуйте вірші, розповідайте анекдоти. Важливою є і молитва.

- Заручники зазвичай перебувають в умовах різкого обмеження свободи пересування та відсутності зв'язку. Вони не мають інформації про те, що відбувається у світі, як розвиваються події навколо захоплення. Це ускладнює оцінку ситуації та прийняття рішень. Якщо заручникам дозволили вступити в контакт з рідними, потрібно заспокоїти їх та попросити докласти максимум зусиль для звільнення. Необхідно пояснити, якими є вимоги викрадачів.

- Слід пам'ятати, що тільки під час захоплення заручників є реальна можливість втекти.

- Налаштуйтеся психологічно, що моментально вас не звільнять, але пам'ятайте, що звільнять вас обов'язково.

- У жодному разі не кричіть, не бурюйтеся.

- Якщо почався штурм, потрібно лягти на підлогу, закрити голову руками, зайняти позицію подалі від вікон та дверей.

- Тримайтеся подалі від терористів, оскільки під час штурму по них стрілятимуть снайпери.

- Якщо ви отримали поранення, головне – зупинити кровотечу, перев'язавши рану. Допоможіть тому, хто поруч, і в тяжкому стані.

- Не слід брати до рук зброю, аби вас не переплутали з терористами.

- Не намагайтеся самотійно чинити спротив терористам.

- Якщо на вас повісили бомбу, слід без паніки голосом або рухом руки дати знати про це співробітникам спецслужб.

- Фіксуйте у пам'яті всі події, які супроводжують захоплення. Ця інформація стане дуже важливою для правоохоронних органів.

• Перебування у заручниках – значна травма для всіх людей. Звільнені заручники часто відчують провину, сором, втрату самоповаги, різні страхи. Пам’ятайте, що це – нормальна для колишніх заручників реакція. Для повернення до звичного сприйняття життя потрібний доволі довгий час.

Слова для довідки:

заручник – заложник	сенси – смисли
спротив – сопротивление	вправа – упражнение
зворушити – растрогать	обмеження – ограничение
відмовитися – отказать	пересування – передвижение
вимога – требование	обурюватися – возмущаться
утримання – содержание	зброя – оружие
викрадач – похититель	рух – движение
піклування – забота	сором – стыд
стан – состояние	

Як поводитися в лісі

Стомившись від міста, його метушні, шуму та проблем, люди прагнуть знайти спокій на лоні природи. Дуже часто для свого відпочинку вони вибирають ліс. До лісу йдуть відпочивати поодинокі, сім’ями, цілими групами. На жаль, доволі часто такі набіги відпочиваючих закінчуються великими збитками для лісових масивів (забруднення галявин, лісові пожежі, знищення дерев, кущів тощо). Тому для того, щоб людям було куди знову і знову повертатися на відпочинок, необхідно дотримуватися деяких елементарних правил поведінки в лісі:

- розташувавшись на відпочинок, не ламайте кущів та гілок дерев для багаття. Для цього в лісі знайдеться чимало сушняку;
- перш ніж розпалювати багаття, викопайте неглибоку ямку і в ній розкладіть багаття. Воно не повинно бути занадто великим: полум’я може пошкодити розташовані поблизу дерева та кущі, а також може виникнути пожежа;
- не мийте брудний посуд в річці, особливо з використанням миючих засобів. Сполосніть його принесеною на берег во-

дою і вилийте брудну воду під кущ. Остаточню посуд краще помити вдома;

- після відпочинку ретельно загасить багаття, поливши його водою та засипавши ямку землею. Землю щільно притопчуть ногами;

- органічні рештки закопайте в лісі, а використані пластикові пакети та пляшки, а також скляний посуд заберіть із собою й викиньте на смітник у місті;

- зібравши свої речі та відійшовши на декілька метрів від місця вашого відпочинку, зупиніться і огляньтесь: якщо ви залишили ліс таким же чистим і привабливим, як до вашого прибуття сюди, якщо ніде не видно слідів згарища, зламаних дерев, розкиданого сміття, значить, вам знову захочеться повернутися сюди. Відпочинок в лісі відновлює наші сили, заспокоює нервову систему, дає наснагу для нашої творчості. Але в лісі на людину може чекати багато неприємних несподіванок: вона може заблукати, її може ужалити змія чи вкусити якась комаха або навіть звір. Тому необхідно знати, які заходи необхідно здійснити перед початком подорожі, та як себе поводити в лісі в разі виникнення небезпеки:

- повідомте, куди ви збираєтесь. Якщо поблизу нікого немає – залиште записку з повідомленням (дата, час відбуття, кількість людей, що йдуть з вами, напрямок подорожі і приблизний час повернення);

- одягніть зручний одяг та взуття. Вони повинні відповідати місцевості та погодним умовам, які можуть змінитися дуже швидко;

- одягніть дітей у яскравий кольоровий одяг – він буде більш помітним у разі їх розшуку;

- домовтеся про сигнали, щоб не загубити одне одного у лісі, особливо на випадок несподіванок – свистом або голосом;

- запам'ятовуйте орієнтири під час руху у лісі. Щоб не заблукати – залишайте позначки. Без зорових орієнтирів людина в лісі починає кружляти;

- якщо ви заблукали в лісі, зберігайте спокій та уникайте паніки. Якщо ви панікуєте, думати логічно неможливо;

- пригадайте останню прикмету на знайомій частині шляху і спробуйте простежити до неї дорогу. Якщо це не вдається,

пригадайте знайомі орієнтири, найкраще – залізницю, річку, шосе. Прислухайтеся. За відсутності знайомих орієнтирів, стежок і доріг виходьте «на воду» – униз за течією. Струмок виведе до річки, ріка – до людей. Якщо орієнтирів немає, залізьте на найвище дерево – погляд з висоти допомагає краще зорієнтуватися;

- використовуйте навички та вміння будівництва схованок (навіс, намет) або користуйтеся природними печерами. Це допоможе виживанню у лісі, забезпечить вам захист і тепло;

- бережіть та економно використовуйте воду. Вона важливіша для вашого виживання, ніж їжа.

Слова для довідки:

метушня – суета
прагнути – стремиться
забруднення – загрязнение
галявина – поляна
багаття – костер
брудний – грязный
ретельно – тщательно
щільно – плотно
рештки – остатки
пляшка – бутылка
смітник – свалка

привабливий – привлека-
тельный
наснага – воодушевление
несподіванка – неожиданность
подорож – путешествие
повідомлення – сообщение
кольоровий – цветной
стежка – тропинка
струмок – ручей
схованка – убежище
намет – шатер

СЛОВА ДЛЯ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ

Місяці року. Пори року

зима	весна	літо	осінь
грудень	березень	червень	вересень
лютий	квітень	липень	жовтень
січень	травень	серпень	листопад

Назви природних та стихійних явищ

блискавка	град	іній	посуха
буревій	грім	лід	снігопад
веселка	дощ	міраж	смерч
вихор	завірюха	обмерзання	спека
вітер	заметіль	ожеlediця	хмари
віхола	землетрус	опад	хурделиця
виверження	зорепад	повінь	хуртовина
гроза	злива	полярне сяйво	

Привітання та побажання

Доброго ранку!	Добривечір!
Доброго дня!	Доброго здоров'я!
Добридень!	Привіт!
Здрастуйте!	Бажаю вам здоров'я, щастя,
Здорові будьте!	успіхів!
Вітаю!	Щасливих вам свят!
З приїздом вас!	Бажаю вам приємно
Поздоровляю вас!	провести свята!
Зі святом вас!	На здоров'я!
Вітаю з днем народження!	Дозвольте вітати вас
З Новим роком!	від імені...
З Різдвом Христовим!	Наше щире вітання...
Доброго вечора!	Вітання з України!

Прощання

До побачення!	Бувайте здорові!
Вибачте, мені час іти.	На все добре!
На жаль, я поспішаю.	Усього найкращого!
Сподіваюсь, ми скоро побачимось.	Бувайте.
До наступної зустрічі!	Щасливо!
До неділі!	Щасливої дороги!
Прощавайте, друзі!	Вітайте ваших батьків.
Хай вам щастить!	До скорої зустрічі!

Запрошення та прохання

Я хочу запросити вас до себе.	Прошу сідайте.
Пропоную вам зіграти в шахи.	Скажіть, будь ласка,...
Підійдіть, будь ласка, ближче!	Ласкаво просимо!
Будьте ласкаві, напишіть.	Чи не хотіли б ви...
Дозвольте запросити вас...	Чи не бажаєте ви...
Давайте проведемо вечір разом.	Чи не могли б ви...
Будьте такі ласкаві, поясніть...	Чи можу я попрохати...?
Я хочу попросити вас зробити мені послугу.	
Проходьте, будь ласка (прошу, проходьте)!	
Чи можете ви позичити мені свій словник.	
Як ви дивитесь на прогулянку пішки?	
Прошу допомогти мені зробити цей переклад.	
Дозвольте мені увійти (вийти, запитати, відповісти).	

Згода, підтвердження

Згоден.	Обов'язково.
Я не заперечую.	Безперечно.
Домовилися.	Безсумнівно.
Ви маєте рацію.	Ми в цьому впевнені.
Це справді так (правильно).	Будь ласка (прошу).
Авжеж (звичайно, певна річ, що)	Гаразд (добре).
можна.	
Чудово.	З приємністю
	(із задоволенням).
Саме так.	Ще б пак.
Напевно.	Так.

Заперечення, відмова

Ні.	Це неможливо.
Ні, це не так.	Ви не маєте рації.
Нас це не влаштовує.	Ви помиляєтесь.
Я не згодний (згоден).	Не треба.
Це не точно.	Я заперечую це.
Не можна.	На жаль, не зможу.
Ні, не бажаю.	Шкодную, але я мушу відмовитися.
Ні в якому разі.	Нізащо.
Це виключено.	Про це не може бути й мови.
Цього не може бути.	Нічого подібного.
Це даремна трата часу.	Не варто про це нагадувати.
Не гай даремно часу.	Цього ще не вистачало.
З мене цього досить.	Аж ніяк.

Фрукти та овочі, ягоди та горіхи

агрус	ліщина	порічки	буряк	морква
брусниця	малина	слива	гарбуз	огірок
буяхи	мигдаль	суниця	капуста	перець
глід	ожина	терен	картопля	помідор
горобина	персик	чорниця	квасоля	цибуля
журавлина	плоховник	шипшина	кукурудза	часник
кавун	полуниця			

Продукти харчування

борошно	кава	напій	сіль
буженина	кефір	оселедець	сметана
вершки	ковбаса	оцет	солодощі
вершкове масло	коровай	питна вода	соняшникова олія
вівсянка	кріп	пшениця	хліб
гірчиця	крупа	пшоно	хрін
горілка	ласощі	прянощі	цукор
горох	мінеральна вода	рис	чай
гречка	молоко	родзинки	яйце
дріжджі	м'ясо	сало	ячмінь

Назви тварин, птахів, комах та плазунів

бджола	журавель	кошеня	олень
білка	заєць	кролик	павук
ведмідь	змія	курка	півень
віл	зозуля	курча	свиня
вовк	індик	ластівка	снігур
горобець	їжак	лелека	собака
грак	качка	лисиця	чапля
гуска	кішка	мавпа	шпак
ґава	коник-стрибунець	метелик	щеня
жаба	корова	мураха	ящірка

Назви рослин

айстра	дзвоники	осика	фіалка
акація	конвалія	очерет	хміль
барвінок	конюшина	пирій	чебрець
білотка	кропива	півонія	черемха
бузок	кульбаба	підсніжник	чистотіл
верба	лілія	пролісок	шавлія
волошка	льон	рута	шипшина
гірчак	мати-й-мачуха	смерека	щавель
деревій	м'ята	троянда	ялина

Предмети побуту

відро	келик	ніж	склянка
віник	килим	ополоник	сковорідка
виделка	кухоль	пляшка	стіл
горщик	ложка	посуд	стілець
діжа	макітра	рушник	тарілка
кавник	миска	сільничка	цукорниця
каструля	мисник	скатертина	чарка

Складові частини будинку. Меблі

вікно	кімната	лава	піч	стіна
ґанок	ковдра	ліжко	подушка	хата
дах	колиска	ліжник	поріг	шафа
двері	комин	ослінчик	сіни	
диван	крісло	підлога	стеля	

Предмети одягу. Головні убори. Взуття

берет	гудзик	панчохи	светр
брюки	жупан	перли	сорочка
валянки	капелюх	піджак	спідниця
взуття	кожух	прикраси	спідня білизна
вовняний вибір	комбінезон	ремінь	стрічка шкіра
головний убір	кросівки	рукавиці	сукня
гумовий виріб	намисто	сандали	черевики
хустка	хутро	шкарпетки	чоботи

Назви професій, спеціальностей та родів діяльності

адвокат	журналіст	мисливець	прокурор
будівник	залізничник	музикант	рибалка
вантажник	інженер	муляр	сюсар
викладач	коваль	оператор	суддя
військовий	комбайнер	перекладач	тесляр
водій	конструктор	перукар	токар
вчитель	кравець	письменник	тракторист
диктор	кухар	поет	шахтар
директор	лікар	прибиральниця	швачка
електрик	маляр	прикордонник	юрист

Частини тіла людини

брова	живіт	палець	спина
будова тіла	кисть	ступня	стегно
вилиця	кінцівка	пахва	тім'я
волосся	кістка	підборіддя	тулуб
вухо	коліно	піднебіння	хребет
голова	лікоть	плече	чоло
гомілка	ніготь	потилиця	щелепа
груди	ніс	п'ятка	щока
долоня	обличчя	сідниця	язик
зап'ясток	око	скроня	

ВІРШІ ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ВИВЧЕННЯ НАПАМ'ЯТЬ

**ТАРАС ШЕВЧЕНКО
(1814-1861)**

Садок вишневий коло хати...

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть.
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея коли хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата,
Та соловейко не затих.

Рече та стогне Дніпр широкий...

Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолю верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.

Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

Заповіт

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отоді я
І лани і гори –
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

ІВАН ФРАНКО
(1856-1916)

Чого являєшся мені у сні?..

Чого являєшся мені

У сні?

Чого звертаєш ти до мене

Чудові очі ті ясні,

Сумні,

Немов криниці дно студене?

Чому уста твої німі?

Який докір, яке страждання,

Яке несповнене бажання

На них, мов зарево червоне,

Займається і знову тоне

У тьмі?

Чого являєшся мені

Усні?

В житті ти мною згордувала,

Моє ти серце надірвала,

Із нього визвала одні

Оті ридання голосні –

Пісні.

В житті мене ти й знать не знаєш,

Ідеш по вулиці – минаєш,

Вклонюся – навіть не зирнеш

І головою не кивнеш,

Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,

Як я люблю тебе без тям,

Як мучусь довгими ночами

І як літа вже за літами

Свій біль, свій жаль, свої пісні

У серці здавлюю на дні.

О, ні!

Являйся, зіронько, мені

Хоч в сні!

В житті мені весь вік тужити –

Не жити.

Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засиха, –
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалощах живіше грає.
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!

ЛЕСЯ УКРАЇНКА (1871-1913)

Стояла я і слухала весну...

Стояла я і слухала весну,
Весна мені багато говорила,
Співала пісню дзвінку, голосну
То знов таємно-тихо шепотіла.

Вона мені співала про любов,
Про молодощі, радощі, надії,
Вона мені переспівала знов Те, що давно мені співали мрії.

Contra spem spero!

Гетьте, думи, ви, хмари осінні!
То ж тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може, квіти зійдуть – і настане
Ще й для мене весела весна.

Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!

«Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами...»

Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами, ти, мій бідний, зів'ялий квіте! Легкі, тонкі пахощі, мов спогад про якусь любов, минулу мрію. І ніщо так не вражає тепер мого серця, як сії пахощі, тонко, легко, але невідмінно, невідборонно нагадують вони мені про те, що моє серце віщує і чому я вірити не хочу, не можу. Мій друже, любий мій друже, створений для мене, як можна, щоб я жила сама, тепер, коли я знаю інше життя? О, я знала ще інше життя, повне якогось різкого, пройнятого жалем і тугою щастя, що палило мене, і мучило, і заставляло заламувати руки і битись, битись об землю, в дикому бажанні згинуту, зникнути з цього світу, де щастя і горе так божевільно

сплелись... А потім і щастя, і горе обірвались так раптом, як дитяче ридання, і я побачила тебе. Я бачила тебе і раніше, але не так прозора, а тепер я пішла до тебе всею душею, як сплакана дитина іде в обійми того, хто її жалує. Се нічого, що ти не обіймав мене ніколи, се нічого, що між нами не було і спогаду про поцілунки, о, я піду до тебе з найщільніших обіймів, від найсолодших поцілунків! Тільки з тобою я не сама, тільки з тобою я не на чужині. Тільки ти вмієш рятувати мене від самої себе. Все, що мене томить, все, що мене мучить, я знаю, ти здіймеш своєю тонкою тремтячою рукою, – вона тремтить, як струна, – все, що тьмарить мені душу, ти проженеш променем твоїх блискучих очей, – ох, у тривких до життя людей таких очей не буває! Се очі з іншої країни...

Мій друже, мій друже, нащо твої листи так пахнуть, як зів'ялі троянди?

Мій друже, мій друже, чому ж я не можу, коли так, облити рук твоїх, рук твоїх, що, мов струни, тремтять, своїми гарячими слізьми?

Мій друже, мій друже, невже я одинока згину? О, візьми мене з собою, і нехай над нами в'януть білі троянди!

Візьми мене з собою.

Ти, може, маєш яку іншу мрію, де мене немає? О дорогий мій! Я створю тобі світ, новий світ нової мрії. Я ж для тебе почала нову мрію життя, я для тебе вмерла і воскресла. Візьми мене з собою. Я так боюся жити! Ціною нових молодощів і то я не хочу життя. Візьми, візьми мене з собою, ми підемо тихо посеред цілого лісу мрій і згубимось обоє помалу, вдалині. А на тім місці, де ми були в житті, нехай троянди в'януть, в'януть і пахнуть, як твої любі листи, мій друже...

Крізь темряву у простір я простягаю руки до тебе: візьми, візьми мене з собою, се буде мій рятунок. О, рятуй мене, любий!

І нехай в'януть білі й рожеві, червоні й блакитні троянди.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ (1895-1964)

Мова

Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.

Прислухайтесь, як океан співає –
Народ говорить. І любов, і гнів
У тому гомоні морським. Немає
Мудріших, ніж народ, учителів;
У нього кожне слово – це перлина,
Це праця, це натхнення, це людина.

Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядать свій сад.

Яблука допіли, яблука червоні!

Яблука допіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду,
Ти мене, кохана, приведеш до поля,
Я піду – і може більше не прийду.

Вже й любов допіла під промінням теплим,
І її зірвали радісні уста, –
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють, і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє;
Вміє розставатись той, хто вмів любить.

ВОЛОДИМИР СОСЮРА
(1897-1965)

Любіть Україну

Любіть Україну, як сонце, любіть,
Як вітер, і трави, і води,
В годину щасливу і в радості мить,
Любіть у годину негоди!

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
Красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

Для нас вона в світі єдина, одна
в просторів солодкому чарі...
Вона у зірках, і у вербах вона,
і в кожному серця ударі.

Любіть у труді, у коханні, у бою,
як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою –
і вічні ми будемо з нею!

Так ніхто не кохав...

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання...

Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...

В'яне серце моє од щасливих очей,
що горять в тумані наді мною...
Розливається кров і по жилах тече,
ніби пахне вона лободою...

Гей, ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..
Де ви бачили більше кохання?..
Я для неї зірву Оріон золотий,
я – поет робітничої рані...
Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання...

Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...

АНДРІЙ МАЛИШКО (1912-1970)

Пісня про рушник

Рідна мати моя, ти ночей не доспала,
Ти водила мене у поля край села,
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя дала.
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя, на долю дала.

Хай на ньому цвіте росяниста доріжка,
І зелені луги, й солов'їні гаї,
І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші твої.
І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші, блакитні твої.

Я візьму той рушник, простелю, наче долю,
В тихім шелесті трав, в щебетанні дібров.
І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, і вірна любов.
І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, й твоя материнська любов.

ДМИТРО ПАВЛИЧКО (1929)

Два кольори

Як я малим збирався навесні
Піти у світ незнаними шляхами, –
Сорочку мати вишила мені червоними і чорними,
Червоними і чорними нитками.

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне – то любов, а чорне – то журба.

Мене водило в безвісті життя,
Та я вертався на свої пороги.
Переплелись, як мамине шиття,
Щасливі і сумні мої, щасливі і сумні мої дороги.

Мені війнула в очі сивина,
Та я нічого не везу додому,
Лиш згорточок старого полотна
І вишите моє життя, і вишите моє життя на ньому.

Коли ми йшли удвох з тобою...

Коли ми йшли удвох з тобою
Вузькою стежкою по полю,
Я гладив золоте колосся,
Як гладить милому волосся
Щаслива, ніжна наречена...
А ти ішла поперед мене,
Моя струнка, солодка згубо, –
І я помітив, як ти грубо
Топтала колоски пшениці,
Що нахилились до землиці.
Немов траву безплідну, дику
Топтала і не чула крику
Тих колосочків. Без оглядки
Ти йшла собі, а в мене – згадки
Про те, як на чужому полі
Збирав я нишком колосочки
В поділ дитячої сорочки.
О, я хотів тобі сказати,
Що те колоссячко вусате –
То невсипущий труд мозільний,
То молодим калач весільний,
То для дітей пахуча булка,
То хліб, що матінка-гуцулка
З долівки вчила піднімати,
Як батька в руку, цілувати;
Та я змовчав. Я йшов покірно,
Бо я любив тебе надмірно,
Але мені тоді здалося,
Що то не золоте колосся,
Що то любов мою безмежну
Стоптали так необережно.

ЛІНА КОСТЕНКО (1930)

Страшні слова, коли вони мовчать...

Страшні слова, коли вони мовчать,
коли вони зненацька причаїлись,
коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чиїмись.

Хтось ними плакав, мучивсь, болів,
із них почав і ними ж і завершив.
Людей мільярди і мільярди слів,
а ти їх маєш вимовити вперше!

Все повторялось: і краса, й потворність.
Усе було: асфальти й спориші.
Поезія – це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.

Розкажу тобі думку таємну...

Розкажу тобі думку таємну,
дивний здогад мене обпік:
я залишуся в серці твоєму
на сьогодні, на завтра, навік.

І минатиме час, нанизавши
сотні вражень, імен і країн, –
на сьогодні, на завтра, назавжди! –
ти залишишся в серці моїм.

А чому? То чудна теорема,
на яку ти мене прирік.
То все разом, а ти – окремо.
І сьогодні, і завтра, й навік.

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО
(1935-1963)

Ти знаєш, що ти – людина?..

Ти знаєш, що ти – людина?

Ти знаєш про це чи ні?

Усмішка твоя – єдина,

Мука твоя – єдина,

Очі твої – одні.

Більше тебе не буде.

Завтра на цій землі

Інші ходитимуть люди,

Інші кохатимуть люди –

Добрі, ласкаві й злі.

Сьогодні усе для тебе –

Озера, гаї, степи.

І жити спішити треба,

Кохати спішити треба –

Гляди ж не проспи!

Бо ти на землі — людина,

І хочеш того чи ні –

Усмішка твоя – єдина, мука твоя – єдина,

Очі твої – одні.

Лебеді материнства (уривок)

Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,

Виростуть з тобою приспані тривоги.

У хмельні смеркання мавки чорноброві

Ждатимуть твоєї ніжності й любові.

Будуть тебе кликати у сади зелені

Хлопців чорночубих диво-наречені.

Можеш вибирати друзів і дружину,

Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрати друга і по духу брата,

Та не можна рідну матір вибирати.

За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.
І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі.
Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.
Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Вона прийшла...

Вона прийшла непрохана й неждана,
І я її зустріти не зумів.
Вона до мене впливла з туману
Моїх юнацьких несміливих снів.

Вона прийшла, завітчана і мила,
І руки лагідно до мене простягла,
І так чарівно кликала й манила,
Такою ніжною і доброю була.

І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана –
Ну як мені за нею не піти?

ВАСИЛЬ СТУС (1938-1985)

Як добре те, що смерті не боюсь я...

Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст,
що жив, любив і не набрався скверни.
Ненависті, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я ще верну,

як в смерті обернуся до життя
своїм стражденим і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі
і в смерті з рідним краєм поріднюсь.

ВОЛОДИМИР ПІДПАЛИЙ **(1936-1973)**

Матері

Я твій портрет фіалками вберу –
ти ж так любила голубі фіалки.
Мене ти вчила правді і добру,
мене до праці ти привчала змалку..

Я доторкнуся до твого чола,
на ньому зморшки – й ті такі ласкаві...
Ти все дала й нічого не взяла:
ні крихти хліба, ні спасибі навіть...

Все те, що мав, і те, що в мене є,
що від людей, що від землі святої,
що радістю в рядках моїх встає,
передано в моє життя тобою...

Дочку, можливо, матиму... Хто зна,
про що в гаю зозуля накувала...
О, як я хочу, мамо, щоб вона
твоє велике, щедre серце мала!..

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

1. Людина без рідної землі, як соловей без гнізда.
2. Грудка рідної землі дорожча за золото.
3. Рідна земля – мати, а чужа – мачуха.
4. Та земля мила, де мати родила.
5. У чужій сторонці не так світить і сонце.
6. За рідний край життя віддай.
7. За своїм краєм серце болить.
8. За рідний край – хоч помирай.
9. Свій край, як рай, а чужа країна, як домовина.
10. У ріднім краю, як у раю.
11. Балакун, мов дірява бочка, нічого в собі не задержить.
12. Чиєсь одне слово губить діло.
13. Більше діла – менше слів.
14. Слово може врятувати людину, слово може і вбити.
15. Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.
16. Материна молитва з дна моря рятує.
17. Материні сльози дарма не пропадуть.
18. Матері своїх дітей жаль: хоч найменшого, хоч найбільшого.
19. Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріже, то все болить.
20. Матері ні купити, ні заслужити.
21. Учись змолоду – пригодиться на старість.
22. Здобудеш освіту – побачиш більше світу.
23. Учитись ніколи не пізно.
24. Учись не до старості, а до смерті.
25. Не соромно не знати, соромно не вчитись.
26. Добре того навчати, хто хоче все знати.
27. Книга вчить, як на світі жити.
28. Без вірного друга велика туга.
29. Друзі пізнаються в біді.

30. Коли хочеш позбутися друга, позич йому грошей.
31. Людина без друзів – що дерево без коріння.
32. Нових друзів май, старих не забувай.
33. При добрій годині всі друзі й побратими.
34. Як прийде туга, пізнаєш друга.
35. Дружба – найбільший скарб.
36. Дружба – як дзеркало: розіб'єш, не складеш.
37. Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш.
38. Маленька праця краща за велике безділля.
39. На охочого робочого діло знайдеться.
40. Не одежа красить людину, а добрі діла.
41. Під лежачий камінь вода не тече.
42. По роботі пізнати майстра.
43. Ранні пташки росу п'ють, а пізні – слізки ллють.
44. Треба нахилиться, щоб з криниці води напиться.
45. Хочеш їсти калачі – не сиди на печі.
46. Хто багато робив, той і багато знає.
47. Гість першого дня – золото, другого – срібло, а третього – мідь: додому їдь.
48. Два рази гостям рад: раз, що приїхали, а раз, що від'їхали.
49. Непроханий гість гірше татарина.
50. Яке частування, таке й дякування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови: Морфологія. – К., 1993.
2. Блик О. П. Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. – К., 1988.
3. Вихованець І. Р. та ін. Граматика української мови. – К.: Рад. школа, 1982. – 208 с.
4. Глазова О. П. Українська орфографія: Навчальний посібник. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2008. – 384 с.
5. Головащук С. І., Пещак М. М., Русанівський В. М., Тараненко О. О. Орфографічний словник української мови. – К., 1994.
6. Горпинич В. О. Українська морфологія: навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2002.
7. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. – К.: Наук. думка, 1984.
8. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. – Вид. 4-е. – К.: Вища шк., 1972.
9. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курсу української літературної мови: Навчальний посібник для вузів. – К., 1993.
10. Козачук Г. О. Українська мова – для абітурієнтів: Навч. посібник. – 2-ге вид., стер. – К.: Вища школа, 1994. – 272 с.
11. Куриліна О. В., Овчиннікова І. І. Українська мова. Довідник + тести. Для учнів та абітурієнтів. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2007. – 384 с.
12. Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Я. В. Януш, О. В. Безугла, І. І. Козловець та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 204 с.
13. Олійник О. Б. Мова моя калинова. – К., 1993.
14. Орфографічно-орфоепічний практикум із сучасної української літературної мови: Навчальний посібник / Авт. кол.: М. М. Фашенко, О. В. Антонюк та ін. – Одеса: Астропринт, 2003.
15. Пазяк О. М., Сербенська О. А., Фурдуй М. І., Шевченко Л. Ю. Українська мова: Практикум. – К., 2000.

16. Пентилюк М. І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання. – К.: Рута, 2000.

17. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. П. Грищенка. – К., 1998.

18. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К., 1994.

19. Сучасна українська літературна мова / Керівник авт. колективу О. Д. Пономарів. – К., 1997.

20. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. 2-ге вид. – К., 2001.

21. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. – К., 1981.

22. Убийвовк Н. В. Українська мова. Ч. І, ІІ. – Тирасполь: РВВ, 2001.

23. Українська мова: Навчально-методичний посібник / Укладач А. О. Дубик. – Тирасполь: Вид-во Придністровського університету, 2005.

24. Український орфографічний словник / За ред. Л. М. Полюги. – К., 2002.

Інтернет-ресурси:

1. <http://medicus.ucoz.net/>
2. http://serpens.ucoz.ua/news/khirurgichni_instrumenti_antichnikh_chasiv/2012-11-08-20
3. http://svitohlyad.com.ua/zdorovya/hirurhichni_instrumenty/
4. <http://www.br.com.ua/referats/Medicina/18722-11.html>
5. http://medicus.ucoz.net/index/z_istoriji_rozvitku_khirurgiji/0-5
6. <http://svitfactiv.com/index.php/istoriji/642-sam-sobi-khirurg-foto>
7. http://www.zid.com.ua/ukr_creativework/holodni-paltsi
8. <http://apteka-traw.com/yak-zmicniti-nirki.html>
9. <http://uwm.com.ua/node/3433>
10. <http://maryse.ru/page/serce-hvorobi-sercja>

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ЗАВДАННЯ НА ЗАКРІПЛЕННЯ, УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ	5
РОЗДІЛ: ФОНЕТИКА. ОРФОЕПІЯ. ОРФОГРАФІЯ	5
ТЕМА № 1: УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ	5
ТЕМА № 2: ВИМОВА ГОЛОСНИХ ТА ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	6
ТЕМА № 3: ВЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА.	7
ТЕМА № 4: ВЖИВАННЯ АПОСТРОФА	8
ТЕМА № 5: ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	9
ТЕМА № 6: ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	10
ТЕМА № 7: ЧЕРГУВАННЯ [У] з [В], [І] з [Й]	11
ТЕМА № 8: СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ	12
ТЕМА № 9: ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ	13
ТЕМА № 10: ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ	14
РОЗДІЛ: МОРФОЛОГІЯ	16
ТЕМА № 1: ІМЕННИК	16
ТЕМА № 2: ПРИКМЕТНИК	22
ТЕМА № 3: ЧИСЛІВНИК	24
ТЕМА № 4: ЗАЙМЕННИК	25
ТЕМА № 5: ДІЄСЛОВО	27
ТЕМА № 6: ДІЄПРИКМЕТНИК	30
ТЕМА № 7: ДІЄПРИСЛІВНИК	32
ТЕМА № 8: ПРИСЛІВНИК	33
ТЕМА № 9: СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ	34
ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕРЕКАЗУ	37
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: БІОЛОГІЯ	45
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: ГЕОГРАФІЯ.	62
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: ХІМІЯ	76
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.	91

СЛОВА ДЛЯ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ	110
ВІРШІ ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ВИВЧЕННЯ НАПАМ'ЯТЬ	115
ТАРАС ШЕВЧЕНКО (1814-1861)	115
ІВАН ФРАНКО (1856-1916)	117
ЛЕСЯ УКРАЇНКА (1871-1913).	118
МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ (1895-1964)	121
ВОЛОДИМИР СОСЮРА (1897-1965).	122
АНДРІЙ МАЛИШКО (1912-1970)	123
ДМИТРО ПАВЛИЧКО (1929)	124
ЛІНА КОСТЕНКО (1930)	125
ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО (1935-1963).	126
ВАСИЛЬ СТУС (1938-1985)	128
ВОЛОДИМИР ПІДПАЛИЙ (1936-1973).	128
ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ	130
ЛІТЕРАТУРА	132

Українська мова за професійним спрямуванням:
Практикум
(для студентів природничо-географічного факультету)

Формат 60x84/16. Уч.-изд. л. 8,5. Тираж 50 экз.